

Казімір КАМЕЙША

ПАМІЖ КУБКАМ І ВУСНАМІ

Майскія чаромхавыя халады... Даўно апетыя паэтамі, у новай маёй вясне яны здаюцца і не такімі зваблівымі. Ёсць нешта самотлівае і ў халодным пакалыхванні свежазялёных галін і белых дрыготкіх суквеццяў. Няма звонкасці і ў першым голасе зязюлі, і ў вечаровым шчыраванні салаўя недзе за чыгункай. Ніяк не выясніцца шэрае дажджлівае неба. Усё, ад птушынай прырэнкі, што нудліва плавае ля самай кроны яблыні, да набухлай пупышкі, якая ніяк не разрэжацца маладым лістком, чакае цяпла. Хіба што ўсцешыць той самы букет чаромхі з гаркаватым пахам, які святочна бялее на тваім стале. Тут, пры яго светласці, цяплее і сама душа.

А можа, міне які дзень, тыдзень, месяц, і мне так будзе не хапаць гэтага здаровага майскага холаду? Ужо заўтра гэты ж букецік проста сумна завяне ды асыплецца...

* * *

Астравок на возеры... Кроны дрэў, пераважна таполяў, яшчэ бязлістых, густа ўлеплены кудлацістымі шапкамі грачыных гнёздаў. Каркатлівы птушыны крык аж рэжа паветра і вушы. Гракамі здалёку здаюцца і рыбаловы, што густа абселі халаднаваты бераг, прывязаўшы з самай раніцы свае позіркі да гультаяватых паплаўкоў. Нават з нейкай пацехай гляджу на іх, нерухомах, і зайздросчу іхняй цярплінасці. Мне дык яе ніхто ўжо не пазычыць.

* * *

Люстэрка ў адрозненне ад лямпачкі ніколі не перагарае. У яго могуць глядзецца колькі хочаш прыгажунь, і ад гэтага ні яму, ні тым прыгажуням ніколі не будзе сумна.

Камейша Казімір Вікенцьевіч нарадзіўся 4 снежня 1943 года ў вёсцы Малыя Навікі Стаўбцоўскага раёна Мінскай вобласці. Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна (1970). Служыў у Савецкай Арміі, працаваў у раённых газетах, на Беларускім радыё, у часопісах «Вясёлка», «Маладосць», «Польмя». Цяпер — у часопісе «Вожык».

Аўтар зборнікаў паэзіі «Восеньскія позы», «Мембрана», «Нектар», «Тут мае вёсны прычалены», «Сябрына», «Плос», «Галоўная вярста», «Пярэімы дня», «Кубак блакіту», «Лінія лёсу» і інш., кніг для дзяцей «Гаёўка», «Буслянка», «Дзятлава кузня», «Добры дзень, шафёр», «Крыгагром», кнігі прозы «Духмянае дзіва».

Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Аркадзя Куляшова (1989).

* * *

Да ўсяго ў жыцці чалавек даходзіць той жа жыццёвай навукай. А яна, перш чым навучыць цябе, мусіць добра і правучыць. Колькі было тых «правучэнняў» і ў аднаго майго знаёмага пушчанца. Ды ўсё тут жа і забывалася. Пэўна, самі настаўнікі былі не надта якога жыццёвага ўзроўню. А вось адзін урок запомніўся яму надоўга. Як згадае яго чалавек, дык і сёння, праз многа гадоў, няёмка робіцца. І смеху варта, на чым ён аканфузіўся, — на нейкай там мянушцы.

Склаліся неяк нашы навікоўцы па капейчыне, бо моцна захацелі выпіць, і прычына была: першым разам пасля зімы выгналі на пашу кароў. Дык угаварылі яго, маладзейшага ды хутчэйшага на ногі, збегаць у Гуменаўшчыну і купіць там некалькі пляшак пушчанскай.

— Ідзі, — кажуць, — і як мінеш лес і крыху пройдзеш па гасцінцы ўлева, дык уткнешся ў хату. Там Гром жыве. Гарэлка ў яго — во! Градусаў на семдзсят цягне. Збожуўка!.. Хоць і прадае, а робіць як сабе...

І адправіўся наш ганец у дарогу, знайшоў тую хату. Зайшоў, ветліва павітаўся з гаспадарамі. І, пэўна, упадабаў яго сам гаспадар, чалавек-здравяк, высокага росту, ажно галава пад столлю згінаецца. Распытаў пра здароўе навікоўцаў, якіх ён добра ведаў, а потым усадзіў хлапца за стол. І наліў у чаркі таго самага сінявата-моцнага напою, нават вядлінай на сталае запахла. А за чаркай наш навіковец, каб дагадзіць шчодрому гаспадару, дужа заліслівіўся: «пане Гром» ды «пане Гром». А той слухае і зласнавата крывіць свае тонкія вусны. Нарэшце не вытрымаў ды як схопіць бедалагу за грудзі:

— Які я табе «Гром»?! Што ў мяне, фаміліі чалавечай няма?.. Вось зараз як грыгну!..

І выкінуў небарак за дзверы. Там, за дзвярыма, той адразу і працверазеў.

— Ну што ж вы мяне так? — ледзь не плакаў ён потым, дакараючы вяскоўцаў. — Хай бы казалі...

— Нічога, другім разам разумнейшы будзеш! — смяяліся сябрукі. — Не ты першы, не ты апошні...

* * *

Людзі, вінаватыя ў нечым, часта шукаюць магчымасці, як бы гэта перакінуць віну са сваіх плеч ды на іншыя. Кладаўшчык заўсёды знойдзе тую мыш, на якую можна спісаць недахоп зерня ў засеку. Пажарнік, як заўсёды, усю віну спіша на праводку. На чыгунцы знойдуць вінаватага стрэлачніка. Цяжэй за ўсё ў падобным становішчы бывае творцу. Яго бяздарны твор на іншага не спішаш. Застаецца прытварацца і даказваць, што твой і самы няўдалы твор вышэй, чым у іншых іх таленавітыя.

* * *

Ксяндзоўскі гумар, мяккі, нязлосны, не крыўдзіць, але ўшчувае:

— Еду гэта я сюды і бачу: на дарозе воўк ляжыць здохлы. Што гэта, думаю, такое? А гэта ты, Казючок, прыйшоў нарэшце ў капліцу, каб памаліцца.

Казючок і сапраўды стаіць бліз алтара, хоць і чырванее, але ўсміхаецца.

* * *

«Ніхто з беларускіх паэтаў яшчэ не заваяваў свету. Дзе ваш гонар», — даводзілася чуць часамі. І адказвалася так:

— Мы не заваёўнікі. Мы — абаронцы.

А гонар?.. Гэтую моцную прыправу мы і праўда рэдка бярэм да ўжытку.

* * *

«Мы праз гэта прайшлі!» Наступнікі яшчэ не раз паўтораць звыклую нам фразу. Але «гэта» ў іх будзе сваё, можа, горшае, можа, лепшае. Якое ўжо будзе. Якое Бог дасць.

* * *

Сённяя шмат будуюцца храмаў, вернуты да жыцця многія некалі знішчаныя. Аднак няверных, злачынцаў на зямлі ўсё больш і больш. Чаму так? Відаць, надта многа пастак наставіў д'ябал, пакуль была яго воля.

* * *

З далёкага цешчынага прырэчнага хутара мой сябра вяртаецца і са смешнымі гісторыямі. Часам «прадае» іх і мне. Нядаўна заходжу ў рэдакцыю, вітаюся, а ён толькі з дарогі.

— Ну ці прывёз што смешнага? — пытаюся.

— А як жа. Слухай!..

Цешча з самай раніцы чаруе над сваімі кроснамі. Дрыготкімі пальцамі памногу раз перабірае ніты. Нешта не атрымоўваецца.

«Мікола, памажы зачаць!» — крычыць нечакана.

Разгубіўся, не разумею. Паўтараецца зноў: «Зачаць памажы»...

«Як зачаць?!

«Ды ручнік зачаць!»

Адразу адлягло, засмяўся. А калі растлумачыў цешчы, што азначае тое «зачаць», дык на ўсю хату рагатала і яна.

* * *

Як многа сустракаў я ў сваім жыцці тых, хто вельмі лёгка абяцае, а потым... А потым ходу ў тых ж «кусты». Той, хто абяцае, у вачах тваіх паўстае сама менш чалавекам, пасланым табе Богам. Нават партрэт таго абяцара бачу. Во, стаіць ён над самай тваёй душой, крыху схілены, крыху прыўсмешлівы, з прагнай мальбой у вачах. Ды і не абяцар гэта на самым пачатку, а нейкі вымагальны папрашайчык: «Ну налі мне, а я табе потым і... каўбасы, і бульбы, і ў інстытут дапамагу... А то яшчэ і «надрукуй» папросіць.

Абяцанням вераць і абяцанага чакаюць часам усё жыццё.

Зрэшты, памятаю, што абяцанкам тым нас недзе нават вучылі. Мы нават абяцалі «ўрачыста». Адзін дык нават цэлы камунізм паабяцаў нам. І ўсяго праз нейкіх там дваццаць гадоў. А ці дачакаліся? Вунь як трапна пра гэта ў народзе: «Абяцанка-цацанка, а дурному»... Самі ведаеце што.

Чакайце... А хіба сам я камусьці чагосьці не абяцаў, ды... Было-было. Абяцаць заўсёды лёгка.

* * *

Настаўнік, што некалі бегаў у касцёл з выведамі, хто ж там з яго вучняў кланяецца Богу, сённяя і сам стаіць перад алтаром на каленях. І так шчыра жагнаецца. Перарадзіўся.

* * *

«А тое радзіннае зерне ўсё сеецца», — кажа жанчына, выціраючы ражком хусткі вільготныя вочы. І пазнае ў плаксівым немаўляці знаёмыя рысы ці то

прадзёда, ці то дзёда, бацькі — то абавязкова. А дзе ж яно дзенецца. Усё на зямлі працягваецца ды паўтараецца.

* * *

Усё не хачу верыць, што тая касмічная пасадка можа быць мяккай. Гэта ж вам не крэсла якое начальніцкае. Адно суцяшэнне, што на гэтую грэшную зямлю Бог адпраўляе кожнага з мяккай падушкай на адным месцы.

* * *

Сёння ссякаў на градзе капусту. Пэўна, самы час для гэтага, бо палова кастрычніка, Пакровы мінуліся. Качаны важкаватыя, але зверху добра-такі падрашэчаныя вусенем. Смачна і свежа храбусцяць на зубах свежыя ахрапкі. У маім пушчанскім дзяцінстве гэта былі не самыя апошнія прысмакі. І тут жа пытанне сабе. А ці бывае што ў дзяцінстве нясмачным?

* * *

Чаму ў беларускіх азёрах такая ціхая і спакойная вада? Ці задумваліся вы калі над гэтым? Кажуць, на месцы большасці з іх некалі стаялі вялізныя храмы, а потым затанулі. А калі добра прыслухацца: недзе з самых глыбіняў, з прадоння можна пачуць і векавечны голас іх далёкіх званоў. У дзяцінстве мне здалося, што пачуў я той звонны кліч і на маім возеры Кромань.

Легенды азёраў вельмі падобныя адна на адну. Мае сваю легенду і наша возера Кромань. Стаяў быццам на гэтым месцы некалі касцёл ды затануў. Але ёсць ва ўсім гэтым і нейкі свой спадзеў:

Кромань паўстане,
А Вільня затане!..

Невядома, да чаго б гэта. А вада і сапраўды ціхая і спакойная.

* * *

Інтэлігент у першым калене яшчэ не інтэлігент. У ім яшчэ моцна сядзіць нутро селяніна.

* * *

Вечарам ён вяртаўся электрычкай з горада і прывозіў з сабой пляшку любімай белай. Тут жа ставіў яе да статуэткі Шаляпіна, дзынкнуўшы яшчэ шклом аб алавянае калена: «Гэта нам на сёння, Федзя!» І статуэтка, здаецца, прымала такое панібрацтва.

* * *

— А ты думаў, што я такая дурная?!
— Не, я не думаў, што ты такая разумная!

* * *

Чатыры разавікі-шпрыцы, кінутыя пад дваровай гарадской аркай, быццам згарнуліся ў нейкі страшнаваты вянок. Пэўна, гэтак жа абдымаліся і тыя чацвёрэра, што стаялі тут уначы, а потым калоліся тымі іголкамі і, ужо вясёлыя, падаліся далей у ноч і ў сваю безвыходнасць.

* * *

І зусім легкаваты літаратурны прыёмчык: узяў цытату з класіка, дадаў да яе свае «тры капейкі» і адразу ж задраў нос пад генія.

* * *

Мы сядзелі на беразе і сумна глядзелі перад сабой. Я — на маршчыністую іржавую і халодную ваду ў канаве, ён — на халоднае, заімгленае неба. У пустой бутэльцы пасвістваў вецер. І размова наша атрымлівалася нейкай пустой і вялай.

* * *

Зрокавы падман руху... Да яго прычыняўся кожны, хто сядзеў у адным з двух паралельных нерухомых цягнікоў, чакаючы адпраўлення. І вось адзін з цягнікоў крутнуў коламі і пачаў рух. А табе здалося, што адправіўся менавіта твой, хоць ён і стаіць на месцы.

Так бывае часта і ў літаратуры. Ідуць два паэты, здаецца, і роўна ідуць, а потым адзін як ірване. А другому здасца, што гэта ён ірвануў, а не паплечнік, хоць сам застаўся стаяць на месцы. Падман зроку ды адчування.

* * *

Яшчэ калі жыў мой бацька і завітаў аднойчы да мяне ў сталіцу, захацелася паказаць яму наша мінскае, зусім не глыбокае метро.

Сапраўды, неглыбокае: стаіш на праспекце, а ў пяткі табе пастуквае электрычка. Бацьку нешта застрэнчыла на Камароўку, дзе ён некалі быў частым госцем, дык я і прапанаваў яму метро.

— Не! — упарта запярэчыў бацька. — Паеду лепш на трамваі. Я на трамваі ездзіць люблю. А туды, пад зямлю, не хачу. Ранавата яшчэ. Я і тут, нават, яшчэ добра не нахадзіўся.

* * *

Нястрыманым быў наш сусед па кватэры: што трымае ў руках, тым «пад злую руку» і ў жонку можа запусціць. Неяк тая ўрываецца ў нашу кватэру з лямантам:

— Ой, забіў, бандзюга няшчасны!..

Глянула мая жонка і ледзь прытомнасці не страціла:

— Ой, людцы, у яе ж мазгі пацяклі!..

А гэта ён талерку з макаронамі ў яе шпурнуў. У страху, як кажуць, вочы вялікія.

* * *

Пасля жахлівага летняга ўрагану гарадскі двор выглядае і зусім жахліва, нібыта пасля бамбардзіроўкі якой. Бітае шкло, у вузлы пакручаныя абрыўкі бляхі, паламаныя ды з каранем вырваныя дрэвы... А што іх выварочваць, тыя дрэвы, калі яны карэннем ледзьве за зямлю трымаюцца. Вунь нашы, пушчанскія, дужыя, і то стыхія валіць, нібы сякерай высякае.

Паміж дрэвамі стаяць некалькі пабітых машын. Тут таксама выхадкі ўрагану. Бабулі, што выйшлі на паслястыхійны дзённы шпацыр, нават пацяшаюцца:

— Во такое на іх ДАІ трэба. А то панаедуць, панастаўляюць гэтага смярдзючага жалеза.

— Ну і дарма вы так, бабулі, — хочацца не згадзіцца з імі мне, таксама ўжо дзеду. Але ж народ — не ўрад, ён, што думае, тое і кажа.

* * *

Дзве бярозы, дужаватыя ў камлі, растуць з аднаго пня і адзіным карэннем за нашай вясковай хатай. І сок вясной з абедзвюх цячэ аднолькава салодкі. Але цячэ нядоўга — тут жа на дармовую салодкасць спаўзаюцца тутэйшыя мурашы, роем налятаюць мухі. Ну і як ты будзеш шкадаваць ім гэтага Богам пасланага ласунку?!

Чужой піле ўжо былі прыглянуліся мае бярозы. Але пасарамаціў, уратаваў. Ну хто ж без іх некалі прывітае мяне здалёку дзвюма сваімі гаманкімі кронамі?! Іх не тое што здалёк, але і з глыбіні сноў сваіх бачу.

* * *

Прысніўся сёння Пятрусь Макаль. Сустракаю яго чамусьці ў сваёй вёсцы, дзе ён ніколі і не быў, і не збіраўся туды. Кажа, быццам цяпер тут сам жыве, пастаялец. Прачнуўся і падумаў, што паэт наўрад ці сваю родную вёску памятаў, бо па волі ўсё тых жа абставін апынулася яна на чужыне. А тут — у маёй.

У сне Пятрусь сустракае мяне з пляшкай. Запрашаю яго ў нашу хату, шукаю нейкую закуску. А ён і сваю мае, дастае аднекуль скрылі накроенага сала. І больш няма працягу ў тым сне.

Раніцой трывожлівыя здагадкі. Да чаго б той сон? А потым успомніў, што ўчора перачытваў некаторыя яго вершы ў часопісе «Полымя» (1991, № 5). Яшчэ выпісаў для сябе радкі:

...Долі маёй не дай вам Бог,
Не ведаю, хто я і дзе я.
Калі зямля ўцякае з-пад ног,
На неба адна надзея.

У таго ж неба шукаю і разгадку свайму сну. Усё ж, пэўна, існуе нейкая жывая сувязь паміж мёртвымі і жывымі. Але хто гэта ведае?

* * *

На заезджай пляцоўцы адпачынку па дарозе з Масквы на Брэст хтосьці пакінуў жаргоўны надпіс на паперчыне: «Тут сядзелі, адпачывалі і добра насвінячлілі пасажыры з ВМ...» Гэта і пацвярджае ўсё іхняе смецце: пакамечаныя пластыкавыя пляшкі, недаедкі ды недакуркі.

Цікава было б ведаць і пра аўтара таго запісу.

* * *

Слова «нічога» часта ў нас служыць і вызначальнікам тае ж годнасці.

Хлопец ён — нічога! А бывае, сапраўды, нічога не варты. Тады ўжо адным словам не абыдзешся.

* * *

Хто возьмецца аспрэчваць тое, што ў жыцці не ўсё знікае бяследна.

Многае сыходзіць з добрым следам. А іншае мае звычку пераходзіць з аднаго зместу ці стану ў другі. Часам гэты пераход бывае балючым. Для многіх балючым стаўся той жа пераход ад партыйных узносаў да новых падаткаў.

* * *

У старасці чалавек усё часцей і часцей пачынае думаць пра Час, пра яго хуткацечнасць. Хоць якая там хуткацечнасць? Рухаецца ён, як спрадведу рухаўся — паверце ўжо гадзіннікам! — дваццаць чатыры крокі ў суткі. І не больш. Ну а калі ўжо каму здаецца, што... Дык няхай здаецца.

Проста многім у ім боязна пачуваць сябе гасцямі, людзьмі часовымі. А гаспадар усё ж — ён сам, час.

* * *

Вёска засынае вельмі рана, асабліва ў час зімовы, калі дзень кароткі, а ноч даўжэзная, як нітка ў клубку папрадухі. Вёска спіць сном моцным, што і сведчыць пра яе здароўе. А прачынацца ёй трэба рана, яшчэ да пеўняў, яшчэ да сонца. Горад жа засынае марудна, а то і зусім забываецца пра сон. Ён і «шуміць і гудзе», б'е ў бубны, звяніць чаркамі, шаргаціць падэшвамі і шалёна круціць свае колы... Горад жыве сваім двухмерным жыццём: ноч прагавіта спяшаецца прагуляць усё тое, што зарабіў працаўнік-дзень.

І ўсё ж галоўнае ў самой ночы — гэта сон. Ён і бярэ сваё. Хто з нас у маладыя гады ў імя самага найдарагога ў свеце чалавечага пачуцця, якое завецца каханнем, не ахвяраваў сваімі ночкамі і снамі? Прысядзеш, бывала, з каханая на нейкай лавачцы ці на тым жа інтэрнацкім падаконні і гэтак прабуркуеш, і не заўважыш, як неба ды шыбіну за тваімі плячыма пазалоціць світанак.

Але ж як потым хацелася спаць. І добра, калі ў цябе ёсць свой ложка. А калі няма? Усюды ў чалавека павінен быць свой ложка: у войску, у бальніцы, у турме... А ў нас, студэнтаў маіх гадоў, былі яны не ў кожнага. І мы знаходзілі выйсце: ссоўвалі адзін да аднаго некалькі ложкаў, клаліся ўпоперак, а то і «валетам», і гэтак пашыралі тую спальную плошчу. Спалі часамі і на падлозе. Малады сон непераборлівы. Я лёгка засынаў на людных вакзалах, у даўнейшых трасунах-аўтобусах, пад цяжкі перастук колаў — у вагонах з драўлянымі сядзеньнямі. Хораша спалася на маладым сене ў роднай пуні. У яго духмянасці, здавалася, не ляжыш, а плывеш на нейкіх дзіўных хвалях, галава кружылася ад моцнага траўнага водару і хмелю.

Лёгка спалася пры лугавой чмялінай купіне, пасучы каровы, дзе аднойчы праз аднаго з нас перапаўзла шэрая, як пасак, змяя. Перапалоху было на ўсё жыццё.

А ў войску на першым годзе службы я заснуў нават стоячы, калі «дняваліў» у вучэбным класе. Стаяў ля тумбачкі, глядзеў у нейкую адну кропку на сцяне, слухаў, як кропля за кропляй падзеўбвае над ракавінай дзіравы кран. Так і прыдрамаў. А калі расплюшчыў вочы, бачу: няма тумбачкі. Выскачыў у двор — нідзе нікога. Вось так пажартаваў з мяне дзяжурны па сяржанцкай школе афіцэр. Пакуль я спаў, ён скраў і аднёс тую тумбачку ў штаб. Пад смех салдат ды камандзіраў пайшоў я раніцою у штаб забіраць тую тумбачку. Паўшчувалі мяне там, пасмяяліся ды ўзнагародзілі трыма нарадамі па-за чаргой. Зноў жа пазбавілі сну ажно на тры ночы, бо адпрацоўваў іх на салдацкай кухні: чысціў бульбу, «драіў» печ і падлогу. Ах, як салодка згадваўся тады сон на мядовым сене ў пушчанскай пуньцы! Затое ў сэнсе пільнасці для мяне вунь была якая навука.

Эх, маладосць!.. Сёння б не пашкадаваў за твае бяссонныя гады самага найшыкоўнага ложка. Шкада толькі таго, марна праспанага. Бо пакуль мы спалі, у свеце тварыліся найвялікшыя цуды. А быць сведкам цуду — гэта глядзець вачыма самага Бога.

* * *

Колькі б ні вандраваў, а мяжы душы не знойдзеш (Геракліт). Як жа часта намаганнямі самой душы чалавек ірвецца ў свет, праз мяжу і за мяжу сваёй Айчыны, адкрывае для сябе, а то і для іншых, новыя гарады і абсягі, а душа так і застаецца невядомым, неспазнаным ці мацерыком, ці бязмежжам.

* * *

Калі я ўпершыню завітаў у Ляўкі, было гэта недзе на пачатку сямідзесятых мінулага стагоддзя, бераг Дняпра нагадаў мне вашчыну. Быў ён увесь у сотах гнёздаў ластавак-беражанак. Як жа шчасліва і прыгожа для вока выпырхвалі яны адтуль і стрымгалоў узляталі ў неба, крыху падцененае лёгкімі хмурынкамі. Так і бегаў позіркам па тым беразе і далей да неба, адчуваючы ад гэтага нейкае святочнае задавальненне.

А праз колькі гадоў завітаў сюды і не ўбачыў той «вашчыны». І захацелася прамовіць: «Беражы, Божа, тых беражанак!» Ды, відаць, ужо спазніўся.

* * *

Народная песня, што перадаецца з пакалення ў пакаленне, з вуснаў у вусны, — гэта агучаны пацалунак самой вечнасці. І няма нічога вышэй ад гэтай народнай цютнасці.

* * *

Ён быў таленавітым кампазітарам, яшчэ лепшым аранжыроўшчыкам. У сямідзесятых гады мінулага веку яго музычныя творы вельмі часта гучалі па радыё. Але аднойчы ён адчуў, што хворы, а потым даведаўся, што хвароба тая невылечная. І тады запіў. Страшна, штодзённа і беспрабудна. Ледзь не з самай раніцы прыходзіў у кафэ на рагу Чачэрына і Камуністычнай, якое мы, радыйцы, ахрысцілі «Чорнымі скаламі». Прыходзіў з сябрамі-музыкамі, а то і адзін. І прыкладаўся да шклянкі. Піў доўга, марудна, цяжка. Гэтак прыглушаў свой боль, а заадно і спапяляў думкі пра блізкую непазбежнасць. Мне здавалася, што балела больш не яму, а тым, хто бачыў усё гэта і разумеў яго. Тут была яшчэ і своеасаблівая мужнасць. Гэткім чынам ён змагаўся з самою смерцю. Згарэў хутка. Але чамусьці боль ягоны мне адчуваецца і сёння, праз далячынь часу.

* * *

Рэдка сёння ўбачыш у гарадскім транспарце чалавека з кнігай ці газетай у руках. Яго замяніў чалавек са слухаўкамі ў вушах, закладнік плэернай музыкі. Еду нядаўна ў тралейбусе і ніякавею, нават палохаюся. Побач са мной дзяўчына гадоў васемнаццаці сядзіць як быццам бы і нерухома, а галава ходырам ходзіць, не тое што трасецца, як у падучцы, а нейкія такты падхоплівае, рытмова ўздрыгвае. Не адразу і ўцяміў, адкуль той трасун, але тут убачыў у вушах чорныя завушніцы слухавак. Ах, вунь яно што: плэер... Музыку слухае і галавой прытанцоўвае.

Чым яшчэ новым здзівіць заўтрашні дзень? Кішэннымі тэлевізарамі, відэамабільнымі тэлефонамі? Ці яшчэ чым? «Будзем жыць, дык пабачым», — мудра кажа мая мама. Вядома толькі адно: нешта ды мае быць. І неўзабаве. Бо чалавецтва даўно ўжо асядлала вялікія і нават звышвялікія хуткасці сваіх сяганняў.

* * *

— «Ру-бя-ж-ж-эвічы!» — малому мне здавалася, што гэтак выспеўвалі колы воза па жвірыстай дарозе, калі мы нядзельным днём ехалі з бацькам на кірмаш.

— Выдумаў ты ўсё гэта, паэт! — кажа мая хрышчоная маці Ядвіся па мянушцы «ўнучка». — Там і жвіру таго нідзе не было.

Мама мая нібы і падтрымлівае яе:

— Бруку там было з добрых вярсты тры...

І я ўжо дакладней пачынаю ўзнаўляць у памяці тую былую дарогу. Сапраўды, быў гладкі, ужо добра ўтравелы брук, а потым ён саступаў месца каляністай гліністай дарозе. Яна лёгка апускалася ў лагчыну і адразу брала разгон пад гару. І так разоў тры, да самых Рубяжэвіч. Брук якраз ляжаў у нізіне ля Міхалова. У Рубяжэвічах, пачынаючы ад моста пры млыне, дарога зноў рэзка бралася ўгору, утвараючы на скрыжаванні літару «Т». Там, наверху, якраз у сярэдзіне літары, і дзень, і ноч шумела славуцая забягайлаўка. Букеціста пенілася гаркаватае пасляваеннае піва, адна за адной выкочваліся ў двор спаражнёныя дубовыя бочкі. Часта ў той сталовай усчыналіся такія бойкі, ад якіх бег наўцёкі сам тутэйшы ўчастковы. Гэта з той самай рубяжэвіцкай гары нёс мяне некалі наш спуджаны конь, куляючы наўскід калёсы і ломячы аглоблі. Цудам утрымаўся я тады ў драбінах.

А ў халодным снежні 1943 года пані Ядвіся з панам Антосем неслі мяне на руках праз тую гару да касцёла, каб ахрысціць. Каня і сані прыхавалі ў кустах за млынам: на яго маглі паквапіцца і паліцэйскія, і тыя ж партызаны. Тады, мабыць, і застудзілі, і ратаваў мяне ад хваробы доктар з Ругайца Ладноў.

Горы на рубяжэвіцкім шляху, вядома ж, не зніклі, з гадамі яны, магчыма, яшчэ больш падвысіліся, з кожнай добра праглядваюцца дзве вежы Рубяжэвіцкага касцёла. Дарэчы, нядаўна парафіяне адзначалі стагоддзе свайго храма. Згадвалі і перадгісторыю самога касцёла. Першы каталіцкі храм Дзевы Марыі ў Рубяжэвічах заснаваў князь Дамінік Радзівіл яшчэ ў 1799 годзе. Але ў 1866-м касцёл быў ператвораны ў царкву Антаніна Рымляніна. Пры сцяне ля ўвахода ў сённышні храм спачывае крануты часам шэры валун. Добра ўгледзеўшыся, на ім можна прачытаць: «Антоні Тур». Гэта ён, Антоні, жыхар Рубяжэвіч, у тым жа 1866 годзе адшукаў валун недзе ля блізкай вёскі Гнецькі (там і сённы вельмі камяніста), прывёз і паклаў на самым выносным месцы, сказаўшы тутэйшаму люду: «Тут будзе касцёл». Гэты ўчынак каштаваў яму высылкі ў Сібір. Але ўжо на пачатку наступнага веку касцёлу было суджана вырасці на тым самым месцы, дзе і сённы спачывае камень Тура:

...Жагнаюць паднеб'е там вежаў крыжы.
О, дзень мой, не станься пахмурным.
І камень сівы ля касцёла ляжыць,
Як сэрца Антонія Тура.

Яно скамянела ад мук і пакут,
Яму і вясной не сагрэцца.
Але пакладзіце на камень руку:
І сэрца, пачуеце, б'ецца.

Храм узводзілі з тых жа крамністых валуноў. Іх калолі і старанна абчэсвалі тутэйшыя майстры. І мой аднавясковец Юльян Навіцкі быў у ліку тых камячосаў, яго імя таксама значыцца на касцельным алтары. Не было тады сучасных кранаў ды машын, усё рабілася мазольнымі рукамі пушчанцаў, а валуны падымаліся на вышыню з дапамогай хітрых прыстасаванняў, якія раскручвалі коньмі, іх маруднай хадою па крузе.

Храм узвялі ўсяго за чатыры гады, ён не мае сабе роўных. Радасна мне ўсведамляць, што і мяне хрысціў ксёндз Тарасевіч у яго святлістых сценах.

Жывуць у Рубяжэвічах добрыя людзі Рамуальда і Тадэвуш Сабалеўскія. Ён — арганісты ў касцёле, яна — настаўніца ў мясцовай школе. Мне і апісаць цяжка ўсё тое добрае, што іх намаганнямі і рукамі зроблена ў тым жа касцёле. Чаго варты каменны алтар у двары храма ці тая ж юбілейная алея, на якую ідуць падзівіцца ўдзячныя вернікі. Рубяжэвіцкія хаты перад касцёлам Святога Іосіфа стаяць цеснавата, як бы абняліся адна з адной. Едучы на машыне, я часта праскокваю Тадэвушаву блакітную брамку, тут жа разварочваюся ля касцельнай сцяны і спыняюся насупраць знаёмага дварышча. А гаспадар, калі дома, сам першым выгледзіць госьця і абавязкова ўсадзіць за шчодры стол, які і сапраўды бывае крыху прыгнутым ад тых жа пачастункаў. Сабалеўскія — сапраўдныя гаспадары: у іх і кароўка, і пчолы, і гарод. А неяк частаваўся я нават ракамі з тутэйшага азярка. А тое азярко — самае лепшае люстэрка і для касцёла, і для ўсяго берага старых Рубяжэвічаў.

Даўнавата гэта было, здаецца, я і ў школу яшчэ не хадзіў, а і сёння пяшчотна і трывожліва памятаю гукі рубяжэвіцкага аргана. Як грымнуў ён сваімі акордамі, як дадаў яму сваёй боскай урачыстасці хор, дык, здалося, сцены каменныя раступаюцца, неба сваім ясным блакітам перакульваецца праз вочы мае, і нейкая дзіўная хваля наплывае і наплывае і ўздывае цябе недзе высока-высока над самой існасцю. Не, той электрычны арган, з якім Тадэвуш прыязджаў у навікоўскую капліцу, калі адпявалі майго бацьку, такой моцы гучання ўжо не меў.

Ды вось пашанцавала мне. Некалькі гадоў таму на Вялікдзень, едучы з дому, зазірнуў і да Сабалеўскіх. Было гэта ў часе перад вячэрняй малітвай, і Тадэвуш згадзіўся паказаць мне той самы арган, які з самага дзяцінства не змаўкае ў маёй уражанай душы. Асцярожнымі цемнаватымі лесвіцамі мы падняліся на хоры, скрыпнулі старымі дзвярыма... І вось ён, арган, з неагатычнай разьбой віленскага майстра Вацлава Бярнацкага (1934). Мне нават пашанцавала панаціскаць на педалі, падаць у мяхі паветра, хоць ногі, прызнаюся, былі заслабаватыя для тых педаляў, а Тадэвуш на клавішах разбудзіў знаёмую святочную мелодыю. Цяпер я ўжо і на самой справе быў на небе, адкуль неўзабаве давалося спускацца тымі ж цьмянымі старымі сходкамі.

Бываючы ў касцёле ў часе імшы, пры раптоўным наплыве пачуццяў, калі і слёзы не паспяваеш выціраць, не заўсёды засяродзішся і на тым рукатворным святым характэве, якой аздоблена касцельная зала. Нейк заўсёды праплываў паўз маёй увагі і абраз на палатне «Маці Божай Вабрабрамскай», прывезены, як кажуць старажылы, Бянігнай Валасевіч, маці Янкі Купалы. У яркі сонечны дзень, калі вялікія стральчатыя вокны ліюць пад скляпенні святло цэлымі рэкамі, абраз у здзіўлёных вачах, сапраўды, цудатворна ажывае.

У такія хвіліны з'яўляецца жаданне зазірнуць і на хутарок Няшота, што туліўся некалі, ужо на іншай горцы, па дарозе на Івянец. Памятны валун ля старэнькай ліпы на месцы былога хацішча з'явіўся не так і даўно. А сам я толькі пасля гэтага дачуўся, што хата Бянігны Іванаўны стаіць і зараз у Русаках. Тры гады правучыўся я калісьці ў Русацкай сямігодцы і толькі сёння даведаўся, што сцены тыя належаць маці песняра. Рамуальда Сабалеўскага ўжо даўно выношвае задуму вярнуць сцены на роднае іх месца і стварыць там хатку-музей. Дай Божа не спазніцца. Бо тое, што я ўбачыў, калі нядаўна наведаў будынак былой школы, проста жажнула. У яе сценах глумавала варварства. Інакш пра гэта і не скажаш.

Жагнаюся на абраз, які песцілі пяшчотныя рукі пані Бянігны, ды падаюся ўніз да Сулы, да павароткі на мае Навікі, каб забегчы яшчэ і ў аптэку. Без лекаў у такім разе проста немагчыма.

Рубяжэвіцкую аптэку, не думайце, я не перабольшваю, сёння ведаюць шмат дзе ў свеце. Не заўсёды і ў паэта бывае такая вядомасць, як у нашага траўніка Анатоля Іванавіча Грыгор’ева. Рэдка калі мне ўдаецца не заехаць у нашу аптэпу. Заўсёды ёсць нейкія просьбы, даручэнні ад сяброў, родных ды знаёмых. Дзіўлюся, як завозна бывае ў Анатоля Іванавіча. Нават у млыне такога калісьці не бачыў. З раніцы і да позняга вечара едуць і едуць машыны. Людзі запісваюцца ў чаргу. І тут, як і ў кожнай чарзе, часта сварацца, не хочуць паразумецца. Сам быў сведкам падобнага неаднойчы.

А пачынаў гэту боскую справу некалі мой зямляк Станіслаў Іванавіч Вількоцкі з вёскі Запольцы. Адразу па вайне, калі ён прымаў тую аптэку ад старэнькай бабулькі, з лекаў там мелася толькі некалькі таблетак. І тады ён адправіўся ў пушчу і пачаў варыць тья самыя «траўкі». І быў уважаны і Богам, і людзьмі. Добра, калі ў важнай справе ёсць і свой харошы працяг.

Рубяжэвічы... У двое абдоймаў узялі вас некалі дзве нешумлівыя рачулки Перакуль ды Сула. Першая так і не набрала разгону, а другая, больш дужая, падалася ў абдымкі да Нёмана. Цікава было б глянуць з вышыні касцельных вежаў на маю маленькую вёсачку. Можа, там і ўбачылася б усё тое галоўнае, вакол чаго я хадзіў усё жыццё, ды так і не заўважыў.

* * *

Гэтаму вясковаму дзеду час пачынаў адлічваць ужо дзевяты дзесятак. А ён яшчэ няўседны, рухавы, тварам ружовы, як той рыжык. Ды яшчэ на маладзіц ласа паглядае. Усё яго леснікоўскае жыццё і прайшло каля іх ці ў паляванні на іх. Пры размове за чаркай надта і не хавае гэтага. Нават пахва-ліцца любіць, як ён, зусім яшчэ маладуху, прыціснуў неяк у запеку. Яна пры-язджала да яго на хутар у грыбы.

— Дык жа спадабалася ёй! — усміхаўся задаволена, паморгваючы мок-рым ад слязін вокам.

Я расказаў яму пра беларускага казачніка Рэдкага, пра якога чытаў некалі ў артыкуле Уладзіміра Калесніка. Казачнік з вёскі Вялікі Рожан пражыў каля ста гадоў, быў у добрай мужчынскай сіле, любіў жанчын. А ўсё таму, што хадзіў па вёсках, пакладаў бараноў-маркачоў, а потым харчаваўся прадуктам таго лягчання.

— Я ў казкі, хоць і рэдкія, не веру! — не зразумеў ён мяне, нават пакрыў-дзіўся і тут жа выпаліў:

— Я веру ў сілу прыроды!..

* * *

У дзяцінстве, памятаю, не хапала паперы. А пісаць хацелася. Пісаў я нейкія свае прыдумкі на вокладках падручнікаў, абрыўках газет. А потым прылаўчыўся пісаць на сценах у зале, а калі іх прыбралі ў шпалеры, пісаў і на іх. Пісаў алоўкам. Шпалеры ніхто ніколі не зрываў, новыя наслойваліся і клеіліся на старыя, хаваючы заадно і маю пісаніну. Цікава было б пачытаць яе сёння.

* * *

Перадвясная вея. То спахмурнее неба, глуха зашуміць сасоннік, як з рэшата, сыпане густым снегам, то раптам выясніцца, і нават сонца прагляне. Зранку на кустах бэзу і язіну было многа вераб’ёў, мітусіліся, раскалыхвалі голле, а потым недзе зніклі. Цяпер на яблыні сядзяць дзве сойкі. Нават пер’ем сваім, яшчэ ўсё падшытым ветрам, чуюць вясну.

* * *

Сённяшнія маладыя дзяўчаткі, на якой бы мове ні размаўлялі, выпрацавалі сваю, нейкую мінорна-санліваю, марудную манеру гаворкі, якая і не зусім паддаецца нейкаму інтанацыйнаму акрэсленню. Хаця ў рухах іх зусім ярка акрэслена свая «інтанацыя».

* * *

Усё часцей і часцей мы схіляемся да думкі, што недзе ў Сусвеце ёсць істоты і больш разумнейшыя за нас, зямлян. Усё больш і больш веры ў тыя ж лятаючыя талеркі і іншапланецян. Ды і сама прырода ніколі, відаць, не вырвецца з павуцінны таямніц.

Мы яшчэ нічога не ведаем, што пра нас думаюць тыя ж звяры, на якіх палюем. Не ведаем, што тоіць у сабе іх розум, а ён жа, напэўна, існуе. Той жа жывёльны асяродак, мабыць, здзіўляецца, а можа, і пасміхаецца з нашых вынаходстваў, машын і прыстасаванняў. Тыя ж звяры нічога не ведаюць пра медыцыну, але раны свае вельмі надзейна лечаць травамі. І дзе вы бачылі калі, каб нейкі звер адрокся ад свайго дзіцяці ці здаў яго ў нейкі там інтэрнат? Думкі-думкі... Цяжка мне з вамі.

* * *

Толькі ў вялікім горадзе можна адчуць і зразумець, які ты сам маленькі і нязначны ў гэтым свеце. Тут заўсёды аб чыйсьці вялікі боль трэцца чыясьці вялікая радасць.

* * *

Прырода, вакол якой мы жывём, нараджаем, расцём і гадуем, пакрысе дадае нам і свайго падабенства. Чалавек, што жыве пры лесе, больш за іншых пануры, задумлівы, замкнута-ціхі, часам марудлівы, а то і асцярожны. Пры вадзе — ля мора, возера, рэчкі — незвычайна мітуслівы, неспакойны, часта абьякавы. А вось пры дарозе — чуйны, абачлівы, нават палахлівы.

Самае дзіўнае, што на гаспадара таго ж можа быць падобным шмат чаго з ягонай гаспадаркі. Нават яго дом ці нейкае дрэва, ці той жа сабака. Гэта не раз заўважаў сам і чуў падобнае ад іншых.

* * *

Ёсць мноства спосабаў таго, як звярнуць на сябе ўвагу. Не выключаецца і такі, як просты скрып ботаў.

* * *

У старасці нешанцаванняў і няшчасцяў многа не таму, што іх многа, а таму, што мы іх балючэй, чым у маладосці, перажываем.

* * *

Папрацаваўшы ў «Вожыку», ніколі так «ад душы» не смяяўся, як гэтым разам. А смешным было вось што. Прыйшлі да нас у часопіс «практыкавацца» маладыя дзяўчаткі з інстытута. Сустрэлі мы іх хораша і тут жа далі заданне — набраць на камп'ютэры чарговую порцыю тэкстаў. Яны доўга і не цягнулі, тут жа выканалі заданне. І вось пачаў я вычытваць сваю прадмоўку да верша Міколы Мятліцкага. Пазнаю свой сказ «Вёску Перавознікі над Вілі-

яй, радзіму пешчы слыннага паэта М. Мятліцкага...» А далей пайшло такое: «...часта наведвалі вядомыя татар-манголы: А. Вялюгін, М. Лужанін, Б. Сачанка, А. Федарэнка».

І сёння яшчэ рагачу. А вінаваты я сам ці, дакладней, — мой почырк. Менавіта так прачыталі дзяўчаты мае словы «нашы літаратары».

* * *

Адцвіў бэз, і так нязвыкла выглядаюць рыжыя суквецці ў абрамленні зялёных далоністых лісцяў. Адцвіў і змін, на месцы былых ярка-белых пялёсткаў засталіся светла-жоўтыя чатырохканцовыя зорачкі, якія таксама між зялёнага прыплюшчанага лісця выглядаюць кветкамі. Не сёння, дык заўтра адцвітуць півоні. Пакурчыліся, завялі іх пышнаватыя бутоны. Лета вельмі хутка тушыць адны агні і запальвае другія.

* * *

Ён паказваў мне выданне сваіх новых тварэнняў, на якое недзе ўпаляваў грошай. Найсучаснае, з яркім падкрэсленнем паперы і фарбаў, з фотаздымкамі сваякоў, сваіх і жончыных. А там, паміж вокладкамі, дзе тэкст, — шэравата ды пасрэдна. Што ж, «апранацца» хораша, «па-эўрапейску» мы навучыліся...

* * *

Забягаў у рэдакцыю ўвесь узрушаны А., які жыве зараз недзе на «малой радзіме» ў хаце бацькоў. Пабегаў па пакоях і калідоры і ад хвалявання нават шапку забыўся. Я паклаў яе на шафу. Ляжыць ужо другі месяц рудаваты вельветавы блінок. Можа, і нядрэнны знак. Вернецца па шапку з добрым новым творам.

* * *

З двюма цяжкаватымі сумкамі забег у пуставаты аўтобус, што рухаўся да вакзала. Адну сумку — пад ногі, а другую паклаў на калені, каб і яшчэ хтосьці прымасціўся на сядзенні, якое разлічана на дваіх. На наступным прыпынку ў салон падняліся дзве кірмашовыя цёткі. Адна ўселася ззаду на вольнае месца, а другая да мяне:

— Я каля гэтага дзядзькі сяду!..

— Сядайце сабе на здароўе.

А потым на патрэбным прыпынку я ледзьве выбраўся з-пад цётчынага суседства. Сядзіць, і ўсё. Нібыта і сумак маіх аддаваць не хоча. Ішоў да выхаду і яшчэ доўга чуў за спінай здэклівае слованестрыманне.

І толькі сышоў з аўтобуса, як лінуў шалёны лівень. А схавацца няма куды, хоць сам сабе пад паху лезь.

Вось так, выязджаў з адным настроем, ехаў з другім, а прыехаў зусім без настрою.

* * *

На творчым шляху могуць падсцерагаць не толькі нейкія выбоіны, а і бязмостыя і бязкладкавыя рэкі і канавы, і пераскокі з адной купіны жанру на іншую, але адчуванне напрамку шляху павінна быць непарушнае.

* * *

«Паміж кубакам і вуснамі» — гэта мае асабістае піццё і пітво, створанае без нейкіх там рэцэптаў, па выпадковай падказцы душы ды самога жыцця. Можа, і не кожнаму яно прыйдзецца да густу. Ну, пэўна ж, не кожнаму. І сам часам зморшчышыся ад яго гаркоты. Але кубак наш, пушчанскі, гліняны, зямны.

* * *

Сумныя думкі заўсёды хочацца запіць нейкім вясёлым віном. Але не кожнаму гэта ўдаецца.

* * *

Вось зараз мне прыйдзецца звяртацца да слова «машыністка». Самыя маладыя могуць і не зразумець адразу: «Няўжо будзе пісаць пра нейкую чыгуначніцу, што кіруе цягнікамі?» Не, зусім не пра яе, а якраз пра тую, якіх зараз завуць камп'ютэршчыцамі. Што зробіш, час прымусіў і маіх даўніх знаёмых машыністак перавучацца, садзіцца за манітор ды гуляць яшчэ ў нейкую там «мышку». Мне ж бегчы за імі пазнавата, таму і застаўся пры сваёй партатыўнай машыныцы. Многія, калі нясу яе ў футарале, прымаюць за гармонік, нават падсміхоўваюцца. А маладзейшыя калегі лічаць гэта наогул маёй беднасцю. Хай думаюць сабе, што хочуць, а я застаюся пры сваёй старой стукаванцы-друкаванцы, а тых, хто часам набірае нейкую маю пісаніну, па-ранейшаму называю машыністкамі.

Дык вось пра іх, машыністак. Шчыра прызнаюся, ад самага пачатку, як толькі я далучыўся нейкім чынам да друкаванага слова, машыністак тых пабойваўся. І вінаваты тут не столькі сам, як мой разбэрсаны, нібы старая пуга, почырк. Колькі, памятаецца, давялося пачырванець, калі працаваў у капільскай раённай газеце. Хлопцы нашы з'ездзяць на раён, тут жа адпішучца, — і сваё тварэнне адразу на стол машыністцы. Тая адразу пачынае звычайную страляніну на звыклых кнопках. А я сваю неразборлівую пісаніну да нашай Галіны нясу ў апошнюю чаргу. Мне трэба ёй дыктаваць, а яна з маіх слоў усё гэта будзе класці на паперу. Пакуль дыктую, сто разоў перасварымся.

— Пачакай! — крычыць яна. — Не так хутка. Я табе не аўтамат.

А то папракне, што я зусім па слове цаджу ды яшчэ прыдзярэцца, што сказ нейкі нягеглы ў мяне. Скарджуся потым калегам, а тыя выскаляюцца:

— А ты не ведаеш, што рабіць?.. Ласкі трэба, прыгарнуць трэба засядзелую дзявоху.

Ну, дзе я знайду той ласкі, калі ў мяне, зялёнага, яшчэ і на маладых смеласці не хапае?!

Дыктаваць я сяк-так навучыўся. І калі потым працаваў у стаўбцоўскай ды валожынскай газетах, нават пачуваўся звычайна і лёгка ля цёплага пляча машыністкі. Зусім ніякавата адчуў сябе, калі трапіў працаваць на радыё. Тут ужо метады дыктавання не праходзіў. Тут на «эфірнае слова» працавала цэлае машыннае бюро. І ўсе лічылі за шчасце трапіць да пані Юзэфы, самай добрай і самай умелай майстрыхі друкавання. Я і не памятаю, каб хто калі знайшоў пасля яе хоць адну памылку ці апіску. Мала таго, яна абавязкова паправіць цябе, калі ты дзе памыляешся ці не дагледзіш, а то і падрэдагуе. Наш калега Валянцін Мыслівец часта карыстаўся гэтым. Нагрузіць пані Юзэфу сваім друкаваннем, як кажуць, пад завязку, а потым аддрукаванае толькі раскладзе па выпускных папках ды распішацца. Папкі можна смела аддаваць начальству — ніхто ў цябе ніякай памылкі не знойдзе.

Да пані Юзэфы насілі свае творы многія нашы класікі, ішлі касякамі маладзейшыя пісакі. Каляжанкі па працы бачылі гэта, зайздросцілі і злаваліся. У жанчын такое бывае.

Радыё мяне паціху прывучыла да акуратнасці. Пачаў я пісаць свае тэксты вялізнымі і размашыстымі літарамі, абзац ледзьве ўмяшчаў на старонку, бо іншага выйсця не было. Хто б цяпеў тут маё дыктаванне?

Добра ведала сабе пану і машыністка з «Маладосці», як належыць магла ацаніць і нашага творчага брата. З пісьменнікаў, здаецца, найбольш паважала А. Карпюка ды У. Дамашэвіча. Нікому ніякіх заўваг не рабіла. Прынясеш напісанае — яна прачытае яго, чырвоным чарнілам падкрэсліць і абвядзе ўсе твае ляпы-памылкі, а надрукуе ўсё, як трэба, падрэдагаваўшы. Пасля гэтага кожны добра, нават залішне ўважліва вычытваў тое, што мусіў аднесці на машынку, каб не асароміцца чарговым разам.

З часам я яшчэ больш запаважаў машыністак і асабліва любіў іх памылкі. Так-так, памылкі. Бо яны часта абарочваліся такімі знаходкамі для аўтара.

Зусім нядаўна сённяшняя наша машыністка памылілася і замест слова «бросня» надрукавала «брыня». Тэкст быў не мой, але, вычытваючы яго, я нават пазаздросціў аўтару Віктару Гардзею. Тут жа прыбегла з пытаннем карэктарка: «Што гэта за слова такое?» А той: «Гэта апіска. Трэба — «бросня». Дасталося і мне за дрэнную вычытку тэксту. А калі карэктарка пайшла, я прызнаўся калегу:

— А ты ведаеш, гэта слова мне спадабалася. **Брыня, брыняць, набрынялы.** Які каларыт.

— І мне таксама спадабалася, — адказаў ён.

І вырашылі мы тады пакарыстацца словатворам. І ён, і я. А раптам... яшчэ каму спадабаецца ды прыжывецца.

* * *

Зноў гэтая яблыневая галіна, што ківаецца пад ветрам у акне неяк зусім музычна, як рука маэстра Фінберга. Цікава было б зразумець сэнс яе музыкі.

* * *

Пасля сустрэчы з пісьменнікамі дзяўчына падносіць да аднаго з выступоўцаў ягоную кнігу, называе сваё прозвішча і, схіліўшыся над ім, нашэптвае змест самога аўтографа. А той і задаволены: не трэба напружвацца, ламаць галаву над нейкімі там «пажаданнямі ўсяго самага найлепшага». Але дзяўчо жадае не так і мала. Гэта адчуваецца па тым, як марудна пішацца той аўтограф. І ёсць у гэтым нейкая адзнака свайго часу — самаабслугоўванне, ці што...

* * *

Не так і даўно было гэта. Хлопец, крыху пацёршыся ў горадзе, хоча неяк падкрэсліць і сваю гарадскую перавагу над іншымі хоць бы то ў размове. Але размовы «па-гарадскому» ў яго не выходзіць, ён і на трасянку нават не цягне, толькі за кожным словам — «как» ды «как». Не выцерпеў вясковец-бацька:

— Што ты ўсё мне тут какаеш?..

* * *

Прачытаў заглавак верша «Хачу гарэць». «Ну, калі хочаш, дык гары», — хацелася адказаць. А вясковая бабуля сказала б яшчэ мудрэй: «Ах, каб ты згарэў, дзеткі!» Што ж, калі ад сораму, дык няхай сабе і гарыць...

* * *

Каб нарадзіцца, чалавеку дастаткова і дзевяці нейкіх месяцаў. Роды ж паэта часта зацягваюцца на ўсё жыццё.

* * *

Часта і перада мною паўстае гэтае цяжкаватае пытанне: як пазбавіцца кепскага настрою і ляноты? Ну і парачка, скажу вам, — настрой ды лянота... Кепскі настрой часам можна паправіць і той жа чаркай. А на ляноту патрэбен нейкі **прыганяты**, а хутчэй за ўсё — **праганяты**. Трэба шукаць яго ўнутры, у сабе. Так я і раблю.

* * *

Сны свае мы не заказваем, як і надвор'е. «Якія толькі кашалі, — казала яшчэ мая бабуля — не наплятуцца чалавеку за адну ўсяго ноч». Сённячы ні з таго ні з сяго прыснілася даўняя першамайская дэманстрацыя. Прачнуўся, а ў вушах яшчэ гучала маршавая музыка трактаразаводскіх духавікоў. Яна калісьці грывела пад самым акном і, соннага, падымала мяне з ложка, змусшала адхінаць фіранку і глядзець у тое акно, як разбэрсана, зусім яшчэ не бадзёра і святочна маршыруе тая змусовая калона. На дэманстрацыю ішлі даўгаватым гарадскім шляхам, далучаючыся да іншых калон, падаграваючыся падпольна і нейкім градусам. Я спачуваў тым, каму выпала «ракою ўлівацца ў рэчышча галоўнага праспекта сталіцы» ды яшчэ нешта крычаць, а іншым нават трымаць у руках добрыя жардзіны з выявамі правадыроў наўсё, разгорты нейкіх лозунгаў.

Вясковец мой маладзейшы, які трапіў на тое шэсце з выпадку перамогі Кастрычніка, дзяліўся потым са мной сваімі ўражаннямі:

— Ну, пайшлі мы ад «Камунаркі» не спяшаючыся, прыпыняючыся. Каб глянуць здалёку, дык паплылі, як марудная рэчка. Падагрэліся перад гэтым чаркай — восень жа позняя, холад, вецер, дождж яму дапамагае. Але трэба ісці, куды дзенешся? Вось наблізіліся да Галоўпаштамта. Спыніліся, чакаем, пакуль рушаць пярэднія калоны.

А тут перада мной хлопец у лёгкай куртачцы стаіць, хістаецца. Не таму, што выпіты, а таму, што трымае на доўгім шасце партрэт Брэжнева. Вецер хістае той партрэт і яго самога. Рукі, бачу, мерзнуць: то адну ў кішэню засуне, пагрэе, то другую, перахопліваючы той шэст. Набярэцца сілы вецер, падзьме на поўныя шчокі, фанера з партрэтам ажно вырываецца з рук і, здаецца, зараз рухне на мяне. Гляджу на яго, а ён — на мяне. Сцяміў, відаць, што гараджанін я яшчэ не абстраляны, вясковасць так і прэ з мяне адкуль толькі можна, нават з твару. Ён і кажа: «Слухай, братка, патрымай гэту штукавіну, а я на хвіліну збегаю, ну... ты ведаеш куды... Так прыспічыла». — «Ну, давай», — кажу. З кім, думаю, не бывае. Узяў дзяржальна і стаю, трымаю, круціць мяне вакол «восі» тая фанера. А хлопец так шуснуў недзе ў задвор'е, што я і згледзець не паспеў. Чакаю хвіліну, другую, трэцюю... А потым і дзесяць прайшло. Дзе там — няма. І след прастыў. І такая злосць узяла мяне. Зараз я, не ведаю, што б з ім зрабіў, калі б дагнаў.

Што ж, думаю, трэба і мне некага падмануць такім жа чынам. І аднаго спыняю, і другога... І колькі ні ўгаворваю, ні ўпрошваю патрымаць тую фанерыну, усе толькі ўсміхаюцца, адварочваюцца, як ад дзівака. Я і насамрэч падобны быў на нейкага дзівака. Во ўліп, хоць ты плач.

А калона паціху рухаецца. Падышлі мы да кафэ «Вясна», і само сабой знайшлося выйсце. Прыхінуў я той шэст з партрэтам да сцяны, а сам пры-

гнуўся, нібы чаравік зашнуроўваю, ды... як ірвануся, як скокну, як дам лататы, толькі і бачылі мяне.

Пасмяяліся мы ўдвух, а я згадаў і іншае. Ці раз бачыў, як падмятаюць вуліцы пасля тых святочнасцей. Але ці варта пра смецце.

Што ж, сны нашы вяртаюць часам тое, да чаго не хочацца вяртацца.

* * *

Паставіў, ледзьве ўціснуў у кніжную паліцу томік нашага класіка. Цесна ім тут, на маёй і не такой раскошнай паліцы. І нечакана падумаў: а можа, яшчэ цеснавей было многім з іх калісьці пры жыцці на гэтай зямлі. Церліся локаць аб локаць, слава аб славу, зайздрасць аб зайздрасць. А сёння іх на маё месца рас-стаўляе сам чытач на сваёй жа кніжнай паліцы, па сваім разуменні ды гусце.

* * *

Стол яму накрылі газетай з выявай строгага міліцыянта. Ён падымае чарку, перакульвае яе і кожны раз скоса паглядае на таго капітана, быццам баючыся яго строгага твару. А потым і падміргне яшчэ: «Нічога, братка, як-небудзь паразумеемся».

* * *

Шмат пішацца і кажацца пра капрызы ды сюрпрызы прыроды. То ўраган раз'юшаны наляціць, то разбушуецца страшнае цунамі, то дажджы пальюць абложныя, і раптам прыцісне мароз... Але калі чалавек скрозь і ўсюды парушае законы пісанья, дык чаму ёй, прыродзе, гледзячы на яго, не парушаць і свае, няпісанья?

* * *

Зноў па тэлебачанні несучышальны прагноз надвор'я на заўтрашні дзень. Прамільгнулі перад вачыма наш, у мапавым абрысе, беларускі «дубовы лісток» і апенінскі «боцік» і яшчэ больш фігурыстыя, але расплывістыя абрысы нейкіх кантынентаў і мацерыкоў. А ў вачах маіх выразна акрэсліліся зялёныя квадрацікі паўсоннай пушчы, з крывымі ніцямі рачулак, кружочкамі азёр, роўнымі лінейкамі дарог, так, як усё гэта бачыцца з вышыні самалёта, калі ён яшчэ добра не набраў вышыню або ідзе на пасадку. Мой узрост таксама ўжо заходзіць на «пасадку», хоць яшчэ і не траціць сваёй вышыні. Але што ж я шукаю вачыма за гушчынёю тых зялёных квадратаў, чаму так пільна ўглядаюся і напружваю свой зрок? А шукаю і выглядаю я наш, крыху раскіданы двор пры самым лесе. Яго ж добра-такі ачарціла і лінія новай асфальтоўкі з крутым заломам на самой гары.

Можа, і не адшукаю двара, але заўважу слабенькі дымок самагоннага апарціка-партызана, ля якога нехта грэецца адразу двума агнямі, падкідваючы ў адзін паленца дроў, а другі лёгка зачэрпваючы старым алюмініевым кубкам і падносячы да вуснаў.

Гэта пацешна — глядзець на ўсё звысоку. Але ж і страшнавата і, магчыма, небяспечна ўзвысіцца над усім тым зямным, зрабіцца чужым яму. Трэба ісці на зніжэнне!..

* * *

Учора бачыў яго фанабэрыстым, непрыступным, у сваім блішчастым «мерседэсе», і не адным маім намаганнем трэба было яго ўпрошваць, каб

падвёз бабульку да той доктаркі ў суседнюю вёску. Знізу ўверх лупацячыся, ён даводзіў:

— А ты знашь, скока мой бензін стоіць?

А сёння ўжо і сам прыгнуты, косячы вочы зверху ўніз, выпрошвае на ферме заезджанага каняку, каб разараць бульбу. І згадалася тое старое, пушчанскае: «Прыйдзе коза да воза!»

* * *

Захацелася павіншаваць сябра паштоўкай — ён гэтым жа днём ужо і нямала гадоў таму нарадзіўся. Зайшоў у тую ж, некалі нашу, «Кнігарню пісьменніка» і там нічога не купіў. А калі б купіў, то дзе я напішу свае, самыя свае словы віншавання? Там усё ўжо даўно за мяне напісана. Вунь які выбар гэтага віншавальнага «прадукту» — ад 5, 10... і да самага 90-годдзя з дня з'яўлення на свет гэты, а яшчэ — хрэсьбіны, вяселлі, наваселлі (апроч хіба памінак) з гэткам лёгкім бяздарным рыфмаваннем. Павіншаваць гэткам шыр-непатрэбам — значыць пакрыўдзіць сябе і таго, каго ты віншуеш. Графаманія хлынула і сюды. Ах, за які гэта такі грэх ды так караюць цябе, паэзія?

* * *

Я глядзеў збоку, як знаёміліся гэтыя два літаратары: акрамя прытворлівага ўсмеху і не надта каб адрэпеціраванай позы, была нейкая няўпэўненасць пры патоптванні з адной нагі на другую. Але якая роднасная рознаіменнасць; аднаму — пісаць няма чаго, а другому — няма калі!

* * *

У вольныя ці, можа, «гультайскія» хвіліны на лецішчы, з прыемнасцю перачытваюцца старыя часопісы. Адчуванне часу, ужо страчанага, мінулага, у якім і ты сам быў намнога іншым, дадае тваёй натуры нейкіх асаблівых эмоцый, смутку, плачлівага сантыменту. Усё нечым падобнае на тое, калі ты гартаеш альбом са старымі фотаздымкамі і ўсё яшчэ не можаш пагадзіцца, што маеш справу толькі з памяццю.

* * *

Сёння недзе зусім побач, у амшары, закувала зязюля новай вясны. Нейкай новаю цяплінкай адгукнулася ў душы, нават прывільготніла вочы. Хуценька пабег у хату, схапіў некалькі расійскіх медзякоў, што мінулым летам пакінуў брат «з Піцера», шпурнуў іх як найдалей ад сябе. Гэта — каб вяліся грошы. Так кажа даўні звычай. Э, каб жа яны вяліся!.. Ад самага маленства я патакаю таму звычай, а ён з мяне толькі насміхаецца. Неяк, праўда, вяртаючыся з грыбоў, падняў той даўні мядзяны пятак, зусім цёмны, пацягнуты зяленівам. Аднак і гэта было шчасцем ад думкі, што ён мой, што я шпурнуў сюды яго некалі сам. Не мог жа з яго вырасці рубель ці сённяшні даляр. Не тое гэта насенне! Аднак верш з гэтага ўсё ж вырас.

* * *

Цёплай і ціхай летняй ноччу люблю глядзець на зорнае неба. Зорная «азбука» заўсёды цяжкая для прачытання, але таямнічасць яе надзвычай прыцягальная. Гэта вам не тэлеэкран. Але адчуванне таямнічасці нябеснай больш уласціва паэту, чым астраному.

* * *

Не ведаю, як будзе ўспрымацца архітэктурна нашага Мінска ў веку нейкім там дваццаць трэцім. А сёння яна і надта разнабойная, ды і не заўсёды гарманічна-прывабная. І зусім карыкатурна часта ўспрымаюцца некаторыя нашы будыніны-гмахі. Народ гэта заўважае адразу і тут жа рэагуе гумарам. Звернемся да самога гумару.

Купал цырка паэт наш зусім заслужана назваў «каскай пажарніка», вялізны і доўгі чырвоны гмах па вуліцы Танка ўжо даўно ахрысцілі «кітайскай сцяною», высокія стаўбуны ля Камароўкі сталіся «кукурузінамі», а крыху далей размахысты дом у некалькі выгінаў атрымаў назву «даляра». А вось як толькі вывелі магутную бетонную будыніну Камароўскага рынку, я доўга глядзеў і не мог зразумець, што ж мне нагадвае яе незразумелая страх. Ага, дайшло потым, дык гэта ж — цюбецейка, бетонная цюбецейка. Нейкі сімвал тут, вядома, ёсць. Было некалі на Камароўцы шмат гандляроў у цюбецейках і ў вялізных аэрадромападобных кепках. Цяжкаявая ты, рынкавая цюбецейка, не раўня нават шапцы Манамаха!

* * *

Цяпер падобнае ўжо не спяваецца:

Сюды лугі, туды лугі —
Недзе каню напііся.
У мяне, маладое, роду многа,
Ды к некаму прыхілііся.

Песня запісана ў нас, на Стаўбцоўшчыне. Як на сённяшні дзень, дык і зусім суадпаведнае. І тое, што і каню няма дзе папіць (павысахлі ўсе рэчкі), і тое ў сэнсе чалавечага адзіноцтва. А ў вёсцы сваёй чуў ад старэнькае кабеты: «Радні, дзеткі, здаецца, і многа, а прыхінуцца няма да каго». Вось яна жыццёвая праўда. А праўда, як вядома, ніколі не старэе.

* * *

Навука творчасці — справа вельмі непрадказальная, спрэчная і нават асабістая. Але чаму ж, той жа літінстытут існуе ўжо даўно. Ды і паэт вунь напісаў:

Художник! Научи ученика,
Что б было у кого потом учиться...

Вучоба, напэўна, павінна быць, ды не на ўзроўні той самай «фабрыкі зорак». Сапраўднага паэта ніякай фабрыкай не сфабрыкуеш. Ім трэба нарадзіцца. Апошнія сцвердзілі ўжо да мяне.

* * *

У старасці ў чалавека памяці значна больш, чым здароўя. І адчувае сябе ён з кожным годам, а можа, і днём, усё больш музейна, бо вельмі ж утульна бывае яму паміж старых, даўно забытых рэчаў, старых здымкаў, пісьмаў і незабытых сяброў. А што ж вы хацелі ад старасці?

* * *

Адзін па жыцці пройдзе як чалавек і памяць пасля сябе добрую пакіне. А іншы прашуміць, як той ураган, і столькі ўсяго наломіць. І таксама пакіне пасля сябе памяць, але ўжо іншую.

* * *

Чым бы чалавек ні займаўся, у любой яго справе вопыт — рэч самая найкаштоўная. Але вопыту нельга пазычыць. Гэта не грошы. Яго трэба здабываць працай, потам і ўсім сваім жыццём.

* * *

Горкая праўда ўсё-такі лепш, чым салодкая хлусня, хоць многія, пражыўшы жыццё, з гэтым так і не пагадзіліся.

* * *

Мастак у параўнанні з пісьменнікам заўсёды бывае ў выйгрышы: яму не патрэбен пераклад.

* * *

І тыя, хто жыць не можа без пахвальбы, так званыя хвалькі, таксама не замыкаюцца ў адной толькі катэгорыі самахвалаў. Адны любяць хваліць самі сябе, аж меры не ведаюць, але больш, відаць, тых, хто любіць, каб іх хвалілі. Апошнія самыя небяспечныя, асабліва тады, калі ты пачынаеш іх няславіць. Іх, на жаль, сярод нашага пісьменніцкага брата сустракаў я нямала.

* * *

Усе мы, вядома ж, ходзім пад небам, пад Богам, а яшчэ кожны нясе свой крыж.

Крыж — старажытны магічны знак, сімвал культуры, які здаўна служыў чалавеку і абярогам. Але ёсць і іншае вытлумачэнне крыжа: самыя найдалёкія нашы продкі, здабываючы агонь, церлі дрэва ад дрэва, складваючы кавалкі накрыж, крыжам.

З дзяцінства памятаюцца вечаровыя майскія малітвы пад крыжам маіх засцяноўцаў-католікаў. Пачыналі малітву пад крыжам у адным канцы вёскі, а заканчвалі ў другім. Было ў тых вечарах столькі загадкавай таямнічасці, што часам дух займала, а потым усё гэтак жа таямніча паўтаралася ў сне. Нават сёння, калі прыслухоўваюся да веснавой вечаровай пушчанскай цішыні, здаецца, чую, як урачыста гучыць у ёй і тая далёкая малітва.

Я служыў тады ў войску і не бачыў, як крыжы ля дарог і вёсак бязлітасна ламалі і сцягвалі трактарамі на вогнішча. Вясковыя вернікі станавіліся жывою сцяною перад тымі крыжамі, нават малыя дзеці кідаліся адбіваць іх з рук тутэйшых варвараў. Пра гэта мне расказвала потым мама. Мне крыўдна, але сярод тых глумліўцаў быў і адзін мой знаёмы, з якім сядзелі ў адных рэдакцыйных сценах. Добра, што ў свеце і ў часе шмат чаго памянлася, крыжы тыя зноў вярнуліся на сваё месца. Гэта добра, што зніклае аднойчы вяртаецца. Так яно і бывае, калі гэтага жадаюць людзі ды іх памяць і вера.

* * *

Хто прыйшоў, той мусіць пайсці. Шчаслівы той, хто зусім не нараджаўся. Як не хочацца згаджацца і з тым, і з гэтым, але трэба.

* * *

Малыя вельмі лёгка ловяць з экрана фразы пашлавататага тэлевізійнага гатунку і тут жа «страляюць» імі нават па старэйшых.

— Ты хто? Я — конь у паліто, — забягае і крычыць трохгадовае хлапчанытка. «Ну, які ты конь, — хочацца сказаць яму. — Ты проста яшчэ маленькі папугайчык. Але ўжо і цяпер трэба думаць, што будзе з табой, калі выпускаць цябе з гэтай аднапакаёвай клеткі».

* * *

Слухаць яго было нецікава, як і біць на ўласнай лысіне назойлівых кама-роў. Кроў усё адно ж мусіць быць тваёй.

* * *

Мой добрапаважаны ксёндз, якому Бог даў і добрае пачуццё гумару, на гэты раз пачаўшы малітву ў тутэйшай капліцы, нават крыху злаваўся. Малітву ён мусіў раз за разам перапыняць усё з-за таго ж пеўня. Толькі пробашч завядзе сваё, а певень за вокнамі як сыпане галасістае «ку-ка-рэ-ку». Ды так, аж шыбіны звіняць. І ўсе спакваля пачалі заслухоўвацца пеўнем, а маладзейшыя дык нават і «падхіікваць».

— Ідзіце вы хто ды супакойце яго, — не вытрымаў ксёндз. Не ведаю як, але пеўня ўсё ж утаймавалі.

* * *

Наліла яна так шчодра малака ў той трохлітровік, што палілося праз верх. Дык жа трэба было яшчэ і аблізнуць краёчкі слоіка. Усё гэта на вачах дачніцы, якая хоць і купіла той сырадой, але есці не захацела.

А я не адважыўся купляць яго ў паўтарачкавым пластыку з-пад мінералкі. Бачыў, як выграбаюць тыя пляшкі са смеццевых кантэйнераў.

* * *

У старасці, калі не пішуцца вершы, многія часта ратуюцца памяццю: пішуць мемуары. Гэта часам бывае куды цікавей, чым сама паэзія. Але ёсць творцы, якіх і памяць не здольная выручыць. Пражылі яны свой век замкнута, неяк аднаасобна, як у скалярушчы. Яны і ў застоллях сяброўскіх амаль не былі, бо шкадавалі ўсё тую ж капейчыну.

Ведаў у жыцці і тых, хто і надта часта пазычаў грошы, і амаль ніколі не вяртаў іх. І дзіўна, злосці ніякай за гэта не меў, бо рабілася ўсё вельмі шчыра, нават з жартам. Аказваецца, і пазычыць трэба ўмець. І не кожнаму ж пазычаць.

* * *

Усё намагаюся зразумець жанчын, якія, бегаючы, менавіта бегаючы ля тых жа прылаўкаў, увесь час паглядаюць на гадзіннік: «Як гэта не прапусціць чарговую порцыю любімага серыялу?» І разам з тым суцяшаю сябе — гэта ж яны, серыялы, ды яшчэ рэклама зрабілі нас ворагамі з тым самым экранам.

Падумаю так ды згадаю раптам сваё дзяцінства, на якое і прыпала ўсяго нейкіх чатыры ці пяць фільмаў. І радуюся, што было так, а не іначай — бо колькі ж забраў бы ў мяне той экран маіх любімых кніг.

Гэта я сёння так разважаю. А тады... А тады, у бедным пасляваенным дзяцінстве, паглядзець нейкі фільм лічылася за вялікае шчасце. Наша кіно было

з прыгодамі. Яно пераязджала на скрыпучым сялянскім возе з вёскі ў вёску, і першымі яго сустракалі мы, тутэйшыя басаногія «падшыванцы». Цягалі ў нейкую вясковую хату цяжкаватыя скрынкі з апаратурай, клеілі на засцянкавых сценах прымітыўныя афішы. І доўга чакалі жаданага вечара. Ах, як хораша стракатаў потым пад вокнамі «дзвіжок», як заварожана глядзелі мы на тую таямнічую прасціну на сцяне, з якой проста на нас імчаліся колы вагонаў і разгарачаныя тачанкі. Праз хвілін колькі на прасціне-экрane бліскалі нейкія мільготныя зорачкі, нешта іскрылася і тут жа гасла. Тады «кіншчык» па прозвішчы Дрозд мяняў новую бабіну са стужкай, і кіно працягвалася. Сёння гэтакім жа чынам перапыняюць фільмы на тэлеэкрane занудлівай рэкламай. А тады, у тых часам кароткіх, а то і даўгаватых рэкламах, было многа тутэйшага каментару, кшталту: «Ну, як ён яго?» ці ««Во, каб цябе, Зося, гэтак!» Горш было, калі стужка рвалася ці даваў збоі той жа «дзвіжок». Тады кіно зацягвалася за поўнач.

Усё тая ж бедната давала пра сябе знаць — людзі шкадавалі нейкіх дваццаці капеек на той жа білет, многія хацелі атрымаць насалоду проста «за так», але «кіншчык» Дрозд быў няўмольны. За тую няўмольнасць яго аднойчы і пакаралі: нехта з пакрыўджаных сыпануў у бензінавы бачок «дзвіжка» добрую жменю солі. «Кіна» не адбылося, а тое, што адбылося, нагадвала таксама нейкае кіно. Кіншчык мацюкаўся, біў кулакамі і нагамі па «дзвіжку», а той так і не завёўся. Давялося вяртаць глядачам сабраныя грошы.

Кіншчык для нас, малечы, быў найвялікшым аўтарытэтам.

Дарослыя, думаю, так не лічылі.

— Дзе гэта на гэных кіншчыкаў вучаць? — пытаўся я ў бацькі.

Той, махнуўшы рукой, адказваў:

— Гэта, сынку, не хлеб!..

Пра свой хлеб мы тады яшчэ не думалі.

* * *

Мы б маглі і не сустрацца, калі б я не ўздумаў пацікавіцца раскладам чыгуначнага руху, а па гэтай прычыне, толькі сышоўшы з электрычкі, падаўся на станцыю да падслепаватага табло. Тут яна і пераняла мяне пытаннем:

— Казік! Ты помніш мяне? Прызнайся, ці помніш? Я — Эма...

Я не пазнаў, але напружыў памяць і ўспомніў. О Божа, як даўно гэта было і якую салодкую ноч падарыла нам некалі пушчанскае лета. Мы блудзілі ў нейкім вішняку, каля чужых вокан, а потым заміралі да забыцця на нейкай дрымотнай лавачцы, і сама сабой нашэптвалася ды паўтаралася нейкая дзіўная малітва, словы якой ведае толькі сам Бог. То была яна, дачка настаўніка, які паважаў мяне і якога паважаў я лепш за ўсіх педагагічных шчыруноў на свеце. Гэта ёй я падпісаў, але так і не ўручыў свой юнацкі фотаздымак. Ён і сёння захоўваецца ў маім дамашнім альбоме.

І разгубіўся я, нешта не тое пачаў вярці, нават апраўдвацца. А тут падышоў яе цягнік, і Эма назаўсёды знікла ў старым зялёным вагоне, махнуўшы яшчэ колькі разоў рукой на развітанне. Але ж так балюча, да слёз, нагадала пра сябе, што і сёння хочацца бегчы наўздагон таму цягніку.

* * *

Міхась Лынькоў... Шмат начытаўся пра яго мемуарнага, нават пацяшаўся з яго любімага «ўюнаш». І падумалася, што ён, бывалы рыбак, прыбярэжаны да Нарачы, прамаўляючы тое «ўюнаш», меў на ўвазе гэтых хуткіх, жылістых і вяртлявых уюноў, а можа, і вугроў, якіх лавіў на возеры.

Памятаю, запісвалі яго на радыё. Ён чытаў свае згадкі пра Купалу і вельмі выдатна імітаваў голас песняра, чытаючы яго «Песню будаўніцтву». Мы добра-такі разгаварылі пісьменніка і ўсё падводзілі размову да загадкавай смерці Купалы, таямніцу якой, як і сёння я думаю, ён ведаў, аднак гэты момант Міхась Ціханавіч як бы стушоўваў, спасылаючыся на вядомае. Ці варта дакараць яго за тое? Думаю, што не. Крыўдна толькі, калі тую таямніцу ён панёс з сабою.

Шмат напісана пра вогнепаклонніцтва Міхася Лынькова. Такія вогнішчы, якія шугалі вечарамі перад вокнамі Дома творчасці ў Каралішчавічах, мог распальваць толькі ён. Я і сам некалькі разоў меў шчасце грэцца душой ля тых вячорных вогнішчаў. Лынькоў ля агню пачуваўся сапраўды чарадзеям. Агонь контурна паўтараў яго самога, над яго пламеннем успыхвалі самыя лепшыя словы і згадкі.

Сівы, як лунь.
Ды гэта ж сам Лынькоў,
Аж полымем яго берэт бярэцца.
Але бярэ нямоглаю рукой
Цяпла ляснога лёгкае бярэцца.

Пісьменніцкія берэты пайшлі ці не ад яго, Лынькова. І ў лодцы на Нарачы ён сядзіць у сваёй неразлучнай «берэтцы».

Зачытваўся некалі яго аповесцю «Міколка-паравоз» і апавяданнямі. А вось эпапея «Векапомныя дні» чамусьці чыталася цяжка. Я колькі разоў адкладваў яе. А падзеі вунь якія векапомныя. Эпапеі, як правіла, цяжкавата даюцца і аўтару, і чытачу. А сам вобраз пісьменніка для мяне застаецца векапомным.

* * *

На Нарачы, ля Мікольцаў, я, можна сказаць, не плаваў, а поўзаў па светлым, залацістым дне, бо да глыбіні трэба ісці добры кіламетр, дзе пачынаецца і цягнецца цёмна-блакітная хвалістая паласа. Глыбіня заўсёды цёмная.

Тут, на мелкаводдзі, мне было хораша гуляць з мітуслівымі касякамі плямістых акунёў, спіны якіх можна было нават пакратаць рукой. Але прага глыбіні заўсёды мацнейшая, чым тое мелкаводдзе, хай і залатое, і з пярсцёнкавым выгібам акунька. Да яе, глыбіні, часам трэба ісці ўсё сваё жыццё. Тут сябе не падманеш.

* * *

У творчым жыцці здараюцца дні, а то і месяцы пустыя: не слухаюцца словы, хаваюцца ці гуляюць у жмуркі самі думкі, нават за сталом не сядзіцца. Гэта сама душа падказвае, што яна прыгамілася. Ці варта змушаць яе на рабскае «Душа абязана трудиться и день и ночь, и день и ночь» (М. Забалоцкі)? Тут выратаваннем можа быць хіба толькі добрая кніга, проста выхапленая вокам з кніжнай паліцы. Толькі яна здольная ўсё тваё ў табе ўраўнаважыць, надаць магнетызму, а то і добрай творчай зайздрасці.

* * *

Досціп мастака-гумарыста часта апераджае досціп гумарыста-літаратара. Добра, калі яны ідуць поплич. Гэтага якраз і бракуе нашаму «Вожыку».

* * *

Зноў самотнае і доўгае блуканне па знаёмых і даўно здзічэлых сцяжынах, паміж высокіх імхоў і верасу, ламачча ды пластыкавага смецця, пустых цыгарэтных пачкаў ды нейкіх, ужо невыразных ад часу прыпамінаў. Усё маё далёкае вельмі блізка бачыцца толькі адсюль. І як прыемна паблудзіць сярод далёкага.

* * *

Калі тэкст апрануты ў нейкі легкаваты рытм і абуты яшчэ ў рыфму ўроўню лапцяў — гэта яшчэ не паэзія, як многія думваюць, а хутчэй за ўсё пэтычнае жабрацтва.

* * *

З самага маленства, чуючы слова «калоцце», лічыў, што гэта нейкі калатун калоціць, а гэта, аказваецца, тое, што коле (колікі). Дай Бог яго не ведаць.

* * *

Многа сёння развялося так званых «баянов всяя Руси». Ім часта даюць лепшыя залы, тэлеэкраны. А што баяны? Самахваліяца. Бачыў, як на афішы аднаго нехта напісаў усё тое, чаго той заслугоўвае. Сапраўды, «не кожны той Баян, хто грае на баяне» (А. Вялюгін).

* * *

Колькі сябе помню, танцорам я пачуваўся неважнецкім. Не буду наракаць на тое, вядомае народнае, што заўсёды перашкаджае дрэнным танцорам. Спішам усё на сялянска-вясковую сарамлівасць. Суцяшаю сябе тым, што не адзін я такім «таўкачом» быў. Згадваю танцы ў студэнцкім інтэрнаце на Свядлова, а іх мы там ладзілі ледзь не кожны вечар, і смяюся сам з сябе, маладога. Стаю, аціраю сцяну, парываюся запрасіць нейкую прыгажуню, а сцяна нібы трымае мяне. Смеласці і рашучасці дадала сяды-тады хіба што лішняя чарка.

А неяк у Вінніцы на літаратурна-застольнай вечарыне выманілі мяне вясёлыя ўкраінкі на «гапака». Во, гэта былі скокі! Не сем, а намнога больш патоў вылілася тады з мяне. Але трымаўся можна, да апошняга акорда. І якім жа лёгкім потым вяртаўся ў гатэль. Адскакаў я ў той вечар за ўсю сваю нясмелую маладосць. І сёння прыемна. Дык да чаго гэта я ўсё? Лепш позна, чым ніколі.

* * *

Тое наша ляснае азярко, недагледжанае, па берагах даўно зарослае, цягне мяне да сябе як магнітам. Дзе ні блукаю ў нашай лясістасці, заўсёды выйду і да яго. Добра ўсё ж, што на самай сярэдзіне яшчэ засталася крыху глыбіні, якую ўвесь час падлечвае ці не сама крыніца. Там часцей і боўтаюцца малыя гараджане, каго на канікулы адправілі да сваіх вясковых бабуль і прабабуль. А часам заскочыць на сучаснай машыне і нейкі дзівак, закіне вуды і сядзіць, чакае, морыць сябе цэлымі гадзінамі, хоць клёву аніякага. Бывае, падражніцца нейкі хітрун-малёк, дый той не церпіць чужых. І адкуль у чалавека столькі цяплення — гадзінамі сядзецц і трымаць у вачах той самы паплавок? Ні адзін рыбак вам пра гэта ніколі не скажа, бо і сам таго не ведае.

Гэтым разам я нават не пакупаўся, хоць дабравата такі прыпякала сонца. Проста пасядзеў на вытаптаным беражку, паглядзеўся ў гэта дзіўнае люстэр-

ка, добра разгледзеўшы ў ім і свае немаладыя гады, ды паплёўся дахаты. А па дарозе думаў і пра яго, і пра сябе. Ат, нічога вясёлага.

* * *

Лілі частыя і працяглыя дажджы. Зямля была, як у невадзе. Але неўзабаве яна выпіла ўсё тое, што лілося з неба. І зноў прыпякло, прыпарыла. У лес не сунешся — заедзь закусасе. Шалі прыроды так і хістаюцца з адной крайнасці ў другую і ўсё ж ураўнаважваюцца. Ды не паглумачыш гэта малой унучцы з горада, якая зноў бяжыць на горку з мабільнікам і раз-пораз крычыць у яго: «Ды забярыце вы мяне дадому, мне марожанага хочацца!..»

* * *

З маўчання заўсёды вырастае яшчэ большае маўчанне.

* * *

Хоць твор гэты і напісаны «на адным дыханні», але адчуваецца, што ў аўтара была «задышка»: вельмі ж багата недагавораў, шматкроп'яў, нудлівых ці пыхлівых «охаў» і «ахаў».

* * *

Ці лічыў сябе панам Янка Купала, калі падвозіў на сваёй хуткай машыне маркі «форд» ляўкоўскую дзятву, частаваў яе цукеркамі? Пэўна, што не лічыў. А ў ніжэйшых ад яго таленту і годнасці гэтага «панства» колькі хочаш. Толькі самі дзеці і могуць ім сказаць пра тое.

* * *

Што ў летняй пушчы грыбніку можна знайсці акрамя грыбоў? Сёння, калі вяртаўся з Гумяноўскага лесу, цяжка спыняючыся, каб перахапіць цяжкаваты кошык з адной рукі ў другую, недзе пры самай супрацьпажарнай, добра прааранай лініі, наткнуўся на каляровы палотністы каляндар. І абмінуў яго, секануўшы вокам па слупку вялізных літар. Каляндар быў мінулагодні. Але дайшоўшы да вялізнага хваёвага выварату, што шлагбаумам перагарадзіў мне шлях, усё ж вярнуўся, падняў той каляндар. Пад лічбамі цешыла вока каляровая выява зусім голай прыгажуні. Адгарнуў старонку — там ужо іншая прыгажуня і ў іншай позе. Ну і **НЮ**. Парнаграфічны той каляндар выдадзены недзе ў замежжы. Цікава, хто ж яго тут гартаў ды і пакінуў? Во, грыбнікі пайшлі.

Ну, натрапіць на пустую пляшку ў лесе — не дзіва. І шкляных, і пластыкавых іх тут нарасло больш, чым грыбоў. Што ж яшчэ адшукаў я ў сёлетнім жнівеньскім грыбным лесе? Пад нізенькай, але густалапістай ялінай адзічэла ляжалі дзверцы нейкага «Масквіча», ужо добра перашытыя пажаўцелаю травою. Можна было б яшчэ сабраць цэлую калекцыю пустых пачкаў нашых і замежных цыгарэт.

Ну і нарэшце самая экзатычная знаходка, якая нейкім чынам стасуецца з той самай першай, — календаром. Не верыце? Гэта бліскучыя жаночыя стаянікі. Нейкі жартаўнік вельмі ўдала апрануў яго на «грудзі» маладой хваінкі, акрэсліўшы тых два грудкі, якіх заўсёды прагне мужчынская рука.

Пастаяў, падзівіўся, паўсміхаўся. Пачаў нават уяўленнем маляваць нейкія там чужыя прыгоды. Цікава ж, каго гэта распранулі, ды забылі апрануць. Эх, прырода!.. Колькі цікавага творацца часам у шатах тваёй цішыні і таямнічасці...

* * *

Студэнцкія дыялектычныя экспедыцыі часта надавалі нашай народнай творчасці і элементу сваёй яшчэ маладой, не заўсёды каларытнай і дасціпнай прыдумкі. Гэтак потым і з'яўлялася ў некаторых друкаваных зборніках не запісанае ў пэўнай мясцовасці, а прыдумане самім запісоўцам. Вядома, нічога тут страшнага я не бачу. Хіба ж той запісоўца, студэнт, сам — не народ? Хіба ён не мае права на свой голас? Ну, вядома ж, мае. Але як жа яму дараваць тое, што страчана па яго маладой абыякавасці ды ляноце?

Пачаў згадваць сваю, ужо далекаватую па часе ды і адлегласці дыялектычную вандроўку, на маладзечанскія, не гэткія і далёкія абсягі.

Ехалі да месца прызначэння з настроем, як сёння кажуць, прыўзнятым, зусім яшчэ добра не ўяўляючы, як там і што будзе. Далі кожнаму сшытачак з пералікам нейкіх траў, кветак. І якая тут цяжкасць — запісаць ад тутэйшых насельнікаў сінонімы іх назваў? Трэба сказаць, што пасялілі нас вельмі хітра: дзяўчат накіравалі ў адну вёску, а нас, хлопцаў, — у далекаватую, зарэчную. Гэта, каб менш займаліся залётамі ды заляцаннямі, а больш часу аддавалі справе. А дзе ўжо каму атабарыцца ў сэнсе жыхарства, шукалі самі. Нас, траіх, згадзілася ўзяць на пастой адзінокая кабета на ўскрайку вёскі за невялікую па студэнцкіх магчымасцях плату, дзе адразу было агаворана і харчаванне. Вясковая хата на два пакоі выглядала чыстай і ўтульнай: вымытая, аж прасвечваецца кожны сучок, падлога, светлыя, хоць і без шпалераў, драўляныя, гладка абчэсаная сцены, ручніковы куточак з абразамі, а яшчэ мноства рамак з фотаздымкамі на сценах, акуратна засланяя саматканымі дзяружкамі драўляныя ложка, падвышаныя добра ўзбітымі рагатымі падушкі. Тыповая вясковая хата шасцідзсятых гадоў мінулага стагоддзя. Нічога, што магло б здзівіць чужога чалавека, тут не было. З такіх амаль самых хацін паходзілі і мы самі. І каб не дужа надакучаць сваёй прысутнасцю жанчыне, начаваць мы папрасіліся ў яе гуменца, на свежае сена. Нам і трэба для поўнага шчасця ўсяго начлег ды нейкі там перакус. Гаспадыня пагадзілася, але адразу папярэдзіла:

— Калі, хлопчыкі, не дай Бог, хто з вас курыць, дык няхай тытунь і запалкі адразу пакіне ў хаце.

Гэтым, дзякаваць Богу, мы тады яшчэ не грашылі і тут жа пацвердзілі тое, вытрасаючы пустыя кішэні.

Сон у гуменцы з ластаўчынымі гнёздамі здаваўся цэлай раскошай. Зашыешся з галавой, утопішся ў маладым сене і быццам няма цябе на гэтым свеце, нават не чуваць дыхання сяброў. Толькі навальніца, калі ўсходзіцца сярод начы, надасць крыху страху. І то ненадоўга, шапаткі лагодны дождж потым усё згладзіць, і ты зноў апынешся ў доўгім і моцным сне.

Але пра сон я крыху перабольшваю. Калі і было яго, дык вельмі мала. Ужо недзе на другі ці трэці вечар падаліся мы ўсім гуртам у зарэчную вёску да дзяўчат, якія ўжо і стол паспелі накрыць у адной з тамашніх хатаў. Што мы толькі не вытваралі ў тую ноч! Закружыліся маладыя галовы ад віна і падпольнага вясковага «бімберу». Скокі ў двары пад гармонік змяняліся п'янлівымі падвывамі нейкіх модных песень, асмялелі і самыя нясмелыя, нейкімі зусім сваімі сталіся нашы аднакурсніцы. А вёска на ўсё гэта ціха глядзела ды пацяшалася: такіх пагулянак тут яшчэ не здаралася.

Ноч прабегла як адна хвіліна. І не ўсё добра з яе запомнілася. Не лезла ў рот раніцой і смачная яешня, прыгатаваная гаспадыняй. У кішэні звінелі апошнія медзякі. І тады нехта ўспомніў пра летнюю «вялікую» стыпендыю, якую абяцалі выдаць акурат праз дзень. Па яе і адправіўся наш стараста Хведар Чэрня, а нам прыйшоў час падумаць пра тое, дзеля чаго мы сюды

прыехалі. У сшытках нашых было пуста. Больш за ўсіх здзівіў тады Валодзя Януковіч. Днём, прысеўшы на лавачцы, ён, прыпеўваючы, чытаў нам тое, што запісаў ад тутэйшага людзі:

А ў гародзе авёс родзе,
Ядранья каласы.
Люблю тога кавалера,
Што угору валасы.

— Здрава, га?! — смяўся ён і тут жа казаў: — А цяпер паслухайце другі варыянт:

А ў гародзе авёс родзе,
Ядранья кветкі.
Люблю тога кавалера,
Што носе канфеткі.

Мы зайздросцілі: яму пашанцавала. Я ж запісаў хіба толькі некалькі новых назваў ужо знаёмых травак. І тады пачаў шукаць у памяці нешта сваё, нашавясковае. Згадаў чамусьці вось гэта:

Самалёт ляціць,
Адкрыта фортачка.
А ў калгасніка
Збоку торбачка.

— Гэты твой фальклёр не прымуць, — казаў мне Януковіч.

— Чаму гэта не прымуць?

— Разумееш, для чаго ў калгасніка «збоку торбачка»? Каб украсці таго ж зерня.

— Ну, правільна, каб не галадаць, — казаў я.

Праз дзень вярнуўся з Мінска Хведар Чэрня. Тут жа, сабраўшы ля вясковай студні ўсіх хлопцаў-аднакурснікаў, раздаў грошы, а сямю-таму і білеты на чарговы футбольны матч. Мы любілі наш футбол не менш, чым паэзію. Мінскае «Дынама» ў тыя гады «грымела».

Тым днём у вясковай краме была нядрэнная выручка, усё дзякуючы той жа стыпендыі. А надвячоркам, калі пачало шарэць, Хведар Чэрня ўскінуў на плечы свой цяжкаваты акардэон, і мы падаліся зноў да нашых мілых дзяўчат.

А яшчэ праз дзень сядзелі ў прыгарадным цягніку, які мчаў нас на Мінск. Трэба было паспець на стадыён. Тым жа днём у вёску завітае кіраўнік нашай экспедыцыі. Ён будзе злавацца, пырскаць слінаю і крычаць, але мы ўжо гэтага не пачуем.

З гадамі мае адносіны да фальклору рэзка перамяніліся. Кожнае трапнае, недзе пачуеце слова, я тут жа занатоўваю, шмат запісваю ад маці, сваіх аднавяскоўцаў, якіх на гэтай зямлі засталіся адзінкі. А гартаючы часам фальклорныя зборнікі, лёгка знаходжу і тую студэнцкую «прыдумшчыну», хай яна часам і ўдалая. І тут жа весела згадваю адну нашу далёкую студэнцкую прыдумку з тых самых летніх вясковых вечароў:

А найболей у гародзе
Хрэн, казала мама, родзіць.
Хай расце!
Ён нам не шкодзіць!..

* * *

Ці многа сённяя людзей, якія чытаюць? Баюся, што мала. Хоць рынак кніжны перанасычаны. «А было ж», — скажа нехта. Было, што вымоўе «без фігі не да носа» смела замянялі на тое ж «без кнігі не да носа». Было... А ці было?

Баюся, што тут толькі пяцьдзесят працэнтаў самой праўды. Астатняе належала модзе. Мода патрабавала мець амаль у кожнай кватэры сваю кніжную паліцу ці, як іх называлі, секцыю. І ў той секцыі абавязкова павінны былі стаяць прэстыжныя кніжныя тамы, а яшчэ дарагі крышталёвы посуд. І гэта было патрэбным знакам абывацельскай прыстойнасці. Класікаў ад літаратуры і ад Бога хавалі ў кніжных пыльных «трунах». На вокладках залатога ціснення часам і адбіткаў гаспадаровых пальцаў нельга было адшукаць. Не лепш пачуваў сябе і крышталь па суседстве з тамамі. Тых не чыталі, з гэтага — не пілі.

А ў некаторых, Кажуць, на блішчастых замежных паліцах замест кніг стаялі муляжы, толькі вокладкі. Вось так яно.

А сённяя самая чытацкая краіна кінулася ў іншую крайнасць. Тут ужо не мода, а хутчэй хвароба. Сённяя ледзь не кожны хацеў бы падацца ў пісьменнікі. У пісьменнікі «пруцца» і далёкія ад пісьменства людзі. І гэта, як бачым, не так ужо і складана. Маеш грошы ці ўмееш іх шукаць, дык ідзі і выдавай што хочаш. Ніякага табе рэдактара, ніякай цэнзуры. Чытаў нядаўна важкі том аднаго такога «пісьменніка». Сабрана там усё — ад віншаванняў, тэлеграм да начальніцкіх загадаў. Не хапае толькі рэцэптаў ад урача. Распладзілася і мноства «выдаўцоў». Яны проста адлоўліваюць грашовага пісаку.

Сумна толькі самому пісьменніку. Яго напісанае, можа, і застаецца, але застаецца без кнігі.

* * *

Дзве пушчанскія вёсачкі з ляснымі назвамі — Беламошша і Падляскова. Наконт іх і прымаўка тутэйшая мелася: «Проша — з Беламошша, а з Падлясковага і самі прыйдучь». Некалі я заблудзіўся ў грыбным лесе і толькі пад самы захад сонца выбіўся ўбок Беламошша, а позна вечарам праз Астравы дабраўся дадому.

А другая згадка пра вёску такая. Неяк яшчэ з цёмным выправіўся ў грыбы. А па дарозе сустрэў п'янаватага мужчыну з каровай на повадзе. Мужчына кіраваўся на Рубяжэвіцкую дарогу. Якое ж было маё здзіўленне, калі таго мужчыну з каровай ды яшчэ пад канвоем міліцыі сустрэў потым зноў. Карову ён украў з хлява нейкага гаспадара ў тым жа Беламошшы. Вось вам і «проша».

* * *

«І дарма вы, маладзейшыя паэты, часта бываеце такімі няўважлівымі да роднага фальклору!» — кажу я сённяя. Эх, ведалі б, на што здольная тая ж народная песня! Ці раз, змахваючы з вачэй слязінку пасля таго, як заціхала чароўная мелодыя той жа «Перапёлчкі», я ўдзячна згадваў тое, што аднойчы пачуў ад незабыўнага Станіслава Пятровіча Шушкевіча.

Здарылася яно ў час яго вядомай сібірскай высылкі, калі ён служыў у Рыжкаўскім пошукавым геалагічным атрадзе. Свой расповед Станіслаў Пятровіч пачаў яго любімым «вы ведаеце» і тут жа запаліўся, падагрэты маёй зацікаўленасцю і ўвагай. Адчувалася, што ў памяці пісьменніка гэта самае незабыўнае, а магчыма, і самае ўражлівае:

— Я працаваў тады бухгалтарам геалагічнай партыі. Была халодная сibirская зіма, і вось службовы абавязак змушае мяне адправіцца ў няблізкую дарогу. Трэба атрымаць і прывезці заробак для ўсяе экспедыцыі. Запрагаю каня і выпраўляюся ў шлях. Некалькі дзесяткаў таежнай зімовай дарогі — гэта, вядома ж, не жартачкі. Даехаў да месца добра, атрымаў тыя грошы — і адразу пакіраваўся ў зваротным кірунку. Пачынае вечарэць, сінія цені ад дрэў усё гусцей кладуцца на снег. Прылёт я набок ды раз-пораз падганяю каня, думаю нешта сваё. Разам з халадком і нейкі страх забіраецца пад адзежу: усё ж такі вязу казённыя грошы. А ў тайзе зараз усялякі люд швэндаецца. Толькі падумаў такое, а з-за дрэў проста на дарогу выбягае чалавек. Даганяе і без слоў куляецца ў сані. Конь неяк насцярожана пастрыг вушамі, я сцэбануў яго ляйчынаю. Едзем і маўчым. Ён ні слова, і я — таксама. Час як быццам пачынае замаруджвацца. Я нешта і загаварыць спрабаваў, але ён гаворкі не падтрымаў. Невядома, чаго чакаць ад гэтага чалавека. Я сяджу спераду, ён — за маёй спінай. Едзем так, можа, з гадзіну, а можа, больш. Напружанне ўвесь час нарастае. І тут я не выцерпеў і зацянуў «Перапёлачку». Праспяваў і пачаў нейкую іншую, азірнуўся некалькі раз на яго — а ён маўчыць ды слухае. Прыпыніў я спеў, а ён ззаду: «Давай, пой». Так праспяваў увесь свой «рэпертуар», усё, што ведаў, нават паўтарацца пачаў. Неўзабаве паказаліся агні пасёлка. Тады ён папрасіў спыніцца. Паляпаў мяне па плячы і сказаў: «Ты і не здагадваешся, што цябе чакала. Цябе выратавалі твае песні... Спяваеш ты хораша. Бывай здароў...» Тут жа саскочыў з саней і падаўся недзе ў іншы бок.

Я перажагнаўся. Вось так мяне выратавала наша народная песня.

* * *

На сметнік гісторыі выкідваюць часам і саму гісторыю. Са слязьмі на вачах расказваў мне археолаг Пятро Русаў пра сваю бяду. Тое, што яны шукалі і знаходзілі за час шматгадовых раскопак у Мінску, нехта вельмі лёгка выкінуў на сметнік з падвальнага памяшкання, дзе яно захоўвалася. А рэчы ж тыя неацэнныя.

* * *

Сярод творчага люду трапляюцца і зусім выдатныя расказчыкі. Слухаюць іх зазвычай, не стрымліваючы смеху, а то і раскрыўшы рот. А вось калі справа даходзіць да паперы, слова тое тут жа мярцвее.

Былыя «вожыкаўцы» часта згадваюць свайго славутага мастака Валянціна Ціхановіча, заядлага рыбалова і паляўнічага. Такіх расказчыкаў, якім быў ён, сапраўды, мала. Як жа вобразна ўмеў мастак акрэсліць сваё слова, паддаць яму «жарку», нават чыстых іскрынак позірку. Слухаць яго можна было бясконца, не стамляючыся. І расказваць мог гадзінамі. На жаль, тое, што расказвалася, зусім па-іншаму пачувала сябе на паперы.

Сябры аднойчы схітрылі. Зарадзілі магнітафон, добрага падпітку далі самому аўтару і ўключылі запіс. Сам ён і не здагадваўся, што яго запісваюць. А калі потым знялі тэкст з магнітафоннай стужкі, усё тое жывое, што натуральна лілося з вуснаў, увесь «эфект» (ну што ты будзеш рабіць?) зніклі. У голасе часта ёсць тое, што зусім не падуладнае пяру.

* * *

Мы пазнаёміліся неяк неспадзявана. Ён адрамантаваў штосьці ў нашай ваннай, падкруціў нейкія краны, і я запрасіў яго да стала на чарку. А калі ён

дабравата завесялеў, дык кінуўся раптам да сваёй сумкі ў парозе і выцягнуў адтуль таўставатую і не дужа свежую па вокладках запісоўку. Гэта было спеўнікам, дзе яго рукой акуратна і ўборыста запісаны тэксты ўсяго таго, што яму падабалася спяваць. Праўда, зацягнуць хоць адну з любімых мелодый я так і не дазволіў яму, спаслаўшыся на злосных суседзяў. Ён, здалося, крыху пакрыўдзіўся, але ўсё ж дазволіў пагартаць той спеўнік. Рэпертуар быў і не такі прымітыўны — ад «Рябіны кудравой» і аж да славутага «Бродяги». І тады ўявіў я, як сядзіць ён за сталом у нейкай сваёй кампаніі, трымаючы перад носам той бывалы спеўнік, адчуваючы сябе ці не галоўным запявалам у гэтым свеце.

* * *

Сёння спілавалі сухую рыжую яліну, што «псавала пейзаж» у амшары насупраць нашых вокнаў. Расла яна двухствола з маладым танклявым адросткам. Так і засохла. За адну толькі зіму. Мінулым летам яшчэ стаяла зялёнай. Высыхае пушчанскі ельнік. Відаць, беднаватымі на вільгаць сталіся самыя верхнія зямныя слаі.

Не шанцуе і бярозе. Шмаг дрэў паваліў апошні ўраган. Яшчэ і сёння сцяжыны і лініі густа завалены бярозавымі вываратамі. Падчышчаць іх не спяшаюцца. Лес просіць сваёй увагі.

* * *

Недзе ў Мастах на дубах, на іх лісці, паявіліся раптам яблыкі. Во чуд! Пасля першага ліўня плады пачалі асыпацца. Прышлі падзвівіцца на той чуд з суседніх вёсак. Святое ўсё ж дрэва, той самы дуб.

Чалавек усё часцей і часцей здзіўляе нас сваімі вынаходствамі, але да таго, на што здольная прырода, самаму вынаходліваму вынаходніку далекавата. Не так і проста сапернічаць з прыродай. Ды і не трэба гэтага рабіць.

* * *

Мне заўсёды прыемна было знаёміцца, а потым за нейкім сталом нават чаркавацца з мастакамі, кампазітарамі, спевакамі. Але ёсць у гэтых сустрэчах адчуванне нейкай мяжы, дзе тваё здаецца і не такім важным ды патрэбным, як іхняе. «Што гэта, — заўважаеш потым за сабою, — няўжо я кленчу перад імі?» Назаўтра дакараеш сябе за тую сваю ціхую прыніжанасць, ведаеш, што гэта не так. Проста стушаваўся, сціхаваў ты і не змог сказаць тое, што павінен быў сказаць. Але ўменне «падаць сябе» — гэта хутчэй за ўсё прыём гандлярскі, а не творчы.

* * *

Перавзяліся вясковыя кашаплёты. Некалі ў кожным двары можна было пабачыць мужчыну, абкладзенага вязанкамі вербалозу ці хвойнага кораня, які шчыруе са сцізорыкам, выплятаючы па радочку той самы кошык. І пастух рэдка калі вяртаўся з пашы без новага кошыка ці нейкіх нарыхтовак да яго. Усё змянілася ў гэтым свеце. Цяпер толькі на Стаўбцоўскім кірмашы яшчэ сустранеш дзядзьку з кашамі, часам сплеченымі з таго ж дроту. Ды яшчэ адзін з нашых калег не цураецца гэтага здавённага занятку. І тут ён пачувае сябе зусім някепскім майстрам. А сплесці кош, як думаецца, мог бы нават той жа няўмека. Толькі, як кажуць, захацець. Але хто гэтага надта хоча?

* * *

Жыццё наша акрамя сумнага падкідвае і шмат смешнага, кур'ёзнага. Адчыняю нядаўна дзверы ў свой рабочы пакой, а было гэта халодным перадзімовым днём, і бачу: сядзіць мой калега за сталом у кашулі, прычым лёгка-летняй. Ну і разагрэўся, думаю, бо ў нашым вялікім пакоі, як на дварэ, холадна. А ён, заўважыўшы маё здзіўленне, прызнаецца ці апраўдваецца:

— Не паверыш, так мітусіўся і спяшаўся на працу, што і пінжак забыў апрануць, накінуў куртку на плечы — і за дзверы. Толькі тут, на працы, і адчуў, што нейкі залегкаваты я.

Мы пасмяяліся.

— Ды гэта што, — яшчэ больш павесялеў ён і расказаў наступнае:

— Гэтаксама вось спяшаўся на працу. Не ўключаючы святла, сунуў ногі ў пантофлі і пабег. Іду, мінуў ужо свой двор, выйшаў на вуліцу, пыхкаю сабе цыгаркаю, а тут твар у твар сутыкаюся з суседкаю па пад'ездзе. Павітаўся. Змерала яна мяне позіркам зверху да нізу і пабегла, усміхаючыся, колькі разоў яшчэ азірнулася. «Што за чорт?» — думаю. Пачаў аглядаць сябе ўсяго. А калі глянуў на ногі, дык і сам рассмяўся: пантофлі то ў мяне розныя: левы — жоўты, а правы — чорны. Пабег хутчэй пераабувацца.

І тут мне прыгадалася сваё. Забягае да мяне на кватэру неяк раніцой мой добры знаёмы. Працаваў ён тады ў школе міліцыі. Да заняткаў, кажа, яшчэ далекавата. А таму можна выпіць кавы. Пачаў распранацца. Гляджу: на ім новенькі мундзір. Але прыгледзеўся больш пільна, і разабраў мяне смех. Адзін маёрскі пагон, як і трэба, сядзіць на левым плячы, а другі — на спіне.

— Што гэта ў цябе за форма такая? — не вытрымаў я.

Пагледзеўся ён у люстэрка ды як мацюкнецца:

— Гэта ж жонка раніцой прышывала. І так прышыла. Добра яшчэ, што на заняткі такім не заявіўся. Во смеху б было...

І пабег дамоў пераапранацца.

* * *

Прозвішча Мікола Чырык, магчыма, сённяшнім маладым і мала што скажа. А яшчэ гадоў дзесятак таму чысты і звонкі дыктарскі голас Міколы Максімавіча раніцой будзіў усю Беларусь. «Не трэба нам пеўні ды будзільнікі — у нас ёсць Чырык», — жартавалі сябры. Засеў у маёй памяці адзін прыпамін з яго дзяцінства, які паспрабую перадаць яго ж словамі:

— Нейк калгасны брыгадзір Маня, як яе называлі ў нашай вёсцы Дуброва (прозвішча ўжо забылася), папрасіла мяне, малага, падвезці харчы касцам ва ўрочышча Доўгае. Быў якраз час касавіцы. Урочышча далекаватае, вёрст за дванаццаць ад вёскі. Касцы туды выязджалі на добры месяц, жылі ў буданах, аж пакуль не высушаць ды не адстагнуць скошанае сена.

Памятаю, заарэгі мне парку коней, пагрузілі на воз мяхі з харчамі, і я паехаў. Дарога ішла праз лес, вёску, потым зноў пераходзіла ў лес. А ў палескае спякотнае лета ў лесе лепш не паказвайся: не будзеш ведаць, як адбіцца ад аваdnёў, сляпнёў, камароў, самай рознай машкары, асабліва небяспечных для жывёлы. Дарогу да балота праехаў без асаблівых клопатаў, бо выехаў рана, яшчэ цёмначы. А вось днём, калі вяртаўся і на ўсю моц прыпякло паўдзённае сонца, уся тая куслівая заездзь роем накінула на коней. І яны ўздзібіліся, пачалі звачаць у кусты, дзе можна было ў тым жа голлі хоць крыху адбіцца ад назойлівых крывасмокаў. Я з усяе сілы нацягваў лейцы, ды так і не ўтрымаў ашалелых коней. Той, што быў у прыпрэжцы, ірвануў пастромкі, і... толькі яго бачылі.

Я спалохаўся. Выкіраваў таго, што застаўся ў аглоблях, на дарогу і, падганяючы, выглядваў за паваротам вёску. А яе ўсё не было. Вельмі баяўся за свайго ўцекача, за тое, каб яго не злавілі цыганы. Калі трапіць у іх рукі, тады, як кажуць, шукай ветру ў полі. А конь жа калгасны. Усё гэта проста так і мне, і маці маёй не сыдзе.

З цяжкасцю дабраўся да вёскі, да калгаснага двара. Гляджу, а ўцякач мой стаіць у двары, у цяньку, сам знайшоў дарогу дадому. Трэба ведаць, як я абрадаваўся. Нібы гара з плеч звалілася. А перапалохаўся добра-такі.

— А ці здаралася падобнае, страшнае потым у жыцці? — неяк зусім наіўна запытаўся я.

— Было, здаецца, — уздыхнуўшы, адказаў ён. — І нядаўна. Ішоў я на дачу, і ў лесе напаткалі двое, з нажом. Давялося аддаць апошнія грошы...

І больш нічога не сказаў. А хутка Міколы не стала. Памёр ён раптоўна, сышоўшы з электрычкі і кіруючы на тую ж дачу.

* * *

Яшчэ адна згадка пра Міколу Чырыка. Ужо наўздагон. Пачуў яе ад салісткі нашага вядомага ансамбля «Бяседа».

— Разам з Міколам былі на гастролях у Туапсе. Выступалі там перад ветэранамі. З харчамі было тугавата. І раніцой Мікола адправіўся на рынак. Прыйшоўшы, сказаў: «Праз два дні будзем частавацца». Праз два дні кліча ў нумар і кладзе на стол добры брус свежапрасоленага сала. Беленькае, з чырвонай смакавітай праслоечкай. Перш чым накінуцца на яго, пытаемся: «Дзе ж ты саліў яго, Мікола?» А ён, усміхаючыся, адказвае: «А ў мяне тут у сталё шуфлядка добрая адшукалася. У ёй і пасаліў». Вось яна, сялянская ды гаспадарская, знаходлівасць.

* * *

Трэба, відаць, хоць бы тым жа «дэкрэтам Саўнаркома» забараніць пісаць вершы пра вершы. А іх усё працягваюць пісаць, нават тыя, хто толькі пачынае прымервацца да паэтычнага слова. Няўжо гэта ад тэматычнай беднасці?

* * *

Дзед мой па маці Казімір Радзівон на самым пачатку вайны, калі ўжо па тутэйшым гасцінцы рухаліся немцы, закапаў дзесьці на сваім хутары цэлую бібліятэчку кніг. Вядома ж, савецкіх. Што гэта былі за кнігі, ніколі не казаў. Пасля вайны ўспомніў пра іх, пачаў адкопваць, але так нідзе нічога і не знайшоў. Нават слядоў. Няўжо хто адкапаў? У тое, што кнігі ператлелі, не верыў.

* * *

У дзённіках Максіма Танка вычытаў і здзівіўся прызнанню Аркадзя Куляшова аб тым, што ён збіраецца пісаць паэму пра Фелікса Дзяржынскага. Згодзен з Максімам Танкам: «тэма — трэба сказаць, не з лёгкіх. І ў нейкай меры — не яго». Можа, класік, як часам кажуць, толькі «падражніўся», каб паддаць камусьці зайздрасці. І я ж, наіўны, некалі хацеў здзівіць некага паэмай пра свайго звышславутага земляка. І потым, калі пахваліўся сваёй задумай А. Вялюгіну, той асудзіў мой гарачы пыл: «Не трэба, карнет! Буду пісаць я». Ну, будзе дык будзе. Не стану ж я спаборнічаць з мэтрам. Узлаваўся крыху на свайго настаўніка. Мне тады думалася, што лепш за мяне пра «жалезнага» земляка ніхто не напіша. Бо я ж «нюхам

пушчы» чую Фелікса, сам нарадзіўся бліз ягонага хутара. Вялюгін жа лічыў, што я, малады, загублю тэму. А ён можа даць нашай літаратуры яшчэ адзін паэтычны ўзор пасля сваёй вядомай паэмы «Вецер з Волгі». Да тэмы самой Анатоля Сцяпанавіч ужо нават падступіўся, калі працаваў над фільмам «Там, за ракой — Дзяржынова», а яшчэ мастацкай двухсерыйкай «Рэха ў пушчы».

Але на ўсё ёсць Божы суддзя Час. Ён адгаварыў і Вялюгіна ад задумы. І нічога наша літаратура ад гэтага не страціла.

Быў нядаўна ў музеі Дзяржынскага ў Івянцы, наведаў і адноўлены хутар Дзяржынова. Чаму ж, хапае славы «жалезнаму» земляку. Шануюць у нас яго імя. Але я ўжо ніколі не напішу пра яго паэмы. Усё з вышыні сённяшняга дня выглядае надта праязічна. Хоць тэма застаецца.

* * *

Вялізны павук-раскірэка, што заснаваў свае красёнцы пад калодзежнай стрэшкай, кідаецца часамі да ядра, як быццам ён ужо гаспадар гэтага глыбокага калодзежа. А можа, у сваім царстве і нешта нават значыць. Бо адзнакі кароны ў яго праглядваюцца надта выразна. Ці толькі здольны ён парадаваць мяне якой вялікай навіной?

* * *

Алесь Ставер некалі казаў: «Паэт павінен піць. Але толькі 15 гадоў. Пасля гэтага пара ставіць кропку. Я так і зрабіў, завязаў».

Вядома, гэта патрабуе пэўнай мужнасці. Але так рабілі і некаторыя іншыя мае знаёмыя. А вось, каб адчуўшы, што пішацца ўжо не тое, ды набрацца мужнасці і завязаць з паэзіяй? Хай сабе і праз дваццаць год. Але чаму ж, прыклады ёсць. Той жа Лявон Галубовіч завязаў і там, і тут. Хаця з паэзіяй мог бы і пачакаць — пісаў ён якраз тое.

* * *

Знікла дзесьці з экрана вельмі патрэбная перадача «Падарожжа дылелтанта». Хоць не ўсё мне ў ёй падабалася. Не трэба пра нашу гісторыю распавядаць крыўляючыся. Яна патрабуе, каб пра яе казалі са слязьмі, з дрыгатай у сэрцы.

* * *

Узоры сённяшняга постмадэрну:

Калі доўга стукаць
Галавою
аб бетонную сцяну,
бетон стане цёплым.

Верш называецца «Бальніца». Зразумела, пра якую бальніцу тут ідзе размова. Але дзе ж тут паэзія?

* * *

На тым даўнім пушчанскім вяселлі, якое нідзе не парушала даўніх тутэйшых традыцый, нават у зацятай начной бойцы навікоўскіх ды беламошскіх дзецокоў, меркавалі і мне ўсватаць нейкую дзяўчыну, але яна пазнілася, а як потым аказалася, нават не прыехала. Але лішняе месца за сталом тут жа было занята нейкай курносай мінскай школьніцай, што гасцявала на хутары Грань.

Дзяўчыне вельмі пасавала доўгая да пояса каса, а блакітныя вочы я разгледзеў толькі потым, бо не маю звычкі заглядаць у чыесьці вочы, а часам і саромеюся гэтага. Быў я ўжо студэнтам, нават пісаў і друкаваў вершы, але ў кішэні не аказалася нават нейкай паперчыны, каб запісаць адрас дзяўчыны. І тады я намацаў у кішэні свой пашпарт і, доўга не думуючы, запісаў у яго просценькі мінскі адрасок, які і запомніць няцяжка было. Відаць, падзейнічаў той жа хмель ці так ужо ўпадабаў тую прыгажуню. Потым, калі працверазеў, спахапіўся: «Што ж я нарабіў? Дакумент усё ж, ды не абы-які». Спрабаваў сцерці той адрас, але чарніла ўелася ў паперу намёртва. А потым, добра падумаўшы, махнуў рукою — мне ж вось-вось ісці ў войска. Пашпарт той усё роўна забярэ ваенкамат. А вярнуся — выдадуць новы.

І здарылася так, што дзяўчына тая сталася маёю жонкай.

«Вось так, — смяялася яна потым. — Нам і шлюбу не трэба — ты з першай сустрэчы запісаў мяне ў свой пашпарт!» І на ўсё жыццё запомнілася мне тое пушчанскае вяселле. Мне і сёння здаецца, што было яно маім.

* * *

Кажуць, што немцы з усіх дрэў перавагу аддаюць бярозе. Згадваюць, што ў вайну яны і на лаўках бярозавых любілі пасядзец, і бярозавым плотам абгароджваліся, і крыжы на магілах сваіх вояў ставілі таксама бярозавыя. Нават неакораныя.

А мы, беларусы, таксама любім нашу бярозу не горш за тых немцаў. Але — жывую. Нам трэба, каб яна цешыла сваім белым, шумела ды спявала сваім зялёным, а яшчэ каб вясной паіла сваім салодкім. А які прыемны той самы духмяністы венічак у лазні! Няма лепшай насалоды, чым яго вясёлая ды гаючая сцябанка.

Але ёсць і крайнасць — мы надта ж любім цяпло бярозавых дроў. Вось і перавядзём хутка ўсю нашу красуню на дровы. Апамятаемся, мілыя людзі!

* * *

Яшчэ невядома, кім бы мы былі сёння, калі б прырода пашкадавала нам тых жа дзвюх рук, а пакінула ўсё так, як было напачатку. Спрэчак і барацьбы на гэтым свеце, думаю, было б напалову больш. І войнаў таксама. Хоць і так іх ці не залішне!

* * *

Люблю перачытваць чужыя дзённікі, вядома, калі на гэта ёсць дазвол ці аўтара, ці часу. Гартаў нядаўна старонкі жыццёвых запісаў Пімена Панчанкі ў «Польмі». Спыніўся на гэтым:

«(Студзень 1976). Нядаўна запісаў на сваёй студыі новыя вершы («Чорны бусел» і г. д.), а таксама для Масквы на рускай мове. Трохі збіваўся, але слаўная была дзяўчына-аператар».

І згадаў я тут жа той зімовы дзень. Зайшоў Пімен Емельянавіч у наш рэдакцыйны пакой, крыху ўзбуджаны. Распануў дублёнку і адразу кінуў:

— А што гэта Казімір такі зласнавата-хмуры сёння?..

Я пацеў над нейкім нарысам, які мне не даваўся, а можа, і дома крыху настрой прыпсавалі. Аказваецца, ад вопытнага вока таленавітага паэта нічога не схаваш. Словы класіка змусілі вышэй узняць галаву. А ён дастаў з кішэні пачак «Орбиты», закурыў сам, пачаставаў цыгаркаю мяне. А потым мы пайшлі ў «драмблок» на чацвёрты паверх запісвацца. А «слаўнай дзяўчынай-аператарам» была наша Таня Сідарава, як заўсёды, ветлі-

вая, далікатная. Запіс спачатку не клеіўся. Такое часта бывае і ў вопытных выступоўцаў. Але некалькі ласкавых дзясочых слоў — і ўсё пайшло як па масле. Ва ўсялякім разе, калі мы потым развітваліся, я зразумеў па вачах Пімена Емельянавіча, што ён задаволены. Ды і ў мяне, рэдактара, настрой адразу палепшыўся.

* * *

У Самары ў музеі Леніна заўважылі здань Уладзіміра Ільіча. Чулі, кажуць, нават ягоныя крокі, пахла яшчэ кавай і любімымі піражкамі Ільіча з капустай. А яшчэ Ільіч «пакамячыў» свой ложак. Што ж, калі гэта звычайная рэклама — таксама някепска. А калі нейкі іншы, можа, нават небяспечны знак? Тады варта задумацца...

* * *

Твардоўскі пра бездара-паэта: «Недарэка — усё жыццё цягне лодку па сухім».

Як многа іх сёння на нашым беразе, бурлакоў ад паэзіі, што цягнуць сваю лодку па сухім ды яшчэ прытанцоўваюць «ад задавальнення».

* * *

Палахліўцы заўсёды, ці амаль заўсёды, выратоўваюцца ў нейкай небяспечнай сітуацыі. У іх абвостранае адчуванне небяспекі. Але тая ж палахліваць у пэўных абставінах можа перарасці ў смеласць.

* * *

На Дзяды гэтак жа цяжка запаліць свечку, як і стрымаць слязу. Гэта памінальнае свята прыходзіць з ветрам, смугой, дажджом. Плачнае надвор'е задае адпаведны сумны настрой і самой душы.

З некалькі спробаў свечка мая ўсё ж загарэлася. Затрымцела, замітусілася на ветры лёгкае вастратае полымя. І нібы пачалі ажываць на помніку вочы дачкі. Куды калыхнецца полымя, куды павярнуся сам, туды і вочы Яе, як жывыя, глядзяць.

І раптам з прыдарожных, ужо амаль бязлістых бяроз, сумна апавітых туманом, выпырхнула сінічка. Пакружылася над помнікам і прысела на папяровую кветку ў куточку агароджы. Пасядзела гэтак з хвіліну і тут жа паляцела і знікла зноў недзе за бярозамі.

«Ці не душа гэта самой дачкі?», — як заўсёды думаецца ў такім разе. І зноў добра, шчыра, па-чалавечы паверылася ў сустрэчу жывых і мёртвых, у вечную повязь чалавечай памяці.

* * *

Зноў грыміць за дачнымі гарадамі вечаровая электрычка. Як быццам хтосьці мяхамі рассыпае нейкае жалеззе. А думкі мае журліва цягнуцца да гарадской адзінокай кватэркі, а то да тых родных бацькоўскіх вокан ці проста недзе далёка ў памяць, дзе ўсё ў тваім жыцці было ў адзінстве, добрапаразуменні, нібы сшытае нейкімі нябачнымі ніцямі, якія яшчэ і сёння праз час і адлегласць засталіся непаруўнымі.

Які ўсё ж ён магутны інструмент, чалавечая думка. З яе дапамогай ты можаш, нікога не баючыся, тварыць самае нечуванае. Можаш сягаць у неда-

сяжнае, вяртацца, знікаць. Што жадаеш, тое і можаш. Чалавек часцей за ўсё і моцны сваімі думкамі.

* * *

Арытмія і арыфмія ў паэзіі відаць і неспрактываванаму воку. Тут не патрэбна нейкая кардыяграма. Як ні дзіўна, грашаць гэтым часам і старэйшыя паэты. А многія сённяшнія маладыя на рыфму і рытм проста не звяртаюць увагі. Як тут не згадаць Антона Бялевіча, які неяк, слухаючы спрэчкі крытыкі пра белы верш, не вытрымаў:

— Белы верш — то белы, але і беламу не пашкодзіць рыфма.

* * *

Не трэба ўцякаць ад сваёй старасці, хай сабе яна сама і спяшаецца. Трэба прыпыніцца, падаць ёй руку і ісці разам туды, куды наканавана. Гэта — закон прыроды, самы найсправядлівы з усіх зямных законаў, таму трэба быць законапаслухмяным. А падміргнуць маладосці часам і не грэх, калі дазваляе сэрца і тое ж тоўстае шкельца акульяра на воку.

* * *

Як хутка мяняецца час і як лёгка мяняе ён нас, яго часовых. Здаецца, толькі ўчора трапіў я ў яго абсурдны дзікаваты тэатр простым хлопчыкам-свінапасам, а сёння ўжо сяджу ў чарзе да доктара, заціснуўшы пад пахай сумны зборнік выбранага маіх хвароб. Чытач тут ва ўсіх толькі адзін, толькі ён лекар.

* * *

Амаль кожны творца ў гады сваёй сталасці адчувае сябе так, быццам ён адправіў ліст у вечнасць і вось сядзіць, чакае не дачакаецца адказу. А яшчэ і думае, ці дайшло яго пісанне да адрасата, а калі дайшло, ці згодзіцца, ці палічыць патрэбным той ліставацца. Часцей за ўсё пісьмы застаюцца без адказу.

Мінск—Рудзенск—Малыя Навікі

Казімір КАМЕЙША

ПАМІЖ КУБКАМ І ВУСНАМІ

* * *

Адвучваю сябе ад люстэрка. Хіба гэта цікава назіраць, як здзекуецца Астарасць з твайго твару? Можа б, і забыўся я, адвык ад гэтай назойлівай шкліны, калі б не штодзённае галенне. Гэтым самым трыадзінствам мы і звязаны: брытва, люстэрка, твар. Але ведаю я іншыя люстэркі чалавечай насалоды. Трэба часцей глядзецца ў свой лес, у сваю рачулку, возера, нават сажалку, нават у дажджавую лужыну... Там і пабачыш сябе маладым і бадзёрым, нават шчаслівым. І хіба няма праўды ў тым, што з лесу ты, хай нават і стомлены, а вяртаешся з маладымі вачыма, памаладзелы душой, крыху мудрэйшы думкамі.

* * *

Людзі творчыя ўвесь час маюць патрэбу ў доглядзе сваіх дамашніх архіваў. Не праходзіць і тыдня, як ты абрастаеш нейкімі паперчынамі, цыдулкамі, выкрамзолкамі і занатоўкамі. Не спахопішся своечасова — і яны вырастаюць у стосікі, потым у стажкі. Пачынаеш перабіраць: а там нейкія цікавыя запісы, выкідаць не хочацца, адкладваеш убок, хаваеш у нейкія папкі. І ўрэшце забываеш. А потым, аднойчы, нечакана адшукаеш, і такая радасць: паперка каштоўная, спатрэбілася.

Нядаўна, пераглядаючы старыя паперы, наткнуўся і на гэты, ужо ад часу пажаўцелы, аркушык. А на ім дзіцячай рукой намалёвана птушачка — жоўценькая, прадаўгаватая, з доўгім хвостом, падобная зусім на рыбіну, крыльцы,

Камейша Казімір Вікенцэвіч нарадзіўся 4 снежня 1943 года ў вёсцы Малыя Навікі Стаўбцоўскага раёна Мінскай вобласці. Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна (1970). Служыў у Савецкай Арміі, працаваў у раённых газетах, на Беларускай радыё, у часопісах «Вясёлка», «Малодосць», «Польмя». Цяпер — у альманаху «Вожык».

Аўтар зборнікаў паэзіі «Восеньскія пошвы» (1969), «Мембрана» (1972), «Нектар» (1974), «Тут мае вёсны прычалены» (1977), «Сябрына» (1978), «Плёт» (1982), «Галоўная вярста» (1985), «Пярэймы дня» (1988), «Кубак блакіту» (1993), «Лінія лёсу» (1996) і інш., кніг для дзяцей «Гаёўка» (1975), «Буслянка» (1985), «Дзятлава кузня» (1987), «Добры дзень, шафёр» (1988), «Крыгагром» (2001), кнігі прозы «Духмянае дзіва» (1984).

Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Аркадзя Куляшова (1989).

як плаўнікі, але ёсць ножкі — два аранжавыя крыжыкі, а яшчэ ўсмешлівая дзюбка крыху ніжэй дзвюх краплінак чорных вачэй. Намалевана дачкой. І сама — як птушка. Выпырхнула аднойчы і растварылася недзе ў вечнасці, пакінуўшы толькі цёплыя ды шчымлівыя ўспаміны.

Была сярэдзіна чэрвеня, калі мы адправіліся з ёй у вёску да маёй маці, а яе бабулі.

Хіба згадаеш усё, што было ўтраіх перагаворана ў вясковай хаце, а вось летні дзень у лесе і сёння як сфатаграфаваны памяццю. Я мітусліва блукаў па даўно знаёмых сцяжынах: нідзе ніводнага грыба, ні ягады. А ёй, адной, лес нібы нашэптаў пра свае сакрэты. То сыраежку падыме, то бабку, недзе нават пару лісчак выкалупала з вільготнага моху. А потым на прыдарожнай высечцы натрапіла на сунічную палянку, цэлы паўлітровы слоічак суніц, першых сонечных ягадак новага лета, сабрала, і сама шчаслівая, аж твар на сонцы ірдзее з тым жа сунічным водсветам.

— Частуйся, бацька! — усміхаецца.

— Ты што, дачушка?.. Вязі Дашы, унучцы маёй, а тваёй дачушцы... А потым хадзілі туды-сюды між высокіх, залацістакорых у ствалах соснаў, і ёй зноў пашанцавала. Пры самым корані сасны падняла некалькі кропель зусім праўдзівага бурштыну. Жоўтым празрыстым золатам рассыпаліся яны на маленькай далоньцы. Ніхто з маіх сяброў, калі я потым расказваў, не паверыў у гэты цуд, а я яго бачыў на ўласныя вочы. Ад прыроды сыходзіла сама боская ласка і, абмінаючы мяне, яна лілася поўнымі нябачнымі прыгоршчамі да яе. Яна любіла прыроду, і прырода тым жа самым адказвала ёй. А мяне, як быццам збоку ўсяго гэтага, яно толькі здзіўляла і цешыла.

А потым мы заязджалі яшчэ на могілкі і паклалі да помніка майго бацькі букецік ціхіх лясных званочкаў. Трапяталіся, уздыхалі ад ветрыку і свечкамі гарэлі на сонцы іх васільковыя пялёсткі. Гарыстай, размытай дажджамі дарогай наш «Жыгуль» споўз у лагчыну, а пасля мы зноў апынуліся на травяністым, зарослым кустамі старога бэзу ўзвышшы. Мы падрулілі да будынка маёй былой школы-чатырохгодкі. Асірацелы, ацёклы глінаю старой тынкоўкі будынак колішняга панскага маёнтка выглядаў сіратліва. Выбітыя вокны, разабраныя печы, жыўцом выдзертыя дзверы, узарваная падлога, — усё гэта крычала пра недалёкае тутэйшае варварства. На гэтым месцы мог бы ўзвышацца вельмі важны музей, і людзі прыходзілі б у яго сцены гэтак жа ўсхвалявана, як мы некалі ішлі ў школу, што месцілася пад гэтым дахам. Старая лістоўніца, якая памятае не толькі пана, але і мяне грэшнага, раздалася ў ствале, а зялёнай кронай пайшла яшчэ вышэй да неба, захінаючы сваёй гушчэчай нават яркае летняе сонца. Мае ўспаміны таксама паплылі недзе высока і далёка, і мне не хацелася зараз трывожыць імі дачку. Уздоўж разбуранага ганка, вакол сцен вясе́ла цвілі сінія і жоўтыя касачы, і ў горад мы адпраўляліся з шыкоўным букетам лета. А неўзабаве птушка мая назаўсёды адляцела ў незваротны вырай. Гэта была яе апошняя паездка ў пушчу. Сёння самотна думаю: «Няўжо я тады павёз яе развітацца з тым, што роднае, магчыма, больш мне, чым ёй? І няўжо гэта яна сама ўсё прадчувала? Няўжо прадчувала і сама прырода, так шчодро і так балюча, развітваючыся з ёй?..» Зрэшты, адкуль тут, у пакоі, кроплі дажджу? Гэта сляза неўпрыкметку капнула на даўні малюнак, аж уздрыганулася, здалося, тая жоўтая птушачка. Хаваю малюнак у папку.

...Халодным дажджлівым вечарам на Дзяды сяджу перад помнікам на яе магіле, на самым рагу Паўночных могілкаў у Мінску. Касы дождж змывае светлы і дарагі твар на граніце. А ён зноў выплывае і нават прыўсміхаецца мне праз гэту цемру і дождж. Які ўжо раз вецер тушыць свечку, а віхлястае трапяткое полымя змагаецца з ім, гасне і зноў загараецца. І раптам знекуль

з'яўляецца гэтая мітуслівая пташка, садзіцца на краёчак агароджы і доўга прыглядаецца да помніка. Вельмі ж падобная на тую, што на малюнку, але не жоўтая. Можа, гэта яна сама. Ну, вось, падумаў так, а яна ўзнялася і паляцела, прысела дзесьці на высокай прыдарожнай бярозе і яшчэ доўга глядзіць адтуль на мяне, здзіўлена і пранікліва. Няўжо мы, пташка, знаёмыя з табой? Відаць, што так...

* * *

Згадваючы сваё дзяцінства, нечакана злавіў сябе на тым адным дзівацтве, пра якое дасюль нікому не прызнаваўся. Што ж гэта за дзівацтва? Любіў я ўсё тое, што гучала, перакладаць на словы. У шоргаце пілы чулася наступнае: «Сюды-туды, бя-жы, раз-зак». Калодзежны калаўрот выспеўваў мне такое: «Кульгай-кульгай, мая нага!» А нязмазанае, калывастае кола ў возе, здавалася, скардзілася: «Ка-лы-га-юся, ка-лы-га-юся...» На нейкія гукі музычна клаліся і спевы пачутых птушак.

Сёння я зразумеў, што ва ўсім, што здольнае на нейкія гукі, ёсць музыка. Тыя, хто мае слых, лёгка знаходзяць яе амаль ва ўсім сялянскім начынні.

Неяк давалося быць у Горках, на Магілёўшчыне. Мы выступалі з чытаннем вершаў, а потым быў невялічкі канцэрт. На яго запрасілі саксафаніста. Той выйшаў на сцэну з цэлым наборам большых і меншых блішчастых саксафонаў, і такія незвычайныя мелодыі выдаваў гэты музыка. А потым яго месца заняў другі майстра. Запомнілася і прозвішча ягонае: Скрылёў. А гэты ўсіх зачараваў мелодыямі, якія ён вытвараў пры дапамозе звычайных драўляных лыжак. І граў ён нам і Моцарта, і Глінку. Гэта музыка і сёння гучыць у маіх вушах. Музыку не варта шукаць далёка, яна побач з намі.

* * *

Жыццё пасля жыцця, другое жыццё... Многія вераць у яго і з гэтым паміраюць. Вядома ж, другое жыццё ў чалавека мусіць быць, але бывае яно толькі ў сне, у жывым сне. Там усё жывое, часам страшнае, але непраўдзівае. А ў тым, пазажыццёвым сне, там ужо не жыццё, а вечнасць.

* * *

На свой збор твораў, нават на выбранае я не спадзяюся. А вось на адну цікавую кнігу прапанову маю: варта было б выдаць збор ці хаця б выбранае айчынных даносаў. Думаю, разышлося б любым накладам. Ды і навука якая была б! Ці ў той ці ў гэты бок...

* * *

Маю друкарскую машынку даўно вышесніў камп'ютар. А вось тая, швейная, яшчэ ўсё трывае. Бо наўрад ці калі ганарыстая іголка адпусціць ад сябе паслухмяную нітку.

* * *

Хто большы пакутнік за аркушам паперы — прэзаік ці паэт? Аднаму, хочаш ці не, а патрэбна вялікая трывучасць сядзячага месца. А другому дастаткова і бунту, які часта творыцца ў яго душы. У адрозненне ад чытача, і тому і другому не проста.

* * *

Цікавае паведамленне пачуў па радыё: «Працаўнікі аранжарэі парадуюць жыхароў сталіцы кветкамі і *сваімі* пладамі». Цікава тут наконт тых пладоў.

* * *

Паэт на ўсю рэспубліку хваліць свайго калегу за яго геніяльны верш. Нічога ў мяне няма супраць геніяльнасці, хіба акрамя адной заўвагі. Калі гэта было ў нас, каб лён *жалі*, а не рвалі. А ў вершы менавіта яго жнуць. Можа, геніяльным такое і можна?

* * *

Скульптар Андрэй Заспіцкі зусім весела расказваў пра сваю працу над выявай свайго калегі Заіра Азгура. Вобраз пайшоў вельмі ўдала. Паставіў на паліцу і васьць толькі памкнуўся нешта ўзяць з паліцы, а бюст — добры пуд гліны — як грывнецца, ды на аўтара. І ў гіпс ледзь не ўлажыла самога. «Няўжо з таго свету гэтакім чынам зрабіў мне крытычную заўвагу Заір Ісакавіч?» — пажартаваў расказчык.

* * *

Не кожнага Усявышні лепіць па падобію свайму, таму спосабы гэтага шукаюць творцы зямныя.

* * *

Нават калі браць з кожнага багатага па нітцы, не кожнаму беднаму выйдзе па світцы.

* * *

Сабака брахаў з тэлефоннай будкі. Здзівіўся і ўсміхнуўся я, убачыўшы і пачуўшы такое. «А чаму б і не пабрахаць, калі ты ў будцы?» — усміхуўся яшчэ раз. Тое ж, пэўна, рабіў і гаспадар сабакі.

* * *

Вецер гнуў крону таполі, і тады высвечваўся ліхтар, што хаваўся за ёю. Вецер гуляў адразу з кронаю і ліхтаром.

* * *

Увесь альбом селяніна змяшчаўся некалі на сценах ягонай хаты. У драўляных рамках самай рознай выкшталцонасці якіх толькі выяў там не было. Людзі ў вясельных уборах, у вайсковых мундзірах, з застыглымі і вясёлымі тварамі перад аб'ектывам, стоячы і з прысядам. І... нават у труне. Не баяліся і нябожчыкаў. А што? Усё яно перад вачыма — як успамін і напамін...

* * *

Ёсць і такая мерка параўнання ў старэйшых людзей: «Як да вайны, як у вайну, як пасля вайны...» Занадта суровая мерка. Чую і такое: «І пасля вайны такога не было, каб у класе ды два-тры вучні. Няма школы — няма і вёскі».

* * *

Жанчына просіць фатографа:

— Не здымайце мяне на вялікую рамку. Бо там бародаўка будзе мая відаць. Гэта ж унукі як паглядзяць...

* * *

І ў праявічным, і ў паэтычным творы павінна быць мастацкая магічнасць, калі яе няма, усё нагадвае пратакол, занатоўку, дзе і паху таго мастацкага не будзе. Але часта ў літаратуры пісар падмяняе пісьменніка.

* * *

Сын не ў бацьку ўдаўся, бадзяецца па свеце, баячыць.

— Ён у вас вучыўся дзе, канчаў што? — пытаюцца ў чалавека.

— А як жа, — адказвае ўжо жартуючы. — Акадэмію прайшоў, *жюльфак* закончыў. Грамацей, калі сам пры чарцы, а маці пры пліце.

— А калі б пайшоў у бацьку, то і паэтам мог бы быць, — жартуе ўжо той, хто нядаўна пытаўся.

* * *

Словы ўсё часцей набываюць новы сэнс. Цяпер нават калі і націск не на тым месцы паставіш, сэнс усё роўна будзе. Раней казалі «бухаў», а зараз часцей — «бухаў». Зразумела, што ў першым выпадку нечым грукаў, або кашляў. І ў другім таксама зразумела: піў, значыць. І не слаба.

* * *

Пасля зацяжной зімы і дажджлівай вясны яму нязвычайна адрыгалася свежым агурком.

* * *

Сябры пазнаюцца не толькі ў бядзе, але і ў п'янцы, і ў блудзе.

* * *

Разбудзіў ён мяне і зусім рана, яшчэ і гімн у насценнай скрыначцы не прайгралі:

— Вікенцьевіч! Трэба дапамагчы.

— Ну і што табе дапамагчы? — я працёр сонныя вочы.

— Мяшкі з бульбай пагрузіць на трактар і развезці па полі.

Я хуценька падхапіўся, нешта будзённае нацягнуў на сябе. Потым удвух з ім закідалі ў вялізны, як засек, прычэп важкаватая мяхі з бульбай. А пазней

я на выбоінах калыхаўся з тымі мяшкамі, хапаючыся за хісткі борт. Але як хораша свежай веснавой раніцай! Хіба я пабачыў бы вялізнага каршуна, што раскрываваў неба над намі, калі б ляжаў у ложку?

Трактар пастраляў зацяжкамі чорнага дыму і прыпыніўся на хутары ля плота, пры самай лазні. І тут мы ўбачылі, як з-пад самага гарода шугануў да лесу цэлы вывадак рыжаватых лычасцікаў-дзікоў.

— Цьфу ты, маць тваю, — вылаяўся ён з адчаю. — Што ж гэта будзе? Гэта ім буду я садзіць тую бульбу? Выаруць жа, чэрці, на другі дзень.

Пастаяў некалькі хвілін, кінуў пад ногі недакураную цыгарку і скамандаваў:

— Паехалі, не будзем садзіць тут бульбы.

Вось так. І я моўчкі пачаў узбірацца на той прычэп.

* * *

Правіла ці, як крытыкі кажуць, галоўны прынцып нашага літаратурнага клопату, як мне здаецца, вельмі ўдала сфармуляваў мой вясковы сусед яшчэ некалі даўно: «Што не кажэце, важна, як яго вы скажаце». Дальбог, мудра.

* * *

Старасць — гэта суцэльнае непаслушэнства: унукі нашы не слухаюць сваіх бацькоў, бацькі іх, дзеці нашы, — нас. Мы не чуем самі сябе. Але да начальства ўсё яшчэ прыслухоўваемся.

* * *

Як можна глядзець на кепку, якая табе не падабаецца? Вядома ж, кептычна.

* * *

Вось і яшчэ адна вясковая хата апусцела. Адразу ж вокны забілі дошкамі, каб не пераглядвалася шыбінамі з тымі, жывымі.

* * *

Ап'яненне філасофіяй цікавае тым, што крона вядомага вам дрэва вельмі лёгка мяняецца сваім месцам з карэннем, а ствол, якім яны адзіна паяднаны, нават гэтага не заўважае.

* * *

На вечарыну «Вожыка» ў музеі Якуба Коласа нашу машыну падахвочваў і жарт: на будзе нейкай гандлёвай машыны, зверху да нізу заляпанай гразню, хтосьці пальцам вывеў: «Гразь лячэбная».

* * *

Тое, што бесклапотна праспалася ў маладосці, цяпер, старэючы, дабіраеш сваёй бяссоніцай. Яна бывае не такой ужо і пакутлівай, як здаецца іншым,

а часам, наадварот, надае адчування тваёй прысутнасці ў часе, пасылае веры ў тое, што свет наш не такі і цесны, як гэта бачыцца днём.

* * *

Чарэнь печы — гэта не трон для вясковага гультая, як многія думаюць. Гэта яшчэ і лякарня, і чытальная зала (па сабе добра ведаю), і сушня для цыбулі і каўбас, а яшчэ добры сугрэў для дзяжы з цестам і для памяці таксама.

* * *

І грошы нашы з часам старэюць, трацяць сваю сілу, а на змену ім прыходзяць новыя, як правіла, заўсёды скупейшыя за папярэднія. Але і са старымі развітвацца цяжка, асабліва калі ты зарабляў іх сумленна, сваім мазалём. Не падпальваць жа імі ў печы. Многія ім рыхтуюць зусім дэкаратыўную ролю: абклеіваюць знутры шуфляды камодаў, вечкі куфраў. У сваёй вёсцы сустракаў я абклееную керанкамі шафу, нават сцяну. А пісьменнік Уладзімір Мацвеенка раскажаў мне наступную гісторыю.

Адбывалася гэта недзе яшчэ на пачатку мінулага стагоддзя. У той час шмат нашых землякоў ехала на заробкі ў Амерыку. Прагнучы нечакана разбагацець, безаглядна ехаў за свет і вясквы люд. Некаторым нават шанцавала, яны ўладкоўваліся на фабрыку ці завод і мелі па сваіх сялянскіх мерках нядрэнныя грошы. Сёй-той нават заставаўся назаўсёды на той чужыне. А некаторыя неўзабаве вярталіся, махнуўшы на ўсё рукою. Апошніх было больш. Сын бабулі нашага расказчыка таксама адправіўся ў краіну «доларавага д'ябла» разам з некалькімі вяскоўцамі на тыя заробкі.

Неўзабаве суседзі пачалі атрымліваць пасылкі з нейкім тамашнім адзеннем, а сын нашай бабулі дасылаў у канвертах якіясьці зялёныя паперкі з партрэтамі «не нашых» людзей. Бабуля злавалася: «Здурнеў ці што наш хлопец, разумныя людзі вунь дабро шлюць, а наш нейкія карцінкі дасылае. Хоць бы папера нармальная была, а то і самакрутку з яе не зверціш, ды і ў печы не падпаліш — не хоча гарэць». Але знайшлося і гэтаму дабру прымяненне. Праз нейкі час усё вечка бабінага пасажнага куфра было аклеена тымі зялёнымі «карцінкамі». І, дальбог, нават някепска глядзелася ў вачах вяскоўцаў. Старая часта паказвала сваю «галерэю» незнаёмым людзям, не хвалілася, а смяялася пры гэтым са свайго неразумнага дзецюка. Але аднойчы гэта бабуліна ўпрыгожства ўбачыў сапраўды разумны чалавек з суседняй вёскі, і аж ахнуў:

— Што ж вы, даражэнькая, нарабілі? Вы ж амаль знішчылі жывыя грошы, ды яшчэ якія. На вечку вашага куфэрка сапраўднае багацце — амерыканскія даляры.

Аж залямантавала ад распачы жанчына:

— А божачкі мае, а хто ж гэта ведаў... Што ж мне цяпер рабіць?

Пачалі думаць, што рабіць. Клей, забоўтаны з аржаной мукі, быў бездакорным. Усе купюры трымаліся за вечка мёртвай хваткай. Але выйсце знайшлося. Тут жа адвінцілі завесы, знялі тое века, загарнулі яго ў дзяржукі і назаўтра ж адвезлі ў далекаваты гарадскі банк. Вядома ж, рабілася ўсё пад кіраўніцтвам таго разумнага дарадцы. Казалі, у горадзе ўвесь персанал банка збегся, каб пабачыць дзіўнае відовішча. Многія рагаталі ад убачанага, але і самыя рагатлівыя зайздросцілі бабульцы: грошы яе не прапалі. І калісьці найбяднейшая вясковая кабета адразу зрабілася багатай. Колькі разоў потым хадзіла ў царкву і ўсё малілася, дзякавала Богу, што паслаў ёй такога разумнага сына.

* * *

Непрыемна, калі праўду прамаўляюць шэптам, і зусім нецярпіма, калі прамаўляюць яе моўчкі. Здараецца і такое.

* * *

Калі цябе не разумее немец, англічанін, нават блізкі паляк, ці варта на гэта крыўдаваць. Ты ж не можаш вадзіць за сабой нейкага перакладчыка ці бегчы ў бібліятэку па слоўнік.

Калі ж цябе не разумеюць бацька, маці, жонка і дачка, табе можа дапамагчы толькі адзін перакладчык: слёзы.

* * *

Набыў электрабрытву. Хоць яна і не дужа пяшчоціць мой ужо не малады твар, але як хораша дражніцца з суседавай газонакасілкай.

* * *

Снегу, па якім ужо засулавала душа, тут, на прылясным сябравым лецішчы, насыпала дабравата. Нават легкавушка наша пад колер таго ж снегу крыху пабуксавала, узбіраючыся на горку. На яблыні — прыснежаныя, але яшчэ з добрым восеньскім румянцам круглашчокія яблычкі. Яшчэ ўсё чакаюць сваіх птушак. Але ўжо тут як тут, гайданулася на мокрай галінцы свайская сойка. Яна ўсё бліжэй і бліжэй крадзеца да мутнавата-цёмных гронак вінаграду, якія цяжарыста віснуць над высокім ганкам, зусім не зважаючы на раптоўную зазімеласць. Як многа тут суцяшальнага для вока ды сэрца, зусім нечаканага, але і звыклага, дэкору. Горад не дае спакою і тут, нагадвае пра сябе дакучлівым мабільнікам у кішэні. А тут, дзе так хораша душы ад гэтай ціхай светлыні, сумна бывае толькі ад адной тае самае думкі, што неўзабаве трэба вярнуцца назад, у сваю тлумную заўсёднасць і звыкласць. Нібыта схадзіў у лазню, і ўжо на цэлы тыдзень чысты, хай сабе толькі сваім настроем.

* * *

Булькатлівы крынічны струмень на песняровай сядзібе ў Вязынцы. Гаючы глыток прыемна асвятляў і вусны, і саму душу. Вязынка так і не адспявалася ў лёсе паэта, ёй не так пашанцавала як Коласавай крынічцы ля Акінчыц. І ці віной тут ранняя вандроўнасць лёсу?

Позняя песня, магчыма, яшчэ ўсё выпявала ў душы, і зачын яе няцяжка ўлавіць нават у той жа «Спадчыне».

* * *

Не надта радуюць мяне ўраджаем дачныя грады. На дачы маёй добра растуць толькі ўнукі.

* * *

У памяці часта ўсплывае ягонае прозвішча — Рыгор Соза. Прозвішча, як мне здаецца, дужа б пасавала паэту. Але ён быў самым галоўным вясковым

начальнікам — старшынёй нашага Навікоўскага сельсавета. У вачах ужо сцерліся рысы ягонага твару, але станістая высокая пастава яшчэ ўсё не забылася. У вайну разам з сынам ён партызаніў у нашых мясцінах. Сын пасля вайны служыў у Войску Польскім, бачыў яго аднойчы ў форме польскага палкоўніка. Памятаю, мы, малыя, цэлым гуртам бегалі ў Вялікія Навікі, каб падзівіцца на польскага палкоўніка. Высокі, прыгожы, светлатвары ды яшчэ ў незвычайнай форме, для нас ён выглядаў не на палкоўніка, а сама меней — на генерала. Да генерала ён, казалі, і даслужыўся. А бацька штورانіцы сядлаў свайго гнедага жарабца і конна скакаў з вёскі ў вёску. Часцей за ўсё яго бачылі ў нашых Малых Навіках. Ён сябраваў з маім бацькам, любіў разам пасядзець за чаркай, але застолле рэдка абмяжоўвалася толькі імі двума, яно амаль заўсёды разрасталася ў добрую сябрыну. Созу я паважаў яшчэ і за тое, што быў ён пры нагане, якім часам даваў пагуляць і мне. Цяжка і выказаць, якімі радаснымі для мяне былі тыя хвіліны.

Партызан Грыша, так называлі яго вяскоўцы, як мяркую я сёння, пачуваўся ў нашым краі адзіначальнікам і нікога больш не прызнаваў і не баяўся.

Неяк бацькоў маіх не было дома, час быў жніўны, і час гэты яны бавілі ў полі. Калгас яшчэ да вёскі не датапаў, і ўсе вяскоўцы былі аднаасобнікамі, кожны стараўся на сваёй ніве. Я ж заставаўся дома за няньку ў сваёй маленькай сястрычкі Ванды. Клопат у нянькі не такі і дакучлівы: плача малое — сунь у рот соску, пагайдай драўляную калыску на крутых ножках-рожках. Я нават калыханак пару ведаў, а напяваў час ад часу гэтае:

Пайшоў коцік пад масток,
Злавіў рыбку за хвосток —
Ці самому есці,
Ці малому несці?..

А засне малая — можна выскачыць і самому на вуліцу, пагуляць з сябрамі ў пікара.

Гэтым разам сястрычка добра заснула, прысмоктваючы ў сне салодкую соску, а я з нейкай сваёй гульнёю бавіўся каля хаты. І раптам бачу, як проста ў наш двор кіруецца верхавы. Конь прыпыніўся, а з яго, ціха дзынкнуўшы стрэмам, саскочыў сам Соза.

— Адзін дома? — пытаецца.

— Адзін...

— Ведаю, што ты харошы хлопчык і са мной будзеш таксама харошым, працягвае ён. — Скажы, гарэлка дома ёсць?

— Не, няма, — кажу, як вучылі бацькі.

— Ну, мы ж дамовіліся, што ты будзеш харошым.

— Дальбог, няма, — трымаюся я на сваім.

— А пісталет такі, як у мяне, хочаш мець? — і пачынае расшпіляць жоўты кабур на баку. Ведае бывалы партызан, як падысці да малечы: зброя ў нас, пасляваенных падшыванцаў, — рэч самая жаданая. Я гляджу прагавітымі вачыма, як выпаўзае з кабуры чорненькая, дужа прываблівая штуковіна.

— На, — тыцкае ён у маю руку. — Будзе тваім.

Я, прытаіўшы дыханне, хапаю ў рукі такую жаданую рукаятку, адчуваючы не толькі важкасць, а і халадок не цацачнай зброі. Кругам ідзе ад шчасця галава, і круціцца ў ёй толькі адна думка: «Вось зараз пабягу і пахвалюся сябрукам — во будзе ў мяне зайздроснікаў».

— Во, бачыш — сапраўдны баец! — пахвальвае мяне Соза. — Ну, цяпер, браце, паказвай!..

— Ды во тут! — крычу я, на ўсё забыўшыся і адчыняю склеп. А таму, у куточку, стаіць маленькая дубовая бочачка, а на ёй, як вужака, ружовы гумовы шланг. Соза падымае бочачку, расхітвае яе ў руках, а потым бярэ шланг і апускае яго ў гарлавіну бочачкі, ла яго ног ужо стаіць вялікі алюмініевы кубак. Вось ён смактануў губамі другі канец таго шлага — і ў кубак пацурчэў сіняваты моцнага паху струмень. Потым мы пайшлі ў хату: ён з кубкам паперадзе, а я з пісталетам ззаду. І вось ужо мой госць сядзіць за сталом, пацягвае па глытку з таго кубка, моршчыцца, закусвае скваркай, якую мы адшукалі ў шкафчыку, хваліць мяне, а я — ягоную зброю. Гэтакі малюнак і ўбачылі мае бацькі, якія неўзабаве вярнуліся з поля. Спачатку яны разгубіліся, а потым бацька схапіўся за папругу, уцяміўшы, што тут адбываецца. Соза ўлагоджваў яго, прыгаворваючы:

— Малайчынам хлопец расце, ваякам будзе...

Неўзабаве да госця падсеў і бацька. Калі кубак быў апаражнёны, пайшлі ў склеп наліваць другі. Соза пакінуў наш двор толькі надвячоркам. Але перш, чым паставіць нагу ў стрэмя, паклікаў мяне, паглядзіў шурпатай рукой па выгаралай ад сонца чупрыне і ціха, амаль на вуха, сказаў:

— А пісталет аддай сюды. Пагуляў і — хопіць...

А як ад'язджаў ён, я ўжо не бачыў праз слёзы.

Гэты смешны выпадак ніколі потым і не знікаў з маёй памяці. Больш таго, ён стаўся для мяне на ўсё жыццё своеасаблівым урокам. «Вось, Казючок, не ўстаяў ты перад спакусай», — дакараў я праз гады сам сябе. А спакулівага, лёгкага траплялася і потым шмат у жыцці. І калі ў нялёгкім выбары штосьці змушала вагацца, я заўсёды згадваў сябе з Созавым пісталетам у руцэ. І спакуса адступала перад зброяй даўняга выпадку.

Што ж, мой лёс, як кажуць, увесь навідавоку, а як жа склаўся ён у партызана Созы? Неўзабаве на тутэйшыя пушчанскія мясціны пачалі наступаць калгасы. Мясцовыя начальнікі, былыя партызаны, пачалі здаваць у сховы дзяржавы сваю зброю. Развітаўся з пісталетам і Рыгор Соза. Хоць і казалі, што недзе пару ствалоў прыхаваў. Была ў былога партызана і яшчэ адна слабасць: дужа любіў ён чужых кабет. Жонцы надакучыла змагацца са шматлікімі палубоўніцамі мужа, а самога яго чапаць баялася. Само сабой знайшлося і выйсце. На жыхарства бацькоў настойліва клікаў сын з Польшчы. Недзе там, за Бугам, і згубіўся след Рыгора Созы.

* * *

Шумлівае скрыжаванне вуліц Румянцава і Захарава ў Мінску. Чародкі стракатых студэнтак-лінгвістычак то з мабільнікамі каля вуха, то з цыгаркай у нафарбаваных вуснах, а яшчэ і з пляшкай нейкай вадкасці ў руцэ. Усё гэта нагадвае кветнік, дзе хоць бы адну асобную кветку выдзеліць цяжка.

* * *

Аднойчы ў садзе гэтага жыцця я страціў сваё самае дарагое дрэва, і ўвесь сад для мяне адразу стаўся абьякавым.

* * *

Зіма, як скупая і занудлівая старушэнцыя, прымаруджвае і эканоміць час, затое вясна і лета трацяць яго як лёгкую дармавую манету.

* * *

Твары людзей, нават калісьці вельмі блізкіх, паступова сціраюцца з памяці, сціхаюць галасы, забываецца манера гаворкі, нават убранне, у якім мы звыкліся іх бачыць. Які ж тады андарак апрануць мне прабабулі, якой і ў вочы не бачыў?

Немагчыма ўзнавіць у памяці і дотык дзявочага гарачага цела, ад якога працінала токам і ты страчваў прытомнасць. Згадваючы гэта праз многа гадоў дзе-небудзь у бестурботным зацішкі, можна і заплакаць ад роспачы, што ўсё гэта ты назаўсёды страціў і паўтарыць яго ўжо немагчыма.

* * *

Птушкі спяваюць цудоўна і непаўторна таму, што ў іх няма сваіх крытыкаў.

* * *

Чалавечую міжусобіцу, раз'яднанасць можна тлумачыць і так: дзе больш, чым адзін, там хочацца самастойнасці. А як жа? Нават вочы на вашым твары — паасобку, вушы — паасобку, дзіркі ў носе — таксама паасобку. Толькі вусны заўсёды разам, і тыя кожны раз просяць кубка ў імя сваёй раз'яднанасці.

* * *

Суцяшайма сябе і тым, што ацэньваць нас будуць чытачы будучыя, нашы, яшчэ не народжаныя, нашчадкі. А тых не падкупіш, не запрасіш у карчму, не замовіш слова праз нейкага добрага дзядзьку.

* * *

Узяў у рукі важкі том Бібліі, якую мне калісьці падараваў Іван Рубін, і згадаў адразу двух: і яго, паэта, і мастака Жэню Ларчанку, з якім разам працавалі ў «Вясёлцы» і які хораша, з душой і па-мастацку аднавіў і аздобіў той амаль ужо безнадзейны фаліант. Абодвух сёння з намі ўжо няма. Згадаў яго, Жэню, ягоную цёплую ўсмешлівасць, і ўсплыло з памяці, як ён пасля нейкай сваёй далёкай дарогі расказваў мне пра цыганку, што падышла да яго ў вагоне цягніка:

— Ты ведаеш, падышла, прысела, узяла руку і ўсю праўду, нават з нейкімі драбніцамі, мне расказала.

Я не распытваў у яго, што гэта была за праўда, але сам ён быў задаволены, нават шчодро заплаціў за гэта цыганцы. Яму нават зрабілася лягчэй, хоць гадалка, адчуваў я, выцягвала з яго ж памяці не самае салодкае... Адно мне ў той прыгадцы не спадабалася. Гэта тое, што за праўду трэба плаціць.

* * *

На нейкіх вясковых зборышчах, якія сёння бываюць не такія мнагалюднымі, як некалі, машын часам ля хаты стаіць больш, чым у самой хаце сядзіць тых людзей. На ўсіх гэтых «збюрках» пачынаюць хваліць сваіх гарадскіх дзяцей. Гарадскія яны таму, што проста збеглі з вёскі ад цяжкой сялянскай працы, а там ужо, здалёку, не так сорамна і ў бацькоў сваіх прасіць той самай беларускай «гуманітарыі» ў выглядзе грошай, кумпячка ды мяшка той жа

бульбы. Хваляцца заўсёды і кватэрамі: «У майго трохпакаёўка з трыма балконамі», а «У маёй у самым цэнтры чатырохпакаёўка...»

Мала-памалу гаворка набліжаецца і да мяне. Гляджу: амаль усе вочы пераскочылі з майго відэльца і глядзяць мне ў рот:

— А як жа ты, Вікенцьевіч, уладкаваўся ў гэтым жыцці?..

Адказваю так:

— Я жыву ў маленькай аднапакаёўцы, у ёй нават цесна для абдымкаў, але які прастор для думкі!

Пасля такога жарту добра ідзе чарговая чарка.

* * *

Можна, аказваецца, з беларускай мовы перакладаць на тую ж беларускую. Так і зрабіў аднойчы Мікола Базарэвіч, дзякуючы памылцы супрацоўнікаў газеты. Але ўжо і без жарту многае з сённяшняга вершаванага друкаванага просіць свайго перакладу, бо незразумелае чытачу.

* * *

Прырода толькі насміхаецца з няўдалых хваласпеваў, якімі надакучаюць ёй паэты. Яна намнога вышэйшая і таленавіцейшая за іх.

* * *

Гэты свет цесны, а той, па ўсім бачна, яшчэ цяснейшы. Ужо і там магіла лезе на магілу, а ў нас дом падмінае пад сябе іншы дом. Што зробіш, калі і ў лоне маці будучаму дзіцяці таксама цесна. Вось і ўявіўся мне наш зямшар сціснутым адным кулаком, які сам сабе і пагражае.

* * *

Экзотыкі нашаму краю дадаюць сёння і нашы воданпорныя вежы. Летам на іх хораша кароняцца бусліныя гнёзды з клёкатнай чачоткаю ды белымі дзюбастымі аблачынамі на дзвюх чырвоных промнях-нагах, зімой тыя вежы вітаюць вас магутнымі ледзянымі бародамі, што звісаюць аж да самай зямлі, зусім не кажучы вам пра тое, што ваду трэба берагчы.

* * *

Усе нашы беларускія азёры трымаюцца не толькі за свае берагі, але і кожнае за сваю легенду.

* * *

Калі графаман пачынае красці ў графамана, значыць, усё лепшае ўжо раскразена.

* * *

Кажуць, Міхась Калачынскі, калі быў галоўным рэдактарам часопіса «Беларусь», не любіў прымаць да друку тэксты без правак сваіх супрацоў-

нікаў — бо не відаць іх працы. За што ім грошы плаціць? За тое, што тэкст гатовы падсунуць? Часта і вяртаў назад матэрыялы, хоць яны былі і бездакорныя: «Папрацуйце яшчэ!» Але супрацоўнікі знайшлі з гэтага становішча сваё выйсце: яны закрэслівалі густым чарнілам нейкія словы ў тэксце і зверху пісалі тыя ж самыя. Вось тут праца была бачная адразу. Так і ўлагоджвалі даверлівага, але патрабавальнага рэдактара.

* * *

Прадавец расхвальвае дзіцячую кнігу:

— Бачыце, якая папера трывалая. Гэтую кнігу ўжо вашы дзеці, будзьце ўпэўнены, не парвучь.

— Не парвучь, — кажа пакупніца. — Хіба бацька дапаможа.

* * *

А гэта ўжо з сучасных прыгодаў нашых айчынных дзядоў-марозаў. Пасля добра ўзятай чаркі адчуў сябе наш дзядуля рэгуліроўшчыкам дарожнага руху, нават пачаў сваім посахам кіраваць рухам машын на гарадскім праспекце. У выцвярэзніку назаўтра дзядуля ўсё спісваў на чарку, а яшчэ чамусьці на сваю маладосць. Растала недзе, як сняжынка, і яго снягурка. І гэта яшчэ не ўсе прыгоды нашых навагодніх дзядуляў. Другога падабралі з адным валёнкам на дзве нагі, трэці дзесьці пасеяў кудзельную бараду. Гумар сапраўды навагодні.

* * *

Кожны чалавечы лёс — гэта непаўторная кніга. І чытачоў у гэтай кнігі роўна столькі, колькі меў чалавек у жыцці сяброў, родных і блізкіх.

* * *

У роднай хаце і блін сонцам свеціць, а ў чужой і абразы на покуці глядзяць пагрозна.

* * *

Мая зямля, якую я звыкся адчуваць і босымі, і абутымі нагамі, абарвалася нечакана берагам шумлівага блакітнага мора. І гэта было падобным на канец свету. Далей можна было толькі плысці, а я гэтага не ўмеў, таму заварожана і сумна ўглядаўся ў далечыню, а думкамі азіраўся назад. Як жа мне будзе вярнуцца назад, з гэтага канца, туды, да свайго пачатку?

* * *

Зямлю спачатку прысыпала, а потым і заваліла цяжкім пластом снегу. Праз нейкі дзень на той самы ўляжалы пласт лёг яшчэ адзін снегавы цяжар. А потым неба падсыпала яшчэ. І было сумна глядзець, як горад змагаецца з гэтым белым дзівам, бясконца адвоячы самазваламі яго дзесьці за свае межы. А снег для зямлі — зусім не цяжар, ён лёгкі, цёплы і прыемны, як і цукровы лядок на пагорку карава.

* * *

Толькі нядаўна дайшло да мяне, чаму ў нашых мясцінах так часта бываюць навальніцы. Побач Аколава, залежы жалезнай руды, а тая мае ўла-сцінасць прыцягваць спакусліваю маланку. Трэба дзякаваць Богу за наша жалезнае багацце і прасіць у яго, каб маланкі, якія пасылае нам неба, не былі надта злоснымі.

* * *

Вакол праўды заўсёды стаяць двое: той, хто змагаецца за яе і той, хто змагаецца з ёю.

* * *

Самая непераможная думка ў галаве чалавека — гэта думка пра непазбежную смерць. Як ты ні выкручвайся ад яе, а яна ўсё роўна круціцца за табою.

* * *

Любоў чалавека да дрэў і кветак вядомы рускі праваслаўны пісьменнік Барыс Шэргін тлумачыць напамінам аб страчаным райскім садзе: «Сад быў рай». Відаць, таму ледзь не кожны з нас шукае ў гэтым свеце свой райскі куточак у выглядзе саду. Штосьці падобнае да раю ўбачылася мной калісьці ў Валошынскім садзе ў Кактэбелі. Гэта адчуванне добра падмацоўвалі веліч-ныя горы, жамчужна-блакітнае мора, а яшчэ самотная і загадкавая постаць самога Максіміліяна Валошына.

* * *

Спекаць... Цела чалавечае адгукаецца на голас вады і просіцца да берага. Але ў вадзе акрамя ласкі ёсць і шмат прытворнага, каварнага, дзікага, небяс-печнага зману. Слабенькіх нават падсцерагаюць д'яблавы абдымкі віроў. З таго часу, як чалавек пасябраваў з вадой, ён мусіць і баяцца яе.

* * *

З Паўлам Кавалёвым упершыню я пазнаёміўся яшчэ, калі быў студэнтам першага курса Белдзяржуніверсітэта. Памятаю, мы з Эдуардам Зубрыцкім па нейкай патрэбе, а можа, і без яе зазірнулі ў стары будынак Саюза пісьменнікаў на Энгельса. Той самы будынак, дзе ў свой час падарвалі гаўляйтэра Кубэ. Цягнула ў той дом не толькі таму, што хацелася пабачыць жывых класікаў, але каб і дух самой гісторыі адчуць. А тут аўтобус ад'язджае ў Каралішчавічы на семінар маладых гумарыстаў. Семінар ладзіць часопіс «Вожык». У аўтобусе палавіна месцаў пустых. Значыць, малавата падростае нашага гумарыстычна-га падлеску. І тады галоўны рэдактар часопіса, яшчэ малады Павел Кавалёў, хапае і нас двух «за шкірку» і піхае ў той самы аўтобус. Вылузваюся, кажу, што гумарыст з мяне ніякі.

— Нічога, — супакойвае. — Падвучышся, будзеш пісаць.

Той тыднёвы семінар запомніўся мне добрымі знаёмствамі з многімі вядомымі пісьменнікамі. Мы амаль на роўных размаўлялі з самім Кандратам Крапівой, Максімам Лужаніным, каталіся на машыне Алеся Кучара. І пачалі,

змусілі сябе пісаць гумарыстычныя вершы. Мабыць, дзякуючы таму семінару я і працую сёння ў «Вожыку». Сувязь у гэтым, хоць і далёкая, але ёсць.

Ужо крыху бліжэй з Паўлам Нічыпаравічам пазнаёміў мяне мой паэтычны настаўнік Анатоль Вялюгін. Спачатку праз сваю эпіграму:

Сёння ў друку шмат навін:
Едзе Паўлюс у Берлін.
Толькі наш фон Кавалёў
Штось не едзе ў Магілёў.

Зразумела, што эпіграма напісана ў дзень вяртання паланёнага Паўлюса на радзіму. Не ведаю, як адносіўся да гэтай эпіграмы сам Кавалёў. Мы часам бралі чарку ў пісьменніцкім бары, дзе ён шмат расказваў пра самы пачатак вайны і пра свае стасункі з ёю. Падахвочваў размову заўсёды зацікаўлены Вялюгін і рабіў гэта не столькі для сваёй цікаўнасці, а для мяне, недасведчанага.

А неяк выпала мне цэлы тыдзень выступаць разам з Паўлам Нічыпаравічам у Гомелі, куды нас паслала Бюро прапаганды Саюза пісьменнікаў. З ім мне было і проста, і добра. Меў ён гомельскіх прыпамінаў — і даваенных, і пазнейшых — процьму. У будучых чыгуначнікаў ён столькі цікавага згадваў пра Міхася Лынькова, у музычным вучылішчы імя Нестара Сакалоўскага шчодро выцягваў з памяці дэталі пра вядомага кампазітара, нават партытуру нейкую падараваў са сваім аўтографам.

Днём, перад выступленнямі, абедалі ў гасцінічным рэстаране.

— Ты як сабе хочаш, — кажа, — а я грамаў сто пяцьдзесят закажу. У мяне нешта са страўнікам.

Я прамаўчаў. Тое «нешта» было са страўнікам і ў мяне, аднак беднавата шалясцела ў кішэні.

Творчы тыдзень наш прайшоў хутка. Ад'язджаючы ў пятніцу вечарам у Мінск, ён пачаставаў мяне ў тым жа рэстаране, і нават шчодро. І з ягонай, і з маёй бяднейшай кішэні было вытрасена ўсё, што можна было вытрасці, і мы ў бадзёрым, нават святочным настроі вярталіся ў сталіцу. Я ўсё намерваўся, ды так і не прачытаў яму тую вялюгінаўскую эпіграму. І правільна, відаць, зрабіў. Больш мы, здаецца, не бачыліся. Не змог я і развітацца з ім, бо падчас пахавання не быў у Мінску.

Лёс потым звёў мяне з ягоным сынам Валерам. Па даручэнні Міністэрства адукацыі мы працавалі разам над фільмам пра Максіма Танка: я — у якасці сцэнарыста, а ён — рэжысёра. Мы нават пасябравалі. А потым ён цяжка захварэў, і я вазіў яго ў Рубяжэвічы да нашага аптэкара-траўніка пана Анатоля. Ён ведаў, што жыць яму засталася нядоўга і што ніякія зёлкі тут ужо не дапамогуць, але ўсё яшчэ хапаўся за апошнюю нітачку надзеі. Нітачка была кволай. Так вось і пайшлі ад мяне, але назаўсёды засталіся ў памяці два Кавалёвы, бацька і сын. Казалі, што не вельмі ладзілі бацька з сынам. Такое ў жыцці здараецца часта. Але памяць мая пра абодвух светлая.

Блудны лес

Жнівень таго года выдаўся грыбным. У горадзе, куды ні павернешся, усюды толькі і чуеш размовы пра грыбы. Іх кашамі валакуць з прыгарадных электрычак, прадаюць у дварах і ля дарог. Ад грыбоў трашчаць прылаўкі на Камароўцы. Колькі разоў выпраўляўся і я ў сваю пушчу і вяртаўся адтуль з добрымі грыбнымі трафеемі. Ды, відаць, усё яшчэ не спатоліў сваёй грыбной смагі, бо лёгка згадзіўся на прапанову сябра махнуць аднойчы ў канцы

рабочага для ў яго лагойскія грыбныя мясціны. Дзе тут адмовішся, калі абяцаў сябра тое, чаго і ў пушчы ў нас не бывае. У іх нібыта баравікі без перабольшвання не сцізорыкам рэжучь, а касой косяць. Лёгка даў на тое згоду і наш бывалы радыёшафёр, машына якога яшчэ ўсё лічылася ў камандзіроўцы. З радасцю ўсеўся ў наш уазік і мой часовы начальнік Віктар, і другі мой сябра Мікола. А Пятро, што ўгаварыў нас на тую паездку, быў на сёмым небе ад радасці. Гэта і зразумела: ён ехаў у свае родныя мясціны, не такія і блізкія ад Мінска. Мы стрэслі апошнія нашы капейкі, купілі пляшку, нейкую лёгкую закуску і тут жа адправіліся ў дарогу. Шчыра кажучы, не люблю я чужога лесу. Ды не, чаму гэта не люблю, як можна не любіць лес? Проста баюся яго, бо ён чужы, незнаёмы табе, заўсёды аблудны. Гэтак я і сказаў свайму сябру, калі мы выпраўляліся ў лес.

— А вы не бойцеся, — супакоіў нас Пятро. — Я дам вам кожнаму па свістку. І вы, калі што, свішчыце. Я пачую. Даю слова, што нікога не згубім.

— Гэта падобна на нейкі дзіцячы сад! — незадаволена буркнуў Мікола і абьякава паклаў свісток у кішэню. А свісткі тыя, як я потым зразумеў, любы сіпаты вецер перасвішча. Трэба сказаць, што на грыбнікоў мы зусім не выглядалі, прыехалі ў тым самым убранні, у якім штодзённа заяўляліся на працу. Нехта нават у лёгкіх летніх туфліках. Але Пятро падшукаў для кожнага вясквы абутак, а ў шафёра былі прыхаваны свае рабочыя строі. І разышліся мы пяцёх са свісткамі ў кішэнях і поліэтыленавымі мяшкамі ў руках па раздолішчы незнаёмага лесу.

Грыбы ў чужым лесе таксама не дурныя. Будуць яны падстаўляць свае шапкі пад любы выпадковы нож! Зрэшты сёе-тое, мізэрнае, на вока траплялася. То сыраежку, белую ці чырвоную, зрэжаш, то лісічку-адзіночку падымеш, часам трапіцца і баравік не першай ужо свежасці. А вакол шмат зрэзанных карэньчыкаў, чужых акуркаў. Відаць, што не першыя мы тут сёння грыбнікі.

Паблукаўшы, можа, з гадзіну і ўвесь час азіраючыся, каб хоць дзе-небудзь ухапіцца вокам за нейкі прыкметны кусцік для арыенціру, баючыся ўсё таго ж блуду, я сумна адзначыў, што ў торбе маёй было зусім легкавата. Тупкаватая сцяжына, якой я ўвесь час трымаўся, быццам сама збегла з-пад маіх ног, і я з нядаўняй яловай гушчэчы выбіўся на нейкую невялічкую палянку, дзе і сустрэў Міколу. На душы крыху павесялела. Мы выцягнулі з яго ружовага пачка «Прымы» па цыгарэціне, зацягнуліся гаркаватым дымам, і я супакоіў сябе тым, што сябрава торба не на шмат цяжэйшая за маю.

— Збрахаў нам Пятро, — сумна сказаў Мікола. — Ніякімі грыбамі тут і не пахне.

— Можа, каму і пахла, — абьякава сказаў я, і мы зноў разышліся ў розныя бакі. Заламаная галінка на лазовым кусце падказала, што я кручуся дзесьці на адным месцы, нават паказала пару нязрэзанных сыраежак, крыху далей трапілася на вочы нясмелая жаўтлявая сямейка лісічак, і толькі пасля гэтага заўважыў, што ў лесе прыкметна пацямнела. Рэзкаваты пошум ветру, што прабег па высокіх вершалінах сосен, падказаў, што гэта хмара. Я трывожліва прыгледзеўся да неба, і адразу ўбачыў, што яго ўсё імклівей і настойлівей зацягвае густая цёмная хмара. Неўзабаве схавалася і сонца — самы галоўны арыенцір ляснога чалавека. На душы зрабілася яшчэ больш трывожліва. І я ўспомніў пра свой свісток. Мне здалося, што я сам не пачуў яго свісту, ніводная адзінокая птушка не адгукнулася на слабенькія зыкі. І тады я пачаў гукаць. Тут жа басавіта азваўся Мікола. Мы зноў сышліся і, прадчуваючы нядобрае, пачалі муштравать свае свісткі. Але тут жа захацелася іх выкінуць. Прабіраючыся праз рэдкаваты малады ельнік, мы трапілі на нейкую даўнейшую ўтравелую дарогу і вырашылі падацца ўправа, куды яна і вяла. Па нашых разліках

дарога павінна была вывесці да вёскі. Ішлі, як здалося, даўгавата, нарэшце ўперадзе нібыта пасвятлела. Перад намі ляжала вялізная, як акінуць вокам, балаціна. Чарнаватыя тарфяныя доўгарадкоўі, што тут і там перакрэслівалі балацяны прагал, сведчылі, што ў гэтым месцы нядаўна працавалі міліяратары. Непадалёку стаялі нават два экскаватары з апушчанымі долу каўшамі. Па ўсім было відаць, што бульдозеры тыя даўно не задзіралі ўгору сваіх жалезных хобатаў. Торф на іх быў засохлы, нават патрэсканы. За балацінай густой сцяной стаяў лес — і нідзе ніякага прасвету. Пакуль закурвалі, Мікола ляўся на чым свет стаіць. Такіх хмарачосных мацюкоў не чуў я і ад нашага вясковага мацюкайлы Гэндзі. І ўсе яны зараз адрасаваліся, здаецца, толькі аднаму з нашай каманды — Пятру. Здарылася якраз тое, чаго я ўвесь час баяўся — мы заблудзіліся. Той жа самай дарогай, прыспешваючы крок, вярталіся назад. А хмара ўжо насунулася ўсім сваім цяжарам на лес, грозна зашумела разам з верхавінамі дрэў, нават застагнала, страшнымі здаліся наліття ліловым яе адрывістыя бакі. І адзін і другі раз пракаціліся долам раскацістыя грымоты, неба бязлітасна крамсалі асляпляльныя маланкі. І нечакана на ўсё зямное абрынуўся абложны лівень. Мы беглі, уцякаючы як мага далей ад высакарослых ялін і хвой, а траскатлівая перуновая страляніна рассякала паветра недзе за нашымі спінамі. Неўзабаве заўважылі некалькі густаватых маладых ялінак, кінуліся пад іх ніжняе прыгнутае голле, але гэта ўжо ратавала мала. Неўзабаве ручаямі пацякло не толькі з галін, але і з усяго, у чым мы былі апрануты, з валасоў і шапак. Дарога, што вяла нас назад, знікла і растварылася ў шумлівай навальнічнай змрочнасці. Ужо і не было сэнсу сядзець пад ялінамі, мы неўзабаве выйшлі з-пад іх. Трэба было прабівацца, шукаць нейкага выйсця, бо разам з навальніцай падступаўся і вечар. Цешыла толькі тое, што мы ўдвух, а не паасобку, а разам трымацца заўсёды лацвей. Навальніца ж сціхаць не спяшалася. Зараз мы проста не зважалі на яе. Спыніліся і пачалі задумліва раіцца, а потым нават спрачацца, у які бок ісці. Я раіў брацца правей, Мікола ж настойваў на левым кірунку. Добра паспрачаўшыся, нават расварыўшыся, выбралі ягоны, левы, кірунак. Ішлі доўга, ужо зусім не зважаючы на лівень. Грымоты паступова сціхалі, толькі дзесьці за лесам адгукаліся запаволеным водгуллем. Урэшце ж мы не з цукру, не размокнем, як кажучь у такіх выпадках. Усё часцей і часцей пачалі трапляцца нам баравікі, прыгожыя, здаровыя, тыя самыя чарнагалоўцы. Але падымаць іх чамусьці не хацелася. Наперадзе нечакана як штосьці завіднелася. А прайшоўшы яшчэ колькі метраў, убачылі вялізны прагал, нават абрадаваліся. А калі добра прыгледзеліся, зразумелі, што гэта тая ж балаціна. Воддаль нерухома стаялі тыя ж бульдозеры. На душы зрабілася яшчэ больш маркотна, нават нейкімі малаточкамі застукала ў скронях. Мы пачыналі хадзіць аблуднымі кругамі. Тут я адразу нават прыгадаў страшны сон, які мне бачыўся гэтай ноччу. Быццам хаваем мы свайго блізкага сябра, які невядома якім чынам памёр. Нясём гуртам труну, а яна разам з нябожчыкам падае з нашых рук. Анікому я не адважыўся расказваць пра той сон, не захацеў страшыць ім і Міколу. Але зараз, згадаўшы яго, нібыта адчуў нейкі безвыход. Трывожлівыя думкі паплылі да гарадской кватэры, да сям'і. Цяпер мы зноў вярталіся назад, адкуль, як нам здавалася, і прыйшлі. У ботах хлюпала, адзенне халоднай хваляй прыліпала да цела. Цыгарэты, якія нас ратавалі, былі яшчэ не зусім мокрыя, а вось запалкі размоклі ўшчэнт. Добра, што ў Міколы знайшлася запальнічка. Цыгарэта адразу адагрэла сэрца. Мы працягвалі ісці, шукаючы выйсця, спатыкаючыся, лаючы адзін аднаго. І ўжо зусім не здзівіліся, а ледзь не заплакалі ад крыўды, калі зноў выбіліся да тых самых двух бульдозераў.

А лівень крыху супакойваўся, але сціхаць усё яшчэ не хацеў. Ужо добра-такі прыцямнела, насоўваўся вечар. У нейкі момант мы схпіліся нават і за

такое выйсце: «А што калі забрацца ў кабiну аднаго з тых бульдозераў ды і пераначаваць?» Але тут жа самi адбiлiся ад такой думкi.

Во дык улiплi. Нават не згаворваючыся, мы адшукалi ў нашых кiшэнях тыя самыя свiсткi i як мага далей шпурнулi iх у лес. Быццам гэткiм чынам адпомсцiлi нашаму Пятру.

Цяпер, апусцiўшы галовы, мы сумна iшлi ў той самы бок, куды ўжо сёння хадзiлi неаднойчы. Не ўдалося нам прыкурыць i чарговую цыгарку — газ у запальнiчцы скончыўся.

— Божа лiтасцiвы! За што ж такое пакаранне? — ужо не лаяўся, а малiўся адзiн з нас.

— Не распускаць нюнi! — рашуча сказаў другi. Лiвень пакрысе ацiх, перайшоў у дробны дождж, грывоты даўно супакоiлiся, i лес паступова рабiўся чуйным. I тут слыхам сваiм я ўлавіў нейкi гук.

— Цiха! — ледзь не крыкнуў адразу. Мы прытаiлiся i напружана ўслухалiся ў цiшыню. Не, не здалося: недзе далекавата брахаў сабака. Гэта было якраз тое, што магло нас зараз выратаваць. Асцярожна, спыняючыся i прыслухоўваючыся, нiбыта баючыся спалохаць сабаку, мы ледзь не вобмацкам пайшлi на яго брэх. Iшлi, спынялiся, прыслухоўвалiся i зноў iшлi. Сабачы брэх здаваўся працяглым i ўедлiвым, магчыма, мы i былi тымi самымi, на каго ён брахаў. Часам ён нават бянтэжыў i блытаў нас, бо здавалася, што гучыць ужо зусiм з iншага боку. Даводзiлася спыняцца i добра прыслухоўвацца. I вось нарэшце лес пачаў радзець, а потым праз рэдзь ствалоў блiснулi нейкiя агеньчыкi. Мы прыспешылi крок i неўзабаве ўбачылi перад сабой прысадзiсты прылясны хутарок. Добра прыгледзеўшыся, зразумелi, што гэта зусiм не хутарок, а ўскрай вёскi, яе першая цi апошняя хата, што стаяла на водшыбе. Але яе адгароджвала ад лесу роўным паскам зусiм не вузкая рака. Нi моста, нi кладкi на рэчцы мы не знайшлi. Як жа пераправiцца на той бераг? Тады Мiкола адламаў канчур нейкай лазовай патарчакi i, намацваючы дно, пайшоў уброд. Я асцярожна ступаў за iм. Вады ў рачулцы было крыху вышэй калена, ды мы ўжо i не баялiся яе, бо намоклiся так, што самi здавалiся вадзянымi. На другiм беразе мы адразу апынулiся перад невысокiмi расчыненымi веснiцамi. Сабакi ў двары не аказалася, а брэх яго чуўся недзе побач. Сенцы ў хаце былi таксама разнасцежаны, яны высвечвалiся яркаю электрычнаю лямпачкай. У iх гаспадарыла жанчына. Толькi падышоўшы да расчыненых дзвярэй, мы добра разгледзелi яе твар. Гэта была яшчэ маладая, чарнявая, вясёлага твару кабета. Нашаму з'яўленню яна, адразу было бачна, здзiвiлася.

— Добры вам вечар! — ледзь не ў адзiн голас прывiталiся мы.

— Добры-добры, — скорогаворкай выпалiла яна.

— Заблудзiлiся вось, — пачаў Мiкола. — Скажыце, куды мы трапiлi?

— Гэта Трубачы, — адказала жанчына. — А вам куды трэба?

— Мы прыехалi ў Мiхалкавiчы, — успомнiў я назву Пятровай вёскi.

— А да каго ж вы там, у Мiхалкавiчах? — пацiкавалася яна адразу.

Я сказаў, што да Пятра С.

— Ведаеце такога? — падхапiў Мiкола.

— Во, чаму ж не, ён нават сваяком нейкiм нам даводзiцца...

Гаворка адразу пайшла весялей, i ў нас на душы павесялела.

— Адмахалi вы, хлопцы, дабравата, — уздыхнула жанчына. — Да Мiхалкавiчаў адсюль добрых вёрст дзесяць будзе.

Мы папрасiлi ў гаспадынi запалак i, прысеўшы на ганку, пачалi прыпальваць адсырэлыя цыгаркi. З хаты расчынiлiся дзверы, адтуль, хаваючыся, выглянулi два тварыкi — хлопчыка i дзяўчынкi, узросту ўжо, здаецца, школьнага. Толькi цяпер я добра разгледзеў сенцы. У iх на ўсе чатыры канфоркi

гарэла газавая пліта, кіпела водарнае грыбное варыва. Грыбы, у асноўным беляя, чорнагаловыя, стаялі і ў некалькіх вёдрах, у кошыку, яшчэ не перабіраныя. Ubачыўшы такое багацце, мы сумна і сарамліва зірнулі на свае сціплыя торбачкі. Тут пачаліся звычайныя распыты: што ды як. Пыталася ў асноўным жанчына, а мы ёй па чарзе расказвалі, як ішлі, як заблудзіліся. Калі ўзгадалі пра балотца з двума бульдозерамі, жанчына аж перахрысцілася:

— От добра, што далей не пайшлі: там адна багна, без канца і краю, адтуль ужо вы б не выйшлі...

Мы сумна пераглянуліся.

— Бог вас яшчэ бярог, — уздыхнула гаспадыня і тут адразу задумалася: — Што ж тут можна парадзіць?

Мы ўважліва сачылі за яе тварам.

— Ведаеце што, — памеркаваўшы, сказала яна. — Вось зараз з кароўніка вернецца муж, дык папрашу яго, каб скокнуў у Міхалкавічы па вашу машыну.

Мы гатовы былі цалаваць рукі гэтай жанчыне за яе незвычайную спагадлівасць да нас.

Неўзабаве ў цемры завуркатаў матацыкл. Моцная палоска святла ад фары сцэбанула па вокнах. Высокі загарэлы мужчына сустрэў нас, някліканых гасцей, даволі падазроным, нават варожым позірмам. Але жонка яго тут жа астудзіла:

— Саша! Гэта Пятра Юзікавага з Міхалкавіч таварышы. Прыехалі з Мінску ў грыбы і заблудзіліся. Падскочыў бы ты ў Міхалкавічы: там іх машына.

Мужчына тут жа, не раздумваючы, асядлаў матацыкл і адразу знік, як растаў у цемры. Толькі яшчэ доўга недзе далекавата было чуваць вуркатанне матора. А потым стала ціха. У сенях смачна пахла варанымі грыбамі і ўсё настойлівей нагадвала нам пра наш голад. А цела нясцерпна ныла ад макраты, прабіралі нават дрыжыкі. Дзесьці на даляглядзе яшчэ ўспыхвалі, адсвечваліся бліскавіцы. Дождж даўно ўжо аціх, адцурчэў нават капеж. А мы цярпліва чакалі, размаўляючы з гаспадыняй, стараючыся не дужа адрываць яе ад грыбнога клопату.

Калі чакаеш, час заўсёды нібыта прыпыняецца. Я прыгледзеўся да гадзінніка. Колькі ж гэта мы згубілі часу ў гэтым безвыхадзе чужога лесу? Загублена добрых шэсць гадзін. І за што якое... Зараз я, нібыта перад нейкім развітаннем, пакутліва згадваў сваю цёплую мінскую кватэру, жонку, дзяцей, бацьку і маці, і ўсіх астатніх найблізкіх людзей, нібыта быў перад імі ў нечым вінаваты. І дакараў сябе: «Навошта было перціся ў тыя грыбы? Мала табе сваіх, пушчанскіх?» Але ахвота, кажуць, горш за няволю. Не столькі ў тыя грыбы, колькі на прыроду пацягнула.

Частае, самотнае паглядванне на гадзіннік рабіла наша чаканне яшчэ больш трывожлівым і пакутлівым. Мы ўрэшце падняліся з халоднага ганка, выйшлі за веснічкі і пачалі напружана прыглядацца ў той бок, адкуль магла паказацца наша машына. Але цішыня і цемра пакуль што нічога добрага не абяцалі. Апошняю цыгарку мы дакурвалі па чарзе. І вось там, куды была скіравана ўся наша ўвага, нібыта пасвятлела. Потым палоскі святла сталіся больш выразнымі. Яны рухаліся і ўсё бліжэлі. Хутка ў цемры выразна акрэсліліся тры агні. Было зразумела, што рухаецца матацыкл, а за ім — машына. З душы нібы сам спаў той цяжкі камень, які ціснуў і не даваў спакою ўвесь гэты сумны час.

Нашы калегі выкаціліся з машыны, гучна пасміхаючыся:

— Вось яна, наша згуба, нашы блудныя сыны!..

А мы не находзілі сабе месца ад крыўды і злосці.

— Свісткі твае, тваю маць, — лаяўся Мікола на Пятра.

— Як можна не чуць? Вы што, глухія? — апраўдваўся той.

Віктар, які быў за начальніка, засмуціў яшчэ больш:

— Мы ўжо збіраліся ад'язджаць на Мінск. Нават у машыну селі.

Нічога, думаем, не маленькія, не згінеце.

— Мы паўбака бінзіну спалілі, шукаючы вас, — падтрымаў яго шафёр.

Пляшка наша, вядома ж, была даўно апарожнена. Пра нейкі сугрэў думаць не выпадала. Мы з Міколам падзякавалі гаспадыні і гаспадару асобна за дабрыню і наша выратаванне. І тут жа зялёны ўзасік узяў кірунак на Мінск. Наперадзе была яшчэ доўгая і пакутлівая дарога. Ехалі моўчкі.

Вопыт насценгазеты

Сакавік 1965 года я сустрэў у лясным гарнізоне пад Нагінскам. Ішоў другі год маёй вайскавай службы. Я, «недавучаны студэнт» (М. Аўрамчык), яшчэ ніякіх лічбаў у календарыку не крэсліў, бо службыць заставалася большая палова ад таго, што адслужыў. Яшчэ не хутка вярнуся на свой родны факультэт, адкуль мяне так неспадзявана паклікалі армейскаю позвай. І тут я загрымеў «на губу» — так вайскоўцы называюць гаўптвахту. Значыць, правініўся малодшы сяржант Камейша і застаецца толькі суцяшаць сябе даўнім выслоўем: «Той не салдат, хто на губе не пабудзе». А тут набліжаецца 8 Сакавіка, жаночае свята, а я нават не павішную сваёй *нежычонай*, за якую і трапіў на тыя пяць сутак арышту. Самае дзіўнае, што камандаваў гаўптвахтай яфрэйтар азербайджанец Багіраў. І дасюль не разумею, як гэта яму ўдалося пры такім мізэрным пачатковым званні. Але што тут дзіўнага? Гісторыя сведчыць, што яфрэйтары здольныя кіраваць нават дзяржавай. А з Багіравым мы былі нават знаёмыя: падчас маіх дзяжурстваў па кухні ён заглядаў да свайго земляка-повара, які ўмеў гатаваць якуюсьці дужа смачную смажаніну (толькі для нас!), да якога можна было зазірнуць і пасля адбою, калі не спалася. Багіраў забраў у мяне запіску аб арышце, паўсміхаўся ды адвёў у глухаватую адзіночку. Думаю, што гэтым ён хацеў падкрэсліць сваю павагу да мяне: «Прымаю цябе не як усіх астатніх, а як нейкую персону ўсё ж». Зусім не цесны квадратны пакойчык ледзь не да самай столі быў афарбаваны ў чорнае. Уверсе свяцілася невялічкае закратаванае акенца. І больш — нічога, нават табурэткі. Яе разам з бушлатам давалі толькі нанач. «Персоне» такая адзінота не спадабалася.

За сцяной, у агульнай камеры, шумелі, перамаўляліся, часам нават грывелі гучным смехам, а то і спявалі. А я ў сваёй адзіночцы ім зайздросціў. Ноч мая прайшла ў бяссонні, а таму здалася доўгай і пакутлівай. Але што ж я хацеў: арыштант ёсць арыштант, цябе ж не на адпачынак сюды прыслалі. Гэта — пакаранне, а яно, хоць і сімвалічнае, мусіць быць для цябе навукай.

Гаўптвахта лічылася гарнізоннай, грэшнікі трапляліся самага нечаканага кшталту, нават у марскоў форме, хоць дачыненне да мора ў іх было вельмі адноснае, далёкае; уперамеж з імі — авіятары, сувязісты, а большасцю — наш брат, неўтаймаваны «страйбатавец». Раніцой з кожнай воінскай кухні прыбегалі «ганцы» са сваім сняданкам, не спазніліся, прынеслі і маю «пайку». Але апетыту не было, елася з неахвотай. Пасля сняданку ўсю арыштанцкую каманду адвезлі кудысьці на «працоўнае перавыхаванне», разгружаць нейкія вагоны, парадкаваць склады, а я заставаўся бавіць час у сваёй адзіночцы.

Касья праменні ранішняга сонца зазірнулі ў маё маленькае акенца, прабеглі па сценах і падлозе, усталявалася нязвычайная цішыня, і мяне нечакана пасля доўгай бяссоннай ночы змарыў сон. Так і заснуў, прысеўшы ў куточку на падлозе. Разбудзіў мяне жалезны лязгат дзярэў, ад якога аж падскочыў, не расплюшчваючы вачэй. Камеру адчыніў высакаваты сярэдніх гадоў маёр-связіст з чырвонай павязкай дзяжурнага па гарнізоне на рукаве. Змераў мяне

кароткім, але ўважлівым позіркамі і адразу ж традыцыйна пацікавіўся, за які грэх сяджу. Было і без гэтага відаць, што за яе, традыцыйную нашу «самаволку». Паўшчуваў і тут жа запытаўся, на што скарджуся. А не пачуўшы ніякіх скаргаў, запытаўся гэтак:

— Ці даюць што чытаць?

— Не даюць, — кажу.

— Даць літаратуры! — загадаў ён Багіраву, які таптаўся моўчкі за спінай маёра. Пасля гэтага маёр падаўся на выхад, а Багіраў прынёс мне «літаратуру». Гэта былі зацёртыя да немагчымага асобнічкі армейскіх статутаў каравульнай ды гарнізоннай службы, якія надакучылі мне яшчэ ў сяржанцкай школе. Я склаў іх стосікам, і атрымалася даволі-такі нядрэнная падушка. На ёй і драмаў потым да самага абеду. А ў абед мы па-сяброўску пагаварылі з Багіравым, і ён згадзіўся перавесці мяне ў агульную камеру. Але папрасіў за гэта вечарам правесці заміж яго вечаровую прагулку.

— Правяду, — адказаў я. — Толькі ці захочуць пад маю каманду маршыраваць штрафнікі?

— Захоць! — супакоіў Багіраў.

Вечарам я далучыўся да агульнай «кумпаніі». На душы адразу павесалела. З дзённага «працоўнага выхавання» сакамернікі вярталіся з трафеемі. Нехта выцягваў прыхаваную дзесьці ў гумцы трусоў цыгарэту, хтосьці ўмудрыўся пранесці яблык і памідор, усё гэта ішло на агульны «кацёл». За некалькі хвілін мы перазнаёміліся і неўзабаве ўжо ведалі, хто за што трапіў сюды. Я стаўся шостым у гэтым дзіўным гурце і адразу зразумеў, што сумаваць тут хлопцы не дадуць. Сваім асаблівым досціпам між іншых вылучаўся круглатвары курносы марачок, які адразу ж пачаў развучваць з намі не зусім звычайную песеньку. Запяваў ён сам:

В пещере каменной
Нашли бочонок водочный
И хвост селедочный
На камешке лежал...

А мы падпявалі:

Сели, поели, выпили
И вновь налили...

Хораша рабілася на душы, быццам і сапраўды перад намі стаяў той самы спакуслівы «бочонок».

Але наперадзе была тая самая вечаровая «прагулка». Падняліся ўсе нехаця. Сам я адчуваў сябе ніякавата, таму папрасіў ледзь не плачучы сваіх новых знаёмых пахадзіць крыху па крузе, бо гэтак мы дамовіліся з начальнікам гаўптвахты. І пайшлі, затопалі вакол невялічкага цаглянага будынка часовага нашага зняволення, нават нешта напяваючы, не вельмі ладным строем, пад маю нягучную каманду.

Пасля гэтага камера яшчэ доўга не магла заснуць — то той, то гэты падкіне нейкі свой жарт ці прыпамін, потым яшчэ некаму захочацца распавесці пра сваё. Так і прагаманілі да поўначы. Затое пад раніцу сон набраў сваёй моцы.

А раніцой, ледзь толькі закончыўся сняданак, прыбег усхваляваны пісар са штаба нашай часці. Ён уручыў Багіраву нейкую паперку на маё вызваленне і сказаў, што мяне чакае ў сваім кабінэце зампаліт. «Што ж ты мне скажаш, маёр? — ламаў я галаву, ідучы нясмелым крокам услед за пісарам. — Падвёў я цябе».

А маёр нават не заікнуўся пра маю правіннасць, толькі коротка сказаў:

— Хуценька пераапранайся ў параднае. Вось табе адпускны. У чатыры гадзіны каб быў у ВСУМе¹.

Назваў нумар пакоя, дзе мяне будуць чакаць. Усе мае трывогі адразу развясляся. Ужо сам даверлівы тон гаворкі маёра нічога дрэннага не абяцаў.

У салдата зборы доўгімі не бываюць. Адна-другая хвіліна — і я ўжо ў дарозе. За КПП доўга лавіў спадарожную машыну — аўтобус маршрутны адпраўляўся толькі апоўдні. А я гэтым часам быў ужо ў Нагінску. Адразу ж пашанцавала і з электрычкай. Так што ў Маскве я апынуўся, калі яшчэ не было і трох гадзін дня. Каб трапіць у будынак ВСУМа, трэба праехаць у метро да Смаленскай плошчы, дзе я заўсёды сімвалічна кланяўся высотнаму будынку МЗС, бо там, як мне ўяўлялася, сядзіць зараз у нейкім шыкоўным крэсле, прыгнуты над сталом, густа аплеценым правадамі многіх тэлефонных апаратаў, наш славуты зямляк Грамыка. Пасля нейкіх пакручастых завулкаў, якія ўжо мне былі даўно знаёмыя, і знаходзіўся той самы жаўтаваты будынак, куды я кіраваўся.

Сустрэў мяне невысокі, з рысамі ўсмішлівага дзявочага твару капітан, быў ён у добрым, нават вясёлым настроі, відаць, таму не дазволіў мне па-вайсковаму адрапартаваць аб маім з’яўленні. Адразу ўсадзіў за стол і пачаў тлумачыць, што ад мяне патрабуецца. А гэта не так многа і не зусім мала. Трэба выпусціць святочную насценгазету, прывечаную жанчынам гэтай шаноўнай ваеннай установы. Капітан уручыў мне спіс прозвішчаў чалавек на трыццаць. Кожнаму з тых прозвішчаў трэба было напісаць нейкае віншавальнае вершаня. Адкуль капітан ведаў пра мае паэтычныя «задаткі»? Хутчэй за ўсё па ВСУМаўскай шматтыражцы, дзе я ўжо засвяціўся з нейкімі радкамі. Дык вось, аказваецца, хто мяне вызваліў з гарнізоннай каталажкі. Што ж, дзякуй табе, капітан. Толькі ці змагу я апраўдаць твой давер? Трэба пастарацца.

Каб славіць чалавека, ды яшчэ ў вершах, не лішне пра яго нешта ведаць, хоць нейкую дробязь, за якую можна зачапіцца. Капітан усё прадугледзеў — супроць кожнага прозвішча некалькімі радкамі былі згаданы і заслугі асобы, а то і тыя самыя «дробязі» кшталту «сціплая», «недатыкальная», «любіць жарты», «п’явуння» і г. д. Усяго гэтага, вядома, мала, калі ты ніколі сам не бачыў чалавека.

— Ат, як напішаца, так і добра, — кінуў урэшце капітан. — А калі ўзнікнуць пытанні, павяду да самой «гераіні».

Тут жа ён пазнаёміў мяне з мастаком, які павінен малюнкамі аздабляць тыя віншаванні, расклаў на стале стосік фотаздымкаў з выявамі тутэйшых прыгажунь. А яшчэ сказаў, што на выкананне такога важнага задання даецца нам тры дні (больш нельга — на чацвёрты дзень пачынаецца свята). На столькі ж быў выпісаны і адпускны дакумент. На харчаванне нам выдзелілі нават нейкія грошы, а начлегам забяспечылі ў адной са сталічных будаўнічых часцей. І ў мастака, і ў мяне былі асобныя рабочыя пакойчыкі. І мы адразу ўзяліся за справу. Пісаць, вядома ж, трэба было на рускай мове. Цяжкаватая гэта справа, але, паднапружыўшы сябе, штосьці зарыфмаваць можна. Я адразу ўспомніў радкі, якія чуў ад нашага аднаго паэта-франтавіка, што, апынуўшыся ў падобнай сітуацыі, знайшоўся гэтак:

Дайте водку і закуску —
Напишу стихи по-русску!

Асмеліўся працытаваць гэтыя радкі капітану, на што ён аджартаваўся так: «І на тое, і на тое трэба яшчэ зарабіць!» Мой заказчык сапраўды аказаўся

¹ ВСУМ — Ваенна-будаўнічае ўпраўленне г. Масквы.

добрым жартаўніком і час ад часу заводзіў у мой пакойчык то адну, то другую прыгажуню, кажучы пры гэтым:

— Вось гэта Света! Яна ў цябе пад нумарам пятнаццаць.

Света, скажы паэту на што ты здатная.

— Хі-хі-хі ды ха-ха-ха, — чулася ад Светы. Але па ўсім было відаць, што здатная яна не толькі на гэта. Але пра тых сакрэты мог ведаць хіба што капітан.

Услед за Светай забягала нейкая Наташка з ярка падмаляванымі вуснамі, кінула нейкі жарцік, размяла ў пальцах цыгарэтку, адну паклала на стол для мяне і вельмі міла адкланялася. Потым заходзілі яшчэ нейкія Нінкі ды Людмілкі. І тут я зразумеў, што гэты «жаночы прагляд» зусім не спрыяе майму творчаму натхненню, не дае магчымасці засяродзіцца. І папрасіў, як цяпер кажуць, рэкламную паўзу, падчас якой і сказаў капітану, што турбаваць яго буду я сам, калі раптам узнікне якое пытанне, а то толькі дарэмна трачу час.

Пасля доўгага творчага здранцвення я нарэшце «асядлаў» рыфму. Пачало нешта складвацца ў радкі. Часам да мяне заходзіў мастак, прапаноўваў перакурыць. У яго, як мне здалося, праблем было значна менш. А неўзабаве я панёс капітану некалькі пробных чатырохрадкоўяў. Ён зачытваў іх услых, прыдзіраў не меў ніякіх, толькі падахвочваў:

— На гумар націскай пабольш!

І я націскаў, як мог. Але рабочы дзень канчаўся. І ўсю пісаніну давялося адкласці да заўтра.

— Пагуляй, паглядзі Маскву, — кінуў на развітанне капітан. І я адправіўся ў горад. Доўга блукаў па старым Арбаце, выйшаў на Красную плошчу, паглядзеў, як мяняецца каравул ля Маўзалея У. І. Леніна, потым сядзеў, пацягваючы піва ў нейкім кафэ па вуліцы Горкага. А позна вечарам адшукаў часць, дзе паабяцалі начлег. У шумлівай цёмнаватай казарме днявальны паказаў ложак, на якім даўно ніхто не спаў. Я пачаў яго расцілаць, паціху распранаючыся. Якраз аб'явілі адбой, пагасла святло. І ледзь не ўся мая ноч, як і там, на гаўптвахце, прайшла ў бяссонні. Не паспеў я заплюшчыць вочы, як падбег нейкі «страйбатавец» з просьбай:

— Слухай, друг! Ты ляж на мой ложак, а я знікну на нейкі час. Выручай, значыцца. Разумееш?

Я нічога не разумеў, а таму не выручыў яго, не пагадзіўся. Не хапала мне яшчэ і тут прыгод. Мацюкнуўшыся, салдат пабег ад мяне прэч. А я глыбей засунуў пад падушку свой пакецік з дакументамі і грашыма. У казарме ўсю ноч грукалі, шапталіся, нехта выбягаў, нехта вяртаўся. Раптоўна ўключылі святло і некага шукалі. Яшчэ да пад'ёму я заслаў свой ложак, наспех пагаліўся ў падслепаватай бытоўцы і, развітаўшыся з днявальным, падаўся ў горад.

Капітан ужо чакаў мяне, дзверы ў ягоны пакой былі расчынены, ён адразу ж запрасіў мяне на каву. «Во дажыўся, — усміхаўся я сам сабе, — цябе, малодшага сяржанта, абслугоўвае сам капітан». Ёсць жа яшчэ афіцэры: ніякага салдафонства, амаль сяброўскія адносіны. Вось бы і да самага дэмбеля з такімі служыць! Усё гэта было падобна на нейкі дзіўны сон, і прасоння мне зусім не хацелася.

А радкі ў мяне неўзабаве паплылі з-пад пяра самі. І ўжо недзе пасля полудня я паставіў апошнюю кропку. Сёе-тое адразу з капітанам падправілі. І адразу мой часовы куратар панёс тую пісаніну да яшчэ вышэйшага начальства. Яго даўгавата не было, але вярнуўся задаволены: вышэйшыя ўсё ўхвалялі. Потым я глядзеў, як усё маё вымалёўвалася мастаком на белым ватмане. На маіх вачах вырасталала цэлае каляровае палатно. А ўнізе красавалася нават маё прозвішча. Капітан шчыра падзякаваў нам і нават пачаставаў півам, а на развітанне паабяцаў, што гэта сустрэча наша не павінна быць апошняй.

А ў часці нібыта забылі пра маё свавольства. Толькі праз тыдзень выклікалі ў штаб і сказалі, што мяне пераводзяць у іншую часць, у самую Маскву. І я тут жа пачаў збірацца ў дарогу. Вестка спачатку засмуціла, бо за ўсім гэтым была невядомасць. Ніхто не мог мне сказаць, што там мяне чакае. А калі даведаўся, што служыць буду ў Ізмайлаве, дык па сэрцы нібыта пракацілася цёплая хваля. Я ж і пачынаў адтуль сваю службу.

Мой капітан мяне не забыў. І перавод у новую часць, напэўна, была яго работа. Усё часцей і часцей я пачаў бываць ва ВСУМе, запрашалі мяне на нейкія сустрэчы і вечары, і пачуваўся я там чалавекам зусім не чужым. Праз нейкі час пазнаёміўся нават з нейкай Святланай і ўсё адразу пачало закручвацца на новы і дзіўны «страйбатаўскі» раман.

Прэм'ера з прэм'ерам

Ліпень 1982 года. Самы яго пачатак. Нядзельны дзень. Усхвалявана расаджваемся ў чырвоны, увесь са шкла, «Ікарус» каля Дома літаратараў. Першыя месцы ніхто не займае, бо неўзабаве на іх сядуць самыя высокія асобы дзяржавы, між іх і першы сакратар ЦК КПБ Ціхан Кісялёў. Можа, і не тыя словы — «між іх»? Хутчэй за ўсё «вакол Яго — яны». Ну, і мы таксама разам са сваім «галоўнакамандуючым» Максімам Танкам. Пачуў бы ён, як тут «ваяўніча» я яго ўзвядзічыў! Аўтобус кранаецца. І адразу ў салоне — вясёлы, ледзь не сяброўска-хатні настрой, гамонка, нейкія жарты, прыколінкі... Аўтобус, вядома ж, у суправаджэнні міліцэйскіх «мігалак-канарэек» бярэ накірунак на Вязынку, дзе мае адбыцца Купалаўскае свята паэзіі, дзе і мне сёння давядзецца прачытаць свой верш. А які, я нават не ведаю яшчэ і сам. Хочацца, каб нешта па памяці. Каб не заглядаць у паперку, якая яшчэ можа і трэсціся ў расхваляваных і пужлівых руках.

І вось сяджу я, маладзейшы, але запрошаны, недзе на самым заднім месцы ды ўсміхаюся сам сабе: «А мы ж з Ціханам Якаўлевічам ужо знаёмыя!» І пачаў прыгадваць тое знаёмства.

Працаваў я тады на Беларускім радыё, быў адным з тых, каму часта даручалі нейкія адказныя перадачы. І вось аднойчы раніцой выклікаюць нас разам з Анатолям Пётухам, калегам маім, да самага галоўнага начальніка радыё. Размова хуткая і кароткая:

— Выходзьце ўніз, там вас чакае машына з Саўміна. Паедзеце на сустрэчу да самога прэм'ера Ціхана Якаўлевіча Кісялёва.

«Яшчэ гэтага не хапала!» — ёкнула ў мяне ў грудзях тая самая далікатная і гримлівая штука. Учора быў такі бурны вечар, можна сказаць, — ноч. Нават паспаць не было калі. Тут бы палячыцца чым... Але ціхенька сеў у «Волгу» — і яна паімчала нас да знаёмага (толькі здалёку) вялікага дома. Неўзабаве мы сядзелі ў светлым і прасторным кабінёце, дабраватым, рознаўзроставым гуртам. Потым з нейкіх дзвярэй — там яны былі не адны — выйшаў сам прэм'ер, знаёмы мне па здымках ды тэлеэкране, усмешлівы і светлы, зняў з плячэй пінжак і пачапіў яго на спінку важкага крэсла. Бліснуў яркай белай кашуляй з лагоднага колеру гальштукам. І адразу ж пачаў з таго, дзеля чаго ён нас сюды паклікаў.

Блізілася гадавіна Кастрычніка, і яму трэба было выступіць ад імя рэспублікі па Усесаюзным радыё. А хто ж хоча выступаць так, каб выступленне тваё было незаўважаным? Ды і размовы кулуарныя хадзілі: «Ціхан у Маскву меціць».

Мы, значыцца, і павінны былі гуртам падрыхтаваць той выступ, а заадно і «праявіць» сябе. Пачаў ён з анекдота, які я ўжо дзесьці чуў. Паводле яго падобнае выступленне пісаў нейкаму начальніку якісьці маёр. А той выйшаў

на трыбуну, задаволены сабою, прачытаў яго з такім захапленнем, што нават кропку абмінуў, і закончыў словамі: «Напісаў маёр Пятроў». Мы падтрымалі дружным смехам той анекдот і прыціхлі, каб не прапусціць міма вушэй самую галоўную ўстаноўку.

— Вы читалі ў «Правде» выступленне Пятра Міронавіча? — перайшоў ён адразу на сур'ёзны тон. І хто чытаў, і хто не чытаў адказалі дружным «але».

— Дык вось, выступленне павінна быць гэтакім жа ўдалым, а пажадана, каб яшчэ лепшым...

«Як жа мы будзем пісаць? — разгубіўся я. — Нас тут вунь колькі — некалькі дзесяткаў, знаёмых і незнаёмых ілбоў. Калі кожны па сказе крамса-не — дык на паўдня эфіру будзе. І як усіх усадзіць за адзіны стол?» Але тут прэм'ер падняў высакаватага мужчыну, які сядзеў з ім побач і штосьці перакладаў у папцы:

— Вы пішыце, а ён усё падагуліць, — сказаў Ціхан Якаўлевіч.

Тут неўзабаве адчыніліся яшчэ адны дзверы таго вялізнага кабінета, і з падносам у руках адтуль выйшла даволі прыгожая маладзіца. Перад кожным яна паставіла сподачак з духмяным кубачкам кавы, а размова працягвалася. Цяпер гаварыў той высокі. Мае сабраты па глыточку пацягвалі каву і слухалі. Пакуль высокі гаварыў, я ўвесь час адсоўваў свой кубачак далей ад сябе. Я не аматар кавы і баяўся, што пасля ўчарашняга яна проста пашкодзіць мне. Высокі разахвоціўся і гаварыў больш за прэм'ера. Мае калегі даўно дапілі свае кубачкі, астыў і перастаў дыміцца і мой, нявыпіты. І вось зноў з'явілася прыгажуня, пачала складваць на паднос пустыя кубачкі, потым падышла да мяне і даволі гучна спытала:

— Вы будзеце піць ці забіраць?

Гэта апошняе, не самае прыемнае ў любой гаворцы слова, прагучала для мяне сапраўды страшнавата.

— Забірайце! — кінуў я галавой. І тут не выцерпеў прэм'ер, пэўна, добра мяне зразумеўшы:

— Молодой человек по утрам кофе не пьет, — коротка падшпільнуў ён, і гучны смех адразу памяняў твары дужа засяроджанага журналісцкага гурту.

Пасля гэтага і разыходзіцца нам было не так сумна, бо заданне было дужа сур'ёзным. На яго давалася некалькі дзён, і кожны вызваляўся ад сваіх службовых абавязкаў.

Выступленне для прэм'ера ішло тугавата. Філасофіі тут не патрабавалася, не ішлі ў разлік ніякія лірычныя адступленні. Але кожны пісаў з адзінай думкай: «Ну, я здзіўлю, ну, я выдам такое».

Праз некалькі дзён на Чырвоную, 4 падкаціла машына прэм'ера. Ён прыехаў запісваць ужо гатовае выступленне. Дзіўна, але ніводнае з маіх слоў і з таго, што пісаў мой калега Анатоль Пётух, ды і астатніх, мне знаёмых, у тое выступленне не трапіла.

* * *

Не ведаю, як для ўкраінскага чытача, а для нашага беларускага паэма ўкраінца Міколы Нагнібеды «Матулям з Расонаў» была поўнай нечаканасцю. Пра беларускія трагічныя падзеі часоў апошняй вайны, дзе рэквіёмна згадвалася і пакутніцкая смерць маці П. М. Машэрава, пісаў не наш паэт, а сябра з Украіны. Не ведаю, колькі часу пайшло ў аўтара на стварэнне паэмы, а перакладаць яе трэба было тэрмінова. Паэму ставілі ў свае ўжо гатовыя нумары тры тоўстыя літаратурныя часопісы. Для «Польмя» твор перакладаў даўні сябра Нагнібеды Анатоль Вялюгін. Кінуў усё «адмірал паэзіі» і засеў за

пераклад. І, здаецца, здзейсніў яго за адну бюссонную ноч. Я тады працаваў у адзеле крытыкі і літаратуразнаўства часопіса, і ўсё адбывалася на маіх вачах. Раніцой вялюгінаўскі пераклад ужо друкавала рэдакцыйная машыністка. Перакладчык тут жа вычытваў тэкст і па гарачых слядах рабіў нейкія праўкі. Пераклад быў зроблены па-вялюгінску бездакорна і, як сёй-той адзначаў, гучаў нават «магутней», чым арыгінал. Паэму тут жа ўслых чыталі ў рэдакцыі, перакладчык быў трыумфальна ўстрыжаны. Можна зразумець Анатоля Сцяпанавіча: ён ведаў, што пераклад будзе ўважліва чытаць сам кіраўнік рэспублікі. Ужо збіраліся адпраўляць тэкст у друкарню, як зазваніў тэлефон у галоўнага рэдактара Кастуся Кірэенкі. І галоўны, і перакладчык, ён жа загадчык аддзела паэзіі, сядзелі тады ў адным пакоі. Кастусь Ціханавіч падняў трубку, і вясёлы выраз ягонага твару адразу прыкметна змяніўся.

— Так-так. Зразумела! — адказаў ён казённымі словамі. Галоўны сумна паклаў трубку, і тут жа тое «зразумела» сталася зразумелым для ўсіх нас.

— Так. Пераклад у друкарню не адпраўляем, — глухавата прамаўляў Кірэенка. — Званілі з ЦК. Ёсць другі пераклад — Пімена Панчанкі. Загадана друкаваць яго. Усе з нейкай няёмкасцю, ці спачуваючы, ці шкадуючы, сачылі за выразам твару Анатоля Вялюгіна. На ім чыталася нешта незразумелае. Адчувалася, як перамагаючы сябе, паэт стараецца быць спакойным. Але ж збоку ўсё відаць. Нават па тым, як курыць вядомы майстра паэзіі, адчуваецца, што на душы ў яго неспакойна.

— А як жа з..? — спрабуе хтосьці заікнуцца. І тут усё вырашае новы званок з ЦК. Пакрыўдзіўшы аднаго, там вырашылі «нікога не пакрыўдзіць». Пераклад Анатоля Вялюгіна тут жа адвезлі ў «Маладосць», не менш тады папулярны часопіс для маладых. Так лістападаўскі нумар «Полымя» за 1979 год выйшаў з паэмай М. Нагнібеды ў перакладзе П. Панчанкі, а чытачы «Маладосці» знаёміліся з творам у перакладзе А. Вялюгіна. Не бяруся сцвярджаць, чый пераклад лепшы. Можна, лацвей весці гаворку пра сам арыгінал. А ў «Нёмане» быў рускі варыянт паэмы ў перакладзе Браніслава Спрычана.

Ніякага чытацкага «шуму» твор украінскага аўтара, здаецца, не нарабіў. А самае галоўнае — ніхто ні з кім не пасварыўся. Не ведаю толькі, ці перакладалі калі ў нас які твор тры аўтары адначасова.

Трапіць на вусны

У студзені 1977 года, працуючы на радыё, я рыхтаваў рэпартаж з творчага вечара, прысвечанага шасцідзесяцігоддзю Міхася Калачынскага. Вечар ладзілі ў Талачыне. «Талачынскі Калачынскі», — жартавалі мы ўсю дарогу, хоць сам ён і з Крупак. Зала была перапоўненай. Урачыстасць падагравала і прысутнасць гераніні паэтычнай кнігі юбіляра «Докшыцкі каравай» Ульяны Крышталевіч. Сам я на той вечарыне «засвяціўся» і як выступоўца, і як аўтар будучага рэпартажу. Шумным, цікавым і вясёлым атрымалася тое ўшанаванне, асабліва яе другая застольная частка. Сталы дэманстравалі моц і сілу беларускага застольнага госцеразгару, уменнем здзівіць і смакам, і водарам. Гэта была толькі першая частка неафіцыйнага святочнага мерапрыемства, другая працягвалася ўжо ў гасцініцы. Была, здаецца, і трэцяя частка, ужо ў дарозе, калі вярталіся ў Мінск.

Праз дзень, насунуўшы на вусны слухаўкі, я сядзеў у студыі і выбіраў з усяго запісанага на плёнку самае «смачнае». А неўзабаве рэпартаж з вечарыны прагучаў у эфіры, і я задаволена пацяшаўся тым, што вось дагадзіў аўтару юбіляру, што пра ягонае свята даведлася ўся рэспубліка. Аж тут выклікаюць да вышэйшага начальства.

— Што гэта ты ўтварыў? — строга спыталі мяне.

— Што я такое ўтварыў? — спалохаўся адразу.

— Ты рассакрэціў дзяржаўную таямніцу, больш таго — таямніцу ваенную. Увесь Галоўліт цяпер толькі і трубіць аб гэтым, — крычаў, нервова тупаючы па пакоі, начальнік. Не адразу дайшло да мяне, у чым жа мая віна. А была яна ў тым, што ў выпускным лістку, які заўсёды чытае дыктар, але не чытае ўсёвідзячы цэнзар, было напісана: «На вечары прысутнічалі рабочыя, калгаснікі, воіны Савецкай Арміі...»

— На хрэна табе былі тыя воіны? — крычаў начальнік. — Ты што, не ведаеш, што ў раённых цэнтрах яны не павінны быць.

Выходзіць, я вінаваты, што ў Талачыне яны былі. Мая страта пільнасці каштавала добрага наганяю не толькі мне, але і майму начальству. Але на гэтым усё не скончылася. Я адразу стаўся «героем» усіх вялікіх і малых нарад. Дзе толькі не зойдзе гаворка пра журналістскую пільнасць, тут адразу ж згадваюць і маё прозвішча. Але ж як згадваюць! І цягнулася так бясконца. «Няўжо ж ніхто пасля мяне так і не правініўся?» — думаў я часамі. Выходзіла, што ніхто.

Мінула некалькі гадоў. І сам я даўно ўжо забыўся пра той выпадак, ды вось на адной з нарад чую: «Павучальны тут выпадак з Камейшам...» І ўсе, хто сядзіць у зале, адразу паварочваюцца ў мой бок, нават тыя, хто не ведае мяне.

Не выцерпеў я, адразу ж пасля тае нарады пайшоў да таго, хто зноў папракнуў мяне ў «страце пільнасці».

Начальнік, якога ніколі не бачылі без цыгаркі, прапанаваў цыгарэціну і мне, ды неяк весела крутануўся ў крэсле. Тады я і выказаў яму сваё крыўдаванне:

— Ну, колькі ж можна, Міхаіл Андрэевіч, згадаць даўно мінулае і забытае?

— Усё правільна, — адказаў ён. — Пара і забыцца. Але ж дужа спадручны прыклад. Ты ведаеш, як страляе!..

І рассмяўся. А прыклад той, як мне казалі, яшчэ не раз «страляў». Добры прыклад бывае даражэйшы за падарунак.

* * *

Паэты маюць звычку занатоўваць свае думкі на чым толькі можна, што трапіць пад руку: на абрыўку газеты, на пачку ад цыгарэт, а то і на нейкім квітку, і ўжо ў самым крайнім выпадку — на грашовай купюры. Бо думка тая, як птушка, толькі выпусціў — і ўжо можаш не злавіць. Колькі разоў даваў сабе зарок насіць у кішэні хоць нейкую запісоўку. Дзе там, заўсёды не да яе. Запісваю ўсё на тых жа абрыўках-паперках. Часам іх набіраецца цэлыя кішэні. Сядзіш тады, перабіраеш, перачытваеш, нешта выпісваеш, а потым кідаеш у печ. Раней думаў, што я такі адзін. А потым пераканаўся, што падобных да мяне многа.

Неяк, яшчэ ў свае маладыя гады, спяшаўся на працу, у рэдакцыю. І толькі гэта намерыўся заскочыць у трамвай, як пачуў голас Алеся Ставера:

— Казімір! Куды так спяшаешся? Пачакай, братачка, пагаворым. — А сам бачыць, што спяшаюся на працу.

— Ды пачакае тваё радыё, — кажа. — Давай во пройдземся па паветры, пагаворым.

І так шчыра просіць, што цяжка адмовіць. Угаварыў. І пайшлі мы з ім пешшу па ўсёй Даўгабродскай. А з Алесем ідучы, дужа не разгонішся. Ступае ён, не спяшаючыся, прыкульгваючы, як кажучы калегі, па-байранаўску. Так і тэпаем, пра нешта гамонячы, а я сам сабе яшчэ злуюся, хоць і не паказваю гэтага. Заўважыў, што ідзе ён неспакойна. Дзе на шляху ўбачыць урну са смеццем, кідаецца да яе, нават руку туды засоўвае. А я ўсё бокам-бокам паўз яго: яшчэ чаго добрага падумаюць, што бутэлькі збіраем. Такім вось чынам датапа-

лі ажно да «Вячэрняга Мінска». І тут, на самым рагу дома, ён убачыў чарговую урну. Ды як кінецца да яе. Сунуў руку, крыху пакалупаўся, ды як закрычыць:

— Ура!.. Знайшоў!..

Нехта з пракожых азірнуўся. А ён ідзе да мяне, разгортвае пакамечаную паперку, вочы ззяюць ад шчасця:

— Гэта ж, братачка, я тут такую думку запісаў, а потым разам з пачкам цыгарэт і выкінуў... Не запомніў, у якую сметніцу. Але, бачыш, знайшоў. Ах, як добра... Ну яна ў мяне цяпер выбухне!

І тут жа адразу пачаў развітвацца:

— Ну то ўжо ідзі. Не буду цябе затрымліваць.

Я развітаўся і сам сабе падумаў: «А навошта ў гэтым творчым пошуку патрэбен быў я?» Хоць за паэта радасна: добрая думка і сядо смецця не губляецца.

* * *

Паэт А. лічыў сябе шчаслівым чалавекам. Пісалася яму лёгка, выдавалася таксама. За тую ж творчую капейчыну мог утрымліваць немалую сям'ю. У маладосці ён часта сустракаўся, падымаў чарку з А. Твардоўскім, М. Ісаккоўскім, А. Пракоф'евым. Часам паказваў знаёмым, ганарыўся кнігамі з іх цёплымі аўтографамі. А неяк паэту патэлефанавалі з букіністычнага магазіна і папрасілі неадкладна зайсці. Дзеля чаго, не казалі. Паэт хуценька апрануў свой шляхецка-чысцюткі гарнітур і накіраваўся да магазіна.

У кнігарні загадчыца паказала яму тыя самыя кнігі з аўтографамі рускіх класікаў, якімі ён дагэтуль хваліўся перад іншымі.

— Вы і праўда прадаеце гэта багацце? — здзівілася загадчыца.

Гневу паэта не было меры. Кнігі яму, вядома, вярнулі. А хто ж тады асмеціўся аднесці іх на продаж? Казалі, што гэта былі паэтавы дзеці.

* * *

Жаданне друкавацца... Што гэта такое? Найлепш пра тое ведаюць тыя, каго не хочучь друкаваць. У жыцці мне даводзілася бачыць самых розных рэдактараў. Памятаю тых, што скрупулёзна правілі, нават перапісвалі чужыя тэксты. Сустракаў і тых, што бракавалі і не давалі ў друк вартае таго друку. Ведаў і самых розных аўтараў. Аднаго перапішаш так, што ад яго і кропкі не застанеца. А ён табе і слова на гэта гнеўнага не скажа: абы надрукавалі. А іншаму адно толькі слова падкрэсліш: на дыбы становіцца. І ўсё ж сямю-таму хочацца дапамагчы, выцягнуць ці падцягнуць, асабліва калі гэта аўтар малады. Добра, калі і ў рэдактара, і ў аўтара ёсць узаемапаразуменне. Горш, калі яго няма. Самых розных прыкладаў і таго, і другога было ў маёй рэдактарскай працы нямала.

Вось і зусім нядаўна, вырашыўшы падтрымаць аднаго правінцыйнага вершатворцу, паправіў некалькі ягоных радкоў, прыбраў русізмы. І твор з'явіўся ў друк. Думаў, аўтар будзе ўдзячны. Але неўзабаве атрымаў гнеўны ліст. У мой адрас сыпаліся самыя нечаканыя пагрозы. Урэшце аўтар гразіўся падаць на мяне ў суд за яго сапсаваны верш. Вось і сяджу, і чакаю судовай позвы, спадзеючыся, што суд будзе справядлівы.

* * *

Графаманія — хвароба таксама злаякасная. На жаль, і самі хворыя, і лекары яе часта замоўчваюць.

* * *

На пасляваенным пушчанскім хутары паперы не было, і заядлыя курцы дапальвалі апошнюю старонку з маёю калыханкаю. А заклапочаная гаспадыня, захінуўшы ў нейкую анучу, хавала ў запеку стары зачытаны лемантар, прыгаворваючы: «Што ж гэта будзе, калі справа дойдзе і да яго».

* * *

Гэтыя кудзелістыя навальнічныя аблокі чамусьці нагадваюць разбэрса-ныя, узарваныя ветрам кудлы д'ябла.

* * *

Стол быў густа прапчатаны застыглымі кружочкамі ад вінных шклянак. Нават адчувалася, што тыя спрачаліся паміж сабой.

* * *

Не такая ўжо гэта велікадушнасць кінуць вясёлым галубам кавалак сухога батона, куды высакародней запрасіць на начлег бамжа.

* * *

Паэзія правяраецца крытыкамі, а сяброўства — дарогамі.

* * *

Усё пад націскам часу ці губляецца, ці згладжваецца ў памяці чалавека, але ніколі з яе не знікае. Ляжыць дзесьці там, прытайшыся на нейкай паліцы, як забыты рукапіс. А здарыцца, і аднойчы прачнецца ад нейкага штуршка ці выплыве нечакана з нейкага дзіўнага сну.

Сёння, недзе пад раніцу, калі сны самыя моцныя, прысніўся мне былы шафёр М., з якім мы калісьці змералі нямала кіламетраў па дарогах Беларусі. Прысніўся без машыны і дарогі, у нейкім чужым лесе, але такі зацяты, марудлівы ды ўпарты, якім потым і паўставаў з памяці.

Дзіўнаваты быў чалавек. Яго службовую шэрую 21-ю «Волгу» даўно можна было здаваць на металалом, ужо і бярозка на прагніўшым заднім крыле пачынала расці, і верх увесь пад сонцам і дажджом стаўся невядома якога колеру, а ён усё ездзіў на ёй, вазіў нас, здатных да прыгодаў журналістаў. Паважліва бярог і баяўся, каб не зліняў на дзверцах надпіс — «Белрадыё». Дзе б і колькі ні спыняўся, а перш чым сесці за той самы рулявы абаранак, некалькі кругоў зробіць вакол самога самахода, абгледзіць-абмацае ўсё і зверху, і знізу, і з бакоў і толькі тады пачне заводзіць матор. І ніхто яму тут не пакамандуе, над ім камандзіраў у дарозе няма. Ты яму нешта кажаш, а ён глядзіць на цябе і ўсе твае словы прапускае міма вушэй. Характар!

Машына была абсталявана так, што правае месца ад кіроўцы займала высокая скрыня з магнітафонам. У дарозе яна заўсёды зачаклёная ў зялёны брызент. А ззаду на прасторным трохмесным, седлаве калышамся мы з тэхнікам гуказапісу. Было ля нас яшчэ адно вольнае месца, якое часта адда-

валі шчасліваму спадарожніку. Любіў М. пасажыраў-спадарожнікаў, асабліва пажылых кабет. З тых і капейчына нейкая на гарбату будзе, і навін тутэйшых пад самую завязку хапае.

Дарога з М. заўсёды здавалася доўгаю, а іншай яна і быць не магла. Стрэлка спідометра старой дабітай машыны рэдка калі перацягвала за лічбу шэсьдзясят. З М. добра было ехаць пасля бяссоннай ночы, аддаючыся дарожнай дрымоце пад вуркатлівую калыханку, што спявалі матор разам з дарогаю, зрэдку расплюшчваючы вочы на чарговым выпадковым прыпынку. А прыпынкіца М. любіў ля кожнага сельмага. Адтуль яго ніякімі малітвамі не вырвеш добрую гадзіну. Зойдзе за парог, стане ля прылаўка і будзе стаяць ля яго, не зводзячы вачэй з адной кропкі, будзе абавязкова таўчыся вакол кабет-пакупніц, разглядаць, нават кратаць рукамі нейкі там крэпдэшын на сукенку, а то пачне вярцець у руках ды правяраць на звон просценькі фарфоравы кубчак. І не купіць нічога, пойдзе з пустымі рукамі, яшчэ доўга аглядаючыся на расчыненыя дзверы сельмага. А ў дарозе пашкадуе, што не купіў таго кубка і тут жа супакоіць сябе: «Нічога. Яшчэ ж назад вяртацца будзем».

Начных дарог не любіў. Колькі разоў, бывала, прыпынімся дзесьці на паўшляху, там жа, у машыне, і начуем, лаючы яго пры гэтым на чым свет і прадаючы дрыжыкі. Не паеду, кажа, нізашто. Яго, бачыце, машыны слепаць сустрэчныя. А іншых, што, яны не слепаць? Такі вось упарты. Таму, адпраўляючыся ў дарогу з М., заўсёды бралі і штосьці трапічна-моцнае для сугрэву, нават калі гэта была раніца — ці мала што ён выкіне на незнаёмай дарозе.

Усе, хто выпраўляўся з ім у тую дарогу, не праміналі, каб пасмяяцца, сказаць нешта падколістае, нават здзеклівае дзіваку-вадзілу. І я не быў лепшым за іншых. Але аднойчы пасля зімовай, хоць і не надта далёкай, але цяжкаватай паездкі, мае адносіны да М. рэзка памянліся.

Быў зімовы марозны вечар, ужо добра сцягнула, а мы кіраваліся з Івянца на Рубяжэвічы. У машыне толькі мы ўдвух — ён ды я. Спяшаліся, каб завідна патрапіць у мае Малыя Навікі, дзе меліся пераначаваць, аднак забавіліся, ледзь паўзлі па слізкай дарозе. Рубяжэвічы былі недзе яшчэ далекавата, за гарою, наперадзе леваруч выбліснула вечаровымі вокнамі вёска Буцькавічы.

І тут, не даязджаючы некалькі метраў да павароткі на яе, М. тармазнуў. Машыну крутанула, яна развярнулася, і перад яе памянўся месцамі з багажнікам. М. аспярожна выраўняў машыну, а я ў святле фар убачыў чалавека, які ляжаў на ўзбочыне дарогі. Не ведаю, як М., а я разгубіўся.

— Трэба памагчы чалавеку, — сказаў М.

Мы выйшлі з машыны і падышлі да чалавека, які ляжаў. Гэта быў мужчына, ужо не малады, у цемры цяжка было і разлічыць, якога ён узросту. Мужчына спрабаваў падняцца, але гэта яму не ўдавалася, ён голасна мацюкаўся. А на каго, было не зразумела. Магчыма, і на нас.

— Ды п'яны ён, — зразумеў я адразу. — Не хапала нам яшчэ прыгод.

— Ну і што, хай сабе і п'яны, трэба яго ў машыну, — затупаў устрывожана М. — Чалавека кідаць нельга.

Мне хацелася запярэчыць, што не мы яго тут паклалі, але я прамаўчаў. Пачалі ўдвух падымаць нямоглага, цягнулі за рукі, нават штырхача далі пад бок. Мужчына быў высокі, грузнаваты. З вялікімі намаганнямі паставілі яго на ногі і сяк-так упіхнулі на задняе сядзенне. У машыне выратаваны адчуў сябе і зусім героем, пачаў нешта спяваць, кідацца ў абдымкі.

— Дзе ты жывеш? — нецярпліва дапытваліся мы.

— Вы мяне не чапайце, я вас перастраляю!.. — лаяўся мужчына.

— У Буцькавічах жывеш? — зноў перапытаў я.

Тут ён нібыта крыху працверазеў, нават арыенцір назваў:

— Злева, трэцяя хата.

Мы неўзабаве спыніліся ля трэцяй хаты. Там, за вокнамі, слепавата гарэла святло. Адчувалася, што працаваў тэлевізар. Мы пастукалі ў шыбіну. Тут жа з хаты, завязваючы на хаду хустку, выбегла жанчына. Скрыпнулі дзверы і ў суседняй хаце.

Мы адчынілі дзверцы машыны і паказалі на мужчыну:

— Ваш?

— А божачкі мае, — залямантавала жанчына, — забілі бацечку нашага, бандыты няшчасныя.

— Ды не забілі, а выратавалі, — супакойваю кабету. — А то замёрз бы на марозе такім...

— Спаць вунь улёгся на дарозе, — уставіў сваё слова і М.

— Дык чаго вы, паганцы, напаілі яго? — не сунімалася жанчына.

У грудзях у мяне закіпела нядобрая хваля.

— Хто яго паіў?! Мы першы раз яго бачым, — агрызаўся М.

Прыбеглі суседзі, дапамаглі выбавіць п'янага з машыны.

— Вы дзякуй людзям скажыце, што падабралі п'янтоса гэтага, — заступілася за нас суседка.

Я гатоў быў пабіць міласцівейшага М. за яго мяккацеласць і дабрыню. А ён усё паўтараў:

— Не, нельга кідаць чалавека, які б ён ні быў.

І пераканаў, супакойў маё сэрца толькі потым, у дарозе. Дзякуй, здаецца, нам ніхто так і не сказаў.

«Вось табе і М., дзівак наш славуты, — разважаў я потым. — Не кінуў, бачыш, чалавека, не праімчаўся, адвёўшы вочы». А іншы б і ў той бок не глянуў: «Ляжыш, ну і ляжы сабе, твае гэта праблемы. Не я цябе паіў». Эх, ці мала сёння тых самых «іншых». І праязджаюць, і праходзяць раўнадушна, адвёўшы ўбок вочы, каб і, бачачы, не бачыць.

І мне, маладому тады, урок які адразу! Я і сёння з павагай згадваю шафёра М. і кажу сам сабе і ўсім астатнім: «Паболей бы нам, людзі, вось такіх дзівакоў!»

* * *

Почырк чалавека часта бывае падобным на яго паходку. І ніякімі ўрокамі чыстапісання, ніякімі пропісямі яго ўжо не паправіш.

* * *

Калі б з таго свету падняўся бацька, ён бы, напэўна, пасмяяўся з усяго таго, што зараз дзеялася ў гэтым свеце. А можа б, разгневаўся і зноў вярнуўся ў свой вечны сон. Гневацца ён умеў. А дзеялася на свеце гэтым вось што. Неўзабаве пасля смерці бацькі ўзнікла пытанне аб перапісе ўсёй маёмасці — і хаты, і таго, што ў хаце і вакол яе, на маці, бо ўласнікам, гаспадаром усяго, як і павінна быць, лічыўся ён, бацька. Вось тут усё і пачалося.

Паехаў я ў Стоўбцы, у тую самую кантору, дзе ўсё дзейства і павінна імем закона дакументавацца, а там мне — ад варот паварот.

— Шаноўны Казімір Вікенцэвіч, — кажуць, — «маёнтак» бацькаў на маці перапісваць не можам, хіба што на вас з братам.

— Як гэта? — уздыбіўся я.

— А так... Пакажыце дакумент, што маці ваша была ў шлюбе з бацькам!..

Заняло ў мяне адразу дыханне, адняло мову. Канечне, мы з братам — не дакумент. І тое, што бацька з маці душа ў душу пражылі больш за паўсотні

гадоў, не ведаючы сну і адпачынку цягнулі разам гаспадарскі воз, гаравалі і бедавалі, — таксама не дакумент. І тое, што пра гэта ўсё не толькі ў нашай вёсцы ведаюць людзі і могуць пацвердзіць, — таксама дакументам не лічыцца. Патрэбна тая самая дзяржаўная паперчына з пячаткай. А яе ў маці не было. У сельсавеце свой шлюб засведчыць бацькі, вядома ж, не маглі: не існавала проста ў вайну таго сельсавета. Шлюб бралі ў Дзераўнянскім касцёле. Запіс у касцельнай кнізе — гэта ўжо дакумент. Ведаю гэта, бо сам калісьці ўзнаўляў метрыку па запісе ў кнізе Рубяжэвіцкага касцёла. Там і дакладную дату свайго нараджэння даведаўся, а так да дзясятага класа хадзіў я на год маладзейшым за сябе.

І адправіліся мы з мамай у Дзераўнянскі касцёл. Старэнькі і ўжо нямоглы дзераўнянскі ксёндз сустрэў нас у плябаніі, і размова наша была хоць і працяглай, але не суцяшальнай. Метрычная кніга ў касцёле не захавалася. Не знайшлося яе і ў архівах. Знікла яна бяследна ў гады вайны. Вось цяпер і даказвай, што твая маці ёсць твая маці, а яшчэ — жонка твайго бацькі. Прыкладна гэтак я пажартаваў і гэтым пакрыўдзіў маму. Але даказваць усё ж давлялося праз народны суд.

Гарачым ліпеньскім днём 1998 года, якраз у панядзелак, на раніцу якога было прызначана судовае пасяджэнне, мы ад'язджалі ў Стоўбцы. У маіх «Жыгулях» акрамя маці сядзелі яшчэ двое сведак: дзядзька Юзік, далекаваты сваяк па бацькавай лініі ды цётка Анця, добрая сяброўка маці, таксама ўжо ўдавіца. Перажываў я, баяўся за той суд: хто ж яго ведае, як ён усё вырашыць. А дарога ўжо на самым пачатку не абяцала нічога добрага. Толькі даехалі да Гуменаўшчыны, а гэта добрых пяць кіламетраў, як маці раптам схамянулася: дакументы дома забыла. А прыкмета даўня яшчэ кажа? Калі вяртаешся, нешта забыўшы, — абавязкова не пашанцуе.

Мы вярнуліся, схапілі на сталіце мамін пашпарт, пенсійную кніжку. Да пачатку судовага пасяджэння часу яшчэ хапала. Яно было прызначана на дваццаць гадзін. Едзем, а сведкі мае ўсё ахваюць ды охваюць.

— Што я буду гаварыць? — трывожыцца цётка Анця. — Дальбог, не ведаю.

— Скажы, што гулялі разам, маладыя. Помніш, як жаніліся, — падказвае дзядзька Юзік.

— Во-во, скажу, што каляжанкамі былі, — падхоплівае цётка Анця.

— І пражылі паўжыцця сцяна ў сцяну разам, — падказвае ўжо маці.

— А я раскажу, што быў на вяселлі вашым, — упэўнены за сябе дзядзька Юзік.

Гаворку нашу перапыняе новае нешанцаванне. Машыну рэзка тузанула і павяло. І я адразу зразумеў, што трэба мяняць кола. Спыніўся, хуценька выцягнуў дамкрат і пачаў падважваць машыну. Спусчанае кола памяняў хуценька на запаску. І мы зноў едзем, апраўдваючыся перад сабой і дарогай тым, што сёння ўсё ж панядзелак, не той дзень, каб вырашаць нейкія сур'ёзныя справы. Але што мы зробім, калі вырашаць іх трэба.

Каля будынка суда людна. Адны ў яго заходзяць, другія выходзяць, трэція толькі збіраюцца заходзіць. Людзі судзяцца. У цёмнаватым доўгім калідоры шмат пустых крэслаў. Там, пры самых дзвярах, прыселі і мы, пачалі цяпіліва чакаць сваёй чаргі. І неўзабаве дачакаліся. На пасяджэнне нас запрасілі ўсіх разам. І была гэта ніякая не зала, а проста рабочы пакой судзі. Сам судзія, мужчына сярэдніх гадоў, рабіў уражанне чалавека прыемнага, заклапочанага, не было на яго твары нейкай напускной суровасці, якая б яму патрабавалася па чыне. Сваю гаворку ён пачаў, задаўшы некалькі пытанняў маці. А потым перайшоў да сведак.

— Ну што вось вы можаце сказаць па сутнасці справы? — падняў ён дзядзьку Юзіка.

— Я вам нагавару, вы толькі запісвайце! — выпаліў дзядзька.

Запісвала якраз сакратарка, маладая чарнявая дзяўчына.

— Вы гаварыце толькі па сутнасці справы, — паправіў дзядзьку суддзя.

— Я толькі па справе, — не стушаваўся дзядзька. — Ну я быў у Вінцука з Ядвініяю на вяселлі. Там, на хутары, гулялі...

— Якую-небудзь падрабязнасць з вяселля памятаеце? — пацікавіўся суддзя.

— Чаму ж не... Ужо ж вайна ішла. І партызаны там былі. І быў гэты, як яго, малы такі, з Беламошша. Дык ён, нечага раззлаваны, як падскочыць, як пальне з нагана па столі. Усе аж умлелі...

— Нікога не забіў? — усміхнуўся суддзя.

— Ды не. Але напалохаў...

— Ну і добра, — яшчэ больш павесялеў суддзя.

А дзядзька працягваў:

— Задзіра нейкі быў. Некалі ж, ведаеце, пане суддзя, ніводнае вяселле без бойкі не абыходзілася. А тут яшчэ вайна. Дык чаму б і не пальнуць?..

— Зразумела. Сядайце, — прамовіў суддзя.

Цяпер прыйшла чарга цёткі Анці.

— А што вы можаце сказаць па сутнасці справы? — лагодна звярнуўся да яе суддзя.

— Многа чаго магу, — пачала цётка. — Хто ў Малых Навіках Камейшы не ведаў? І гаспадар добры быў, і сем'янін, з Ядвіняй, маёй каляжанкай, значыцца, душа ў душу жылі, двое сыноў вунь вырастцілі...

— Ну а вы хоць вяселле помніце? — перапыніў яе суддзя.

— Чаму ж не. Дык я ж і ў касцёле была, як шлюб бралі.

І тут цётка кінулася ва ўспаміны. А суддзя мнагазначна паглядзеў на гадзіннік і ўрэшце прыпыніў свой допыт.

Вярталіся мы са Стаўбцоў у добрым настроі. Суд вырашыў матчыну справу станоўча. Дома мама накрыла стол. І цяпер тое, што трэба было казаць на судзе, лёгка і весела казалася пад чарку, якая ішла таксама лёгка і весела.

— Налівай, — падбадзёрваў мяне дзядзька Юзік. — Вінцука памянём. Ён во і памёр, не ведаючы, што Ядвіня не яго законная жонка.

— Гэта ж і праўда, — падхапіла ўжо цётка Анця. — Ніхто ж і не падказаў, каб замальдаваліся потым у сельсавеце.

— Усё было б законна, калі б не згубілася тая касцельная кніга, — адста-віў убок чарку дзядзька Юзік.

З-за стала ён падымаўся з цяжкасцю. Калі я праводзіў яго дамоў, ён плакаў і згадваў нешта сваё. Ішоў пахістваючыся, часта спыняўся і, абдымаючы мяне, усё паўтараў:

— А суд мы выйгралі!

Да хаты нашага галоўнага сведкі мы ішлі доўга і прыйшлі, калі ўжо добра звечарэла.

— Зойдзем да мяне. Я цябе пачастую такой збажуўкай, — цягнуў мяне дзядзька ў хату. Я адмаўляўся. А ён настойваў. Нарэшце махнуў рукою:

— Ну ладна. Ступай. Толькі кола не забудзь заклеіць. Без запаскі на машыне толькі неразумныя ездзяць.

* * *

БДУ. Як магічна гучала для мяне гэта абрэвіатура ў першы год майго студэнцтва! Гэта надавала мне больш чым трэба ганарыстасці. І вось аднойчы

тупаю, сышоўшы з аўтобуса, да сваіх Малых Навікоў. А хады будзе добры пяток кіламетраў. І ў спадарожнікі мне трапляецца высокі інтэлігентны незнаёмец. Разгаманіліся. Я пахваліўся, што студэнт, а яшчэ пішу вершы. А ён тут і давай мяне экзаменаваць. Пачаў цытаваць радкі:

Народ, Беларускі Народ!
Ты — цёмны, сляпы, быццам крот.
Табою ўсягды пагарджалі,
Цябе не пушчалі з яра...

Цытуе, а сам хітравата дапытваецца: «А ведаеш, чыё гэта?» Я не ведаў, ды і чуў упершыню. А ён, задаволены сваёй перамогай, ужо развітваючыся, сказаў: «А гэта, дарагі мой, Багдановіч». Мне было сорамна. З Багдановіча я ведаў хіба што верш «Слуцкія ткачыкі» па школьнай хрэстаматыі. Вярнуўшыся потым у Мінск, пайшоў у бібліятэку-«Ленінку», заказаў томік Багдановіча. Але верша, які цытаваў незнаёмец, здаецца, не знайшоў. Пра Багдановіча, як пра класіка, гаварылі тады яшчэ вельмі сціпла, ці не баючыся пакрыўдзіць двух ужо непакісна-трывалых класікаў. Але ж як сёння хораша ім у вялікім і пашанотным трыадзінстве! Ды і нам — таксама. Хораша і велічна ад іх вялікасці. А мне ўсё яшчэ сорамна пры ўспаміне пра незнаёмца на даўняй дарозе.

* * *

Хітраватыя дразды з самай раніцы выглядаюць ужо даспелую, адзіную ў нашым двары дачную чарэшню. Двое сядзяць на провадзе электралініі і так залівіста выспеўваюць свае вясёлыя песні, а іншыя гэтым часам кідаюцца незаўважна ў лісце і пачынаюць дзяўбці чорныя сакаўныя ягады. Адчыняю абло на другім паверсе і ў які ўжо раз сваруся:

— Я вам, хітруны, зараз паспяваю!..

А ў адказ нібыта чую такое:

— А хто табе за так спяваць будзе?!

Не скажаш ім, на жаль, што сам я апошнім часам вельмі шмат спяваю проста за так.

* * *

Вінаградная лаза каля майго дачнага дома выплела цэлы зялёны прыдомак. Пад яго зялёнай стрэшкай можна схаваць і машыну. Ну чым не гараж — ціха, утульна і густа, нават промень сонца і ліўневы струмень не праб'ецца. Гляджу, як чапляюцца за ўсё жывое і нежывое зялёныя выкручастыя кіпцікі, і на душы робіцца весела, як ад таго віна, што яшчэ будзе.

* * *

Сіняя гожая кветка, якой зацвіў баклажанавы куст на градзе, нагадала ордэн, што добра глядзеўся б на нейкай каралеўскай стужцы, але і каралеўству гарода яна таксама пасуе.

* * *

Чалавек, беднаваты на грошы, ходзіць заўсёды з думкай, як іх знайсці. Некаторым шанцуе, знаходзяць. Лепш за ўсё, вядома, натрапіць на нейкі

кашалёк. І хай бы яго згубіў які багаты чалавек. Багатага беднаму ніколі не шкада. З такою думкаю па жыцці хадзіў і мой знаёмы. І вось аднойчы ў далёкай і нуднай, на цэлы дзень, дарозе, калі недзе ў лесе дзяўчатам быў загад пайсці налева, а хлопцам направа, пад ялінкай, якую ён лашчыў сваім гарачым струменем, глянулі на яго пакамечаныя і немалыя па лічбах паперкі чужой валюты. Імі нейкі багацей чыніў тое, аб чым мне зараз сорамна пісаць. І заскакала зачымі скокамі ў чалавека сэрца: «Падняць ці не падняць?» Можа, усё ж падняць, а потым і адмыць твая паперкі? Хто будзе ведаць? Але ж як агідна. Пастаяў, пакрывіўся, плюнуў і пайшоў. Перамог усё ж самога сябе. А потым нават хваліў сябе: «От які я маладзец, не спакусіўся, не падняў, перамог сябе самога». Як многа часам значыць для чалавека перамагчы сябе!..

* * *

Позні вечар на лецішчы пры глумна-вясёлым тэлевізары і ясным паскокванні агню ў стаяку. Сумнаватая неведомасць пра дзень заўтрашні, здаровы холад за дзвярыма знадворку і адна з нейкіх цёплых згадак пра вёску, куды, на жаль, не зазірнеш праз экран тэлевізара. Але думкі якраз імкнуцца туды. А куды ж ім яшчэ? І тут у вачах як бы між іншым учарашняе сцюдзёнае перадвечароўе з курлыканнем журавоў. Ах, як яны хораша выструненым ды заостраным жывым, развітальным клінам прачарцілі неба! Якая зладжанасць строю, руху крыл, плачлівага падгалосся! Ім адна дарога — у цяпло, на поўдзень. А мне сюды, бліжэй да стаяка з цяплом ды ўспамінамі. Балазе ўспамінаць ёсць што.

* * *

Карэспандэнт тэлебачання задае пытанне хлапчуку:
 — Ці прагульваеш ты ўрокі?
 — Ага, — кажа, — прагульваю. Учора беларускую мову прагуляў.
 І засмяяўся. Э, хлопча, ты толькі нейкую гадзіну яе прагуляў. А намнога старэйшыя за цябе — цэлыя дзесяцігоддзі.

* * *

У ранішняй нядзельнай тэлеперадачы чарговы «герой» рыхтуе сняданак. Далікатэсных прадуктаў у яго цэлы стол.
 — Зараз нешта такое зварыць, — кажа гаспадыня каля тэлевізара.
 — З такім наборам і дурань зварыць, — скептычна махае рукой гаспадар. — Хай бы ён з тапара суп зварыў, такі разумны.

* * *

Ружовы дажджавы чарвяк у пальцах рыбалова малое вачам даволі прываблівую серабрыстую рыбіну.

* * *

У веснавым садзе ўсё слепне ад дзіўнага святла. Май запаліў жырандолі расквітнелых яблынь. Дзіўнае бела-ружовае святло суквеццяў соладка раска-

лыхвае вясёлая, жыщесцвярджальная музыка пчол. Цёпла, светла, урачыста і велічна вачам і душы!..

* * *

Грады ў садзе зацярушаны сняжком апалых пялёсткаў. І па іх боязна ступаць маладому дажджу.

* * *

Павага да мурашкі, што цёпла паўзе па дачным стале, і непрыняцце мухі, якая, хітруючы, спрабуе сесці на акраец хлеба ў вашай руцэ.

* * *

У сённяшніх песнях словы страчваюць сэнс, а музыка — мелодыю. Як растлумачыць новым творцам, што, страчваючы, нічога не набудзеш?

* * *

Як пачуваецца птушка, што толькі-толькі звiла сабе гняздо і засялілася ў яго? Ніхто вам пра гэта, нават яна сама, ніколі не раскажа. Але чалавек можа зразумець гэта сваім жыццёвым вопытам, чалавечай дагадкай і радасцю.

* * *

Цёплы, з расой пасля дзённага дажджу, надвячорак. Выйшаў на ганак, і так захапіўся, расчуліўся салаўіным канцэртамі. Ах, якія каленцы, пераломы ды пералівы! І гэта, відаць, на ўсю ноч. А душа, хоць і падпявае салаўю, а сама маркоціцца.

* * *

І бярозы, і сосны вельмі цудоўныя, песенныя дрэвы, але над імі так паздзекаваліся варвары ад паэзіі.

* * *

Якая высакароднасць — стварыць скрыпку, каб на ёй ігралі і шалелі ад славы іншыя, а цябе нават не ўзгадвалі!..

* * *

Пры самым пні, у пабітай вузлаватымі нарастамі старой бярозавай кары, у сухаватых яе баразёнках, ручаіняцца і прысалоджваюцца першым веснавым сокам мурашы. Часам рух іх мне нагадвае шумлівую мітусню густа заплечных гарадскіх вулчак. Але тут усё пад знакам цішыні.

Хутка ўсё гэта скончыцца зялёным успыхам на выстуджаных за зіму кронах. Адно дрэва падпаліць другое. І ў кожнага — свой час. Сваім часам усё і цікавае. Свой час, напэўна, павінен быць і ў творцы. У кагосьці ён меншы, у кагосьці большы. А пра тое, што ён «свой», часта даведваюцца са спазненнем.

* * *

Пра паэта часта пішуць, абмінаючы яго асобу. Але нават адна дробязь з жыцця творцы бывае мацнейшай за ўсе аргументы крытыка.

* * *

Люблю слухаць, як шуміць, спрачаючыся з ветрам, наш амшарок, галіны якога ледзь не кранаюцца маіх вясковых акон. Шум гэты нагадвае часам хвалю марскога прыбою, што нябачна коціцца па самых верхавінах і перарастае ў магутны вал, дзе зліваюцца ў адно: і стогн, і трывога, і нават якаясь незразумелая пагроза, а то і нейкі напамін. Заслухаюся — і чую, што нечага мне не хапае ў гэтай з маленства знаёмай шумлівасці. Што ж гэта не дае спакою маім вушам, а заадно і душы? Ага, згадалася. Не хапае задумлівага гуду праводоў. А яны, ухапіўшыся за зялёныя шклянныя кубачкі на слупах, спявалі мне некалі такія мелодыі. Сумнаватыя, праўда. Вось і яны ўжо ў мінулым. А тыя, правільныя, што разгоніста працягнуліся праз усю пушчанскую далеч, — тыя нямыя.

Але з'явілася іншая мелодыя. Яе спявае новая шаша-асфальтаўка за сцяной. Ды мяне, ужо даўно гарадскога, гэта музыка амаль не трывожыць. Урэшце, і шаша, і амшарок, і правяды нагадваюць чалавеку пра адлегласці, якімі лучыцца гэты свет. А сама пушча ўвесь час нагадвае пра карані, якім тыя адлегласці ўсё ж чужыя.

* * *

Як добра, калі ты прачынаешся раніцой, а ў цябе пытаюцца:
— Што будзеш есці на сняданак?

А ці мала на свеце і тых, хто прачынаецца з ужо гатовым пытаннем: «Што ж я на сняданак буду мець у роце?» А ў ледніку ягоным — пуста, а то і ледніка таго няма, а ў кішэнях і вецер не гуляў. Але думае ён не пра нейкую там страву «ўсухамятку», а пра тую самую пахмельную кроплю моцы. Тут жа апра-нецца ды сунецца ў нейкую хату, як носам чуе, дзе вядзецца тая самая кропля, хоць заўсёды яна скупая, вымаленая. Вось ён заходзіць у хату, прысаджаецца на нейкі табурэцік пры парозе і пачынае казаць усё тое, што трапляе на язык, дзе пачутае, а дзе і для гэтага выпадку прыдуманая. А ў прагных вачах зусім жа выразна напісана: «Ну наліце вы мне грамулю». Але не кажа пра тое, хоць гаспадыня і сама ўсё бачыць. І паводзіць яна сябе так, каб даць зразумець чалавеку, што не налье яму. Наколькі нецярплівы ён, настолькі цяярплівая і яна. Ну хто каго пераможа ў гэтым пачакальным спаборніцтве? Ужо ці не пятым кругам ідзе гаворка, а ён сабе сядзіць ды сядзіць. Потым возьме ды з неахвотаю зачарпне і вып'е ўчарашняй вады з вядра. І тут жа само знаходзіцца выйсце: убачыўшы, што ў вядры амаль пуста, тут жа схопіцца за дужку:

— Во, дык я вам вады прынясу.

І бязьць да калодзежа. А гэта — як-ніяк паслуга. І за яе трэба плаціць. Недзе з нейкага закутка выцягне жанчына тую кроплю горкае муты:

— На ўжо, глыні. Бачу ж, што трываць цяжка.

І вось павесялелі, зайгралі вочкі ў ранішняга гасця і пасыпаліся з вуснаў такія абяцанкі:

— Я вам, цётка, і гною прывязу, і соткі заару, і...

— Добра-добра, заарэш, — ужо ледзь не гоніць яго кабета, ведаючы наперад, што гэта ўсяго толькі абяцанкі. — Ідзі, суседзе, ідзі! Мне пацеры гаварыць трэба.

Сусед хоць і ў касцёл не ходзіць, але з Богам сварыцца не жадае, а таму пацеры на яго дзейнічаюць. Малым і сам ён ведаў іх на памяць, часта яны і цяпер усплываюць самі па сабе ў галаве. Зачыняе дзверы ён нават з «дзякуем», а выйшаўшы з хаты, зноў задумваецца, на які б такі дымок, у які яшчэ дамок ды зазірнуць? Дзень толькі ж пачаўся...

* * *

Сын, калі прыязджае з горада, заўсёды разам з гасцінцамі прывозіць ёй і нейкія лякарствы. Яна, старая і знядужалая, ужо на адных тых аптэчных пігулках і трымаецца. Гэтым разам дастаў з сумкі і пудэлачак дарагой «ношпы». Яна дужа памагае матулі ў цяжкія хвіліны болю. Паставіла іх на стол пры ложку і па адной глытае, калі дужа забаліць. А тут забег гэты вясковы віус, прынёс бабулі дроў, вады, яна дастала з шафкі бутэльку і наліла яму чарку. І вось сядзіць ён, нешта сваё расказвае, пацягвае ўжо другім разам чарку, а сам усё на пудэлак паглядае. Ён даўно чуў пра гэтыя дарагія таблеткі, за якія вясковыя кабеты аддаюць апошнія грошы. Калі гаспадыня недзе адварнула-ся, ён схапіў той пудэлак ды і сыпануў усё яго змесціва сабе ў кішэню, а яго паставіў на тое самае месца на сталі.

Вечарам за тых таблеткі ён падымаў ужо большую чарку ў іншай хаце. А ў гаспадыні гэтай хаты моцна забалела пад грудзьмі. Яна кінулася да пудэлка, а ён пусты. Заплакала. А потым усё гадала, хто ж гэта мог такое ўчыніць. Усе здагадкі сыходзіліся на ім. «Але ж за руку я яго не злавіла», — казала сама сабе. Сёння тая рука падымае чарку ў нейкай новай хаце, а ногі баязліва абыходзяць бабуліну хату.

* * *

Гэты незвычайны куст маліны нейкім чудам прыжыўся ў маім вясковым гародчыку. Бо дзевяць астатніх, якія прывёз ад аднаго свайго знаёмага мінчаніна, засохлі, а гэты, самы жывучы, чамусьці ўпадабаў тутэйшую глебу. Ягады на ім буйныя, на добрую трускаўку выглядаюць. Мама мая потым ледзь не з плачам расказвала мне:

— 34 ягадкі налічыла я на тым кусце. Ну, думаю, праз дзень выспеюць, тады і сарву. А праз дзень гляджу: толькі адна ягадка чырванее. Нехта збродлівы абарваў ноччу.

Здагадаўся я адразу, хто той збродлівы. Птушкі, вядома. Апярэдзілі старую. Толькі як іх лічыць — сваімі ці чужымі?

* * *

Я падпісаў нашаму вяскоўцу сваю сціпую кніжачку «Вячэрняя малітва». Дужа дарагая для мяне кніжачка, і выдаў яе наш славуты зямляк Анатоль Грэкаў у добрапрадуманай серыі «Мне сонцам свеціць Наднямонне». Веча-

рам вясковец адчыніў дзверы нашай хаты яшчэ раз. У вачах яго гарэла дужа падкрэсленая хітрынка.

— На во, паглядзі, якую кнігу выдаў мой пляменнік.

Я ўзяў у рукі сапраўды важкаваты, глянцава-бляскавы, у добрай фарбавай размалёвае томік і знійкавеў: маім сціплым кнігам такія «адзежныны» і не сніліся. Адну з вокладак упрыгожваў партрэт пляменніка ў палкоўніцкай форме. Размашысты аўтограф зычыў: «Моему дяде на долгую памяць...» Ну а пра вершы казаць не буду. Думаю, чытач і сам здагадваецца, што гэта за вершы. Я перагартаў іх хуценька, праўда, на адным затрымаўся, бо там згадвалася маё прозвішча. Аўтар супрацьпаставіў чамусьці сваё майму. Гучала гэта прыкладна так: «Я, конечно, не Камейша, но пишу от всей души». Падколінка!..

«Можа, і праўда, Камейша піша не «ад усёй душы», — падумаў, напэўна, палкоўнікаў дзядзька.

Я гартаў атласныя старонкі, а ён хітравата сачыў за маім тварам і чакаў, што я скажу. І тады я сказаў тое, чаго ён не чакаў:

— Грошай няма куды дзяваць вашаму палкоўніку.

Пра вартасць самой кнігі я, вядома, прамаўчаў. Не ведаю, ці перадаў гэтыя словы ён самому аўтару, але сваёй падараванай кніжыцы мне стала шкада. А яшчэ горка падумалася вось пра што. Дажыліся мы да таго часу, калі чытачоў у нас зусім не засталася. Усе рынуліся ў пісьменнікі. Багатая і бедная графаманія святкуе сваю перамогу.

* * *

Унук з бабуляй, чакаючы мяне з далёкай дарогі, адкуль я павінен прывезці грыбоў і салодкіх чорненькіх ягад, што растуць у лесе, прыбралі мой рабочы стол, нават букет з рамонкамі на яго паставілі. Я падзякаваў за такую цёплую сустрэчу і выклаў свае лясныя падарункі: бярэцца зеляніны з матчынага гарода, вядро чарніц і добры кош залацістых лісічак. А ўнук з запытаннем:

— Прывет зайцу перадаў?

— А як жа, — смяюся. — Не толькі перадаў, я табе нават «зайцавага хлеба» прывёз.

— Ты што, дзед, здэкуешся з мяне, — пасур'эзнеў унук. — Які ў зайца хлеб?

І, каб не засмучаць яго, раскажаў пра трох казулек, што сёння праскакалі праз мой ранак, і пра тое, як ледзьве не наступіў на качынае гняздо ў густой траве пры канаве, і пра бусла, які клячоча на суседскім коміне. А сам зноў згадаў зусім іншае: сваё далёкае дзяцінства і той «зайцаў хлеб», які заўсёды прыязджаў разам з бацькам з пушчанскай зімовай дарогі. Цяпер мае лепшыя ўспаміны толькі і кормяцца тым «зайцавым хлебам». Унуку гэтага не зразумець. І падарункі мае, бачу, цешаць яго мала. У Міхаські сваё, больш сучаснае, чаканне бацькі з дарогі. Ягоны бацька прывозіць яму новенькую маленькую машынку. Рыхтык такую, якую хоча Міхаська. Ні ў адным гаражы свету няма столькі машын, колькі ёсць іх у пакоі Міхаські. А мне ўсё здаецца, што ў сваім дзяцінстве быў я намнога багацейшым за свайго ўнука: са мной, як вокам і сэрцам ахапіць, і днём, і ноччу была мая пушча.

* * *

Мадэльберы, і нашы, ды і сусветныя, сёння амаль не ўлічваюць тое адметнае, нацыянальнае, што вылучае чалавека з натоўпу агульначалавечнасці.

Аднак жа яшчэ ўсё не знікае грузінская кепка-аэрадром, узбекская цюбецейка, казахскі халат ды цыганская чырвоная касынка. Можа, і наш беларускі паясок яшчэ нагадвае пра сябе. Хаця абутак «з таго краю, дзе на дрэва ўзлаззяць босыя, а злаззяць абутыя» (А. Клышка), здаецца, заваяваў свет. Я маю на ўвазе тыя ж лапці.

* * *

Хітры засцянкевец пытаецца ў малога хлапчука:

— Што робіць мама, калі ў печы не хочучь гарэць дровы?

— Тады мама бярэ паперу ці газы, — кажа малы.

А ў таго, што пытае, адразу сваё меркаванне пра самога гаспадара, які лайдакаваты, значыць, што і карчажак, смалякоў нейкіх для распалу не можа прыдбаць жонцы.

* * *

Ёсць і такі марны чалавечы занятак — як біццё мух. І палое ён цэлы дзень з мухабойкаю за той, якая не толькі насміхаецца з яго, але яшчэ і здзекуецца. Але ж якая радасць, калі ўпалюеш!..

* * *

Суседскія войны часта разгараюцца з-за тых жа курэй. Здавалася б, усё добра было, жылі ў згодзе, акно акну ўсміхалася. А тут ён, рызыкаўны, дужа грабяністы ды шпорысты суседскі пявун, сабірае пад крыло сваю чубатую гвардыю і праз нейкае лазіва вядзе яе на суседскія грады. Гром і маланкі сыплюцца з суседавай хаты. Так і ўспыхваюць міжусобніцкія агні паміж двума дварамі.

* * *

Рубяжэвіцкая крыніца... Ёсць і такая. Гэта там, пры мосце, за старым млынам. І прыемна, і хораша цурчыць з трубы, недзе з-пад самай падрубыв хаты, свежы і празрысты струмень. І збірае каля сябе чэргі люду. Спыняюцца загарэлыя шафёры і трактарысты, каб напоўніць свежым халадком нейкую пасудзіну. Нехта з вялізным малочным бідонам на калясцы, а хтосьці з вядзерцам. Нават сястру з тутэйшай бальніцы ўпрасілі хворыя, каб прынесла ім у спякотлівы ліпеньскі дзень глыток тае гаючасці.

І туды, і назад едучы, спыняюся і я. Ах, як прыемна ліецца па самым сэрцы той халодны струмень. Чалавек тутэйшы, на ровары, з дзвюма пластмасавымі пляшкамі ў «тэчцы» прыгаворвае:

— Во адна, сіротка, засталася. А колькі іх было некалі. Там, дзе сёння выкапалі возера, крыніца на крыніцы струменілі. І ўжо даўно няма. А хто ж вінаваты? Сам ён, чалавек, усё знішчае. Праўду кажа, і нават горкую. Высыхаюць крыніцы ў родным краі...

* * *

Нядзеля. Дачны сусед прачнуўся яшчэ да пеўняў і ўжо лупіць малатком па нейкай плешцы. Другі брыдка зудзіць газонакасілкаю. А трэці і проста брыд-

касловіць. А нядзеля ж з маёй душы выпывае дужа боскім, ціхім і лагодным святам. Ды і казалі як ласкава — «нядзелька». У нядзельку і ранішні блін больш сонечны, і яешня святлейшая, а нядзельную імшу ў касцёле чуюць самі нябёсы. Памятаеце ў Коласа?

Быў дзень святы. Яшчэ ад рання
Бліны пякліся на сняданне.
І ўжо пры печы з чапялою
Стаяла маці... Пад рукою
Таўкліся дзеці, заміналі,
Або смяяліся, спявалі...

І да самага вечара столькі цёплага, ласкавага, светлага і святочнага было ў нашай нядзелі. І не дай бог, каб хто якім малатком недзе грукнуў. Нядзеля пасылалася Усявышнім як дарунак за шчодры працоўны тыдзень. Жыццё, цяжкае і непасветнае, толькі і асвятлялася тымі нядзелямі. У нядзелю сумна бывае мне на лецішчы.

* * *

Вёз учора мёд у слоіку. А пакуль даехаў дахаты, ён разліўся. Добрая палавіна выцекла ў поліэтыленавую торбу. Напілася мёду і мая «самапіска». Доўга прамываў яе вадой каля калодзежа. А мёд і зараз нейкімі тлустымі кроплямі праступае на джалъцы-пяры. Думаў, можа, салодкае што пачне пісаць. Ды не, усё толькі сумнае ды горкае.

* * *

Чытаю дзённікавыя запісы Максіма Танка. І паволі ўжываюся ў Вільню 1935 года. Нават лёгка ўяўляю сабе віленскую летнюю ноч усё праз той жа цокат падкоў на брукаванцы. Нават гул матораў за мінскім акном не выбівае мяне з гэтага ўяўленчага стану. Я там, далёка, у маіх вушах гучаць толькі падковы. Гэта самота па іх кіруе і ўладарыць зараз над маёй душой.

* * *

Запамінаецца часам не сама дарога, а яе нечакана вострыя ды і крутыя заварты. Гэтаксама і думка, часта яна запамінаецца сваім нечаканым паваротам.

* * *

Назваваючы кіно «важнейшым з усіх мастацтваў», Ленін меў калі не рацыю, дык наперад глядзеў далёка. Не пасадзіш жа непісьменную бабулю за кнігу, каб чытала нейкі там нашумелы раман. А вось любаватца, як «жывыя балваны па сцяне скачуць», пойдучь і нават пабягуць і стары, і малы. Так, памятаю, і было некалі ў вёсцы, якая пачынала «прачынацца ад сну» з дапамогай заезджай кінаперасоўкі.

Мінуў час, і экран сёння ў сваім тэлевізійным абліччы так паціснуў кнігу, што той і найшыкоўнейшыя «апрананні» не дапамагаюць. А доўгаграйныя серыялы, якія сёння бясконца круцяць па ўсіх каналах, набылі наркатычную

сілу. Ужо забыліся даўно тья багатыя, што таксама «плачуць», а жанчыны, кінуўшы ўсё, бягуць глядзець цыганскую «Кармеліту». А тут яшчэ на поўную моц заявіў пра сябе Інтэрнэт. І ўжо мой вучоны сусед кажа суседцы:

— А навошта мне тая кніга, я і ў Інтэрнэце ўсё адшукаю, што мне трэба. Так што трымайся, кніга! Цяжка табе зараз, а будзе яшчэ цяжэй.

* * *

Шмат чаго добрага і дрэннага ў гэтым свеце творыцца, дзякуючы зайздрасці.

* * *

Толькі гадзіннік можа ісці ў цемры, не спатыкаючыся.

* * *

Яго, занямонца-прымака, за доўгі нос-глюгу называлі не па імені, а глюгачом. За вочы, вядома. Глюгача асцерагаліся тутэйшыя мужчыны, і з перашэптамі ды нейкай дзіўнаватай цікавасцю прыглядаліся да яго жанчыны. А мудры стары вясковец казаў:

— Пажывём — пабачым, колькі тут не нашых насоў у гэтым свеце з’явіцца.

* * *

Колькі ўрэшце можна паўтараць, што жыццё — гэта рух. Рухаюцца нават тья, каму няма чым хадзіць. Дрэва таксама рухаецца, бо расце. Сокі ў ім таксама рухомыя. Для руху існуюць тры прасторы: зямля, вада, неба. Як шмат чаго ў свеце павязана той самай трыядай. Але само жыццё чалавека замыкаецца толькі двума крокамі — першым і апошнім.

Мінск—Рудзенск— Малыя Навікі
2009—2010

